

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

RAZPRAVI: MINARIK F., CELJSKA
DRUŽINA KLAUSOV. — ZELKO I.,
DONESKI K PREKMURSKI ZGODO-
VINI.

IZVESTJA: LORGER F., POROČILO O
IZKOPAVANJU RIMSKE NASELBINE
V GROBELCAH PRI ŠMARJU PRI JEL-
ŠAH. — SMODIČ A., NAJDBA RIM-
SKIH ZLATNIKOV PRI PTUJU. —
DOLENC M., ALI SE JE SLOVENSKO
LJUDSTVO ZAVEDALO, KAJ JE BILA
PRAVNA PODLACA ZA NJEGOVO
AVTONOMNO SODSTVO.

SLOVSTVO. — DRUŠTVENI GLASNIK.
PRILOGA.

1936

Vsebina. — Table des matières.

Stran - Page

I. Razpravi. — Dissertations.

Minašič Fr., Celjska družina Klausov. — Die Familie Klaus aus Celje	49
Zelko I., Doneski k prekmurski zgodovini. — Beiträge zur Geschichte von Prekmurje . .	68

II. Izvestja. — Rapports.

Lorger Fr., Poročilo o izkopavanju rimske naselbine v Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah. Rapport sur les fouilles de la colonie romaine à Grobelce près de Šmarje pri Jelšah	77
Smodič A., Najdba rimskih zlatnikov pri Ptujju. — Pièces d'or romaines trouvées à Ptuj	82
Dolenc M., Ali se je slovensko ljudstvo zavedalo, kaj je bila pravna podlaga za njegovo avtonomno sodstvo? — Le peuple slovène se rendait-il compte de ce qui était la base juridique de ses tribunaux autonomnes?	83

III. Slovestvo. — Littérature.

Kos Milko, Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Franjo Baš	86
Dolenc Metod, Pravna zgodovina za slovensko ozemlje. Dr. Jos. Žontar	88
Lukman Fr. Ks., Martyres Christi	90
Burgenland-Westungarn. M. Kos	90
Novak Vilko, Izbor prekmurske književnosti. Ivan Zelko	92
Koblar France, Josip Jurčič: Deseti brat. Jaroslav Dolar	94
Ивнѣ Алекса, Архивска грађа о српским (и хрватским) књижевним и културним радницима. — Архивска грађа о југословенским књижевним и културним радницима. Jaroslav Dolar	94

IV. Društveni glasnik. — Chronique des Sociétés.

Muzejsko društvo v Ptujju	95
Prekmursko muzejsko društvo	96

V. Priloga. — Annexe.

Arhiv za zgodovino in narodopisje. II.	33—64
--	-------

Letna udnina, oziroma naročnina Din 50—, za inozemstvo Din 60—,
Knjigotrška cena Din 75—.

Za uredništvo in Zgodovinsko društvo odgovarja prof. dr. Fr. Kovačič. Za vsebino posa-
meznih člankov so odgovorni pisatelji sami.

Tisk Mariborske tiskarne d. d. v Mariboru; odgovarja ravnatelj Stanko Detela.

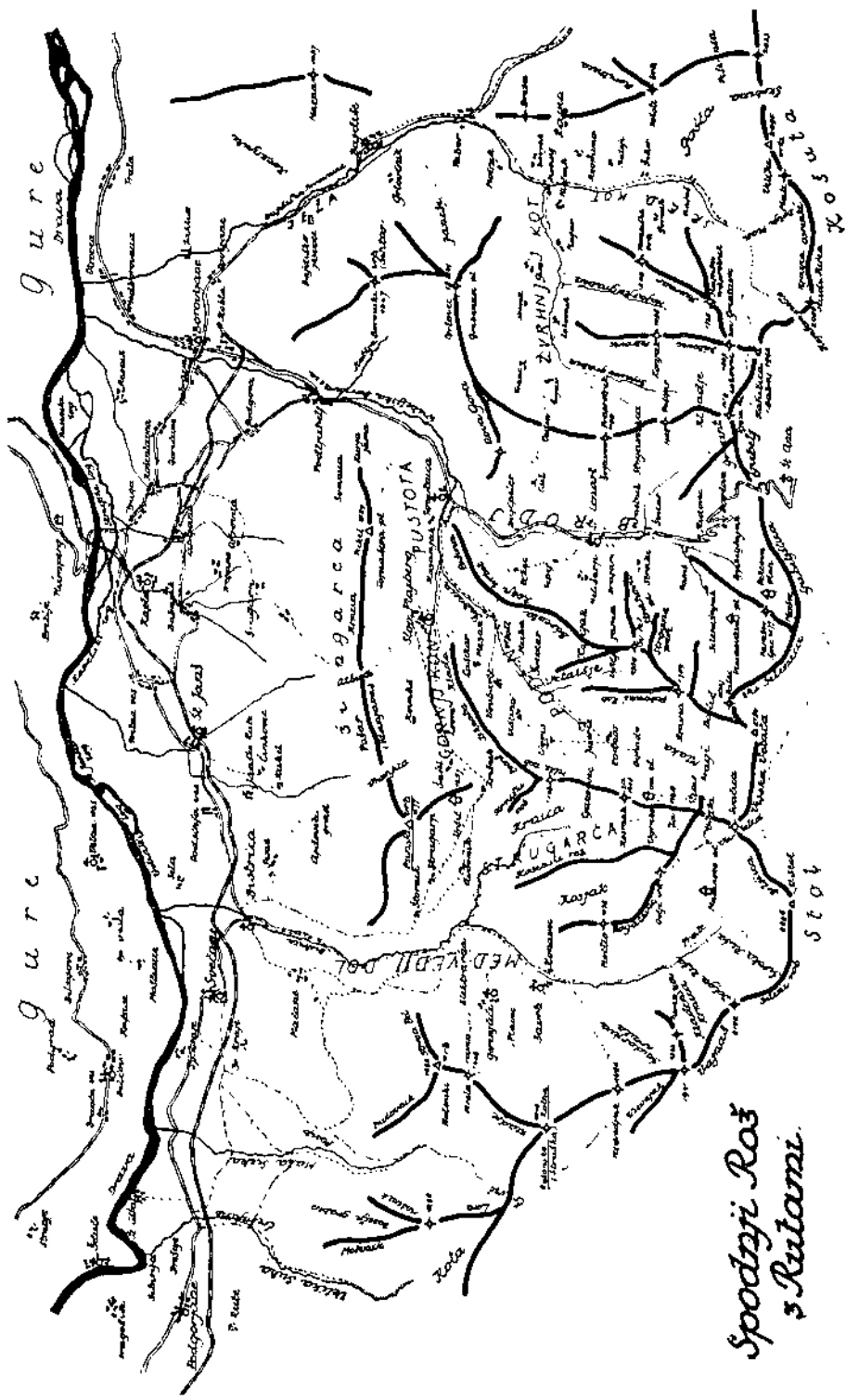
Narodno blago iz Roža.

Zbral dr. Josip Šašel.

Priredil F. Ramovš.

Občina in fara Slovenj Plajberg na severnem pobočju Karavank na avstrijskem Koroškem meji na Jugoslavijo na črti od Ljubelja do Stola. Ta nad dva tisoč metrov visoka meja je že od nekdanj zadrževala promet in gibanje proti jugu; na severu pa je plajberški kot tudi zaprt z vzporednim grebenom Psinskega vrha (1577 m) in Žingarice (1589 m). Kjer je ob Grlovcu (1841 m) potok izglodal gorsko sotesko, so pred pol tisočletjem speljali ljubeljsko cesto, ki je zdaj glavna prometna žila našega gorskega predela in vrata v gosteje poseljeni severni kraj. Povprečni grebeni dele plajberški svet na tri dole: Brodi (Brojani) so ob ljubeljski cesti, Poden na severu Vrtače, ob južnem pobočju in vznožju Žingarice pa so Sopotnica, Pustota, Raškroba, Gornji konec in Strugarji. V teh dolih in dolcih prebiva po raztrošenih hišah in kočah maloštevilen reven rod. Občina je štela l. 1900. vsega le 894 prebivalcev, l. 1910. le še 776 in za l. 1923 jih štetje navaja 638; skoro vsi pa so Slovenci. Na prstih ene roke bi seštel kmetije, ki se preživljajo z lastnimi pridelki; ves svet je v bregu, stisnjen, leži visoko (nekako 900 metrov), za poljedelstvo ni ugoden; obširna gozdna veleposestva utesnjujejo živinorejo. Plajberžan je moral postati drvar ali pa si poišče zaslužka z vožnjami, če že ne gre v sosedne industrijske kraje (Bistrica, Borovlje) za delavca. Stari rudnik za svinec (do l. 1904.) so opustili. Samostojna župnija je stara šele poldrugo stoletje, poprej se je dušno pastirstvo opravljalo iz Kaple ob Dravi, še prej pa iz Vetrinja.

Sledeče gradivo je zapisoval g. dr. J. Šašel verno po govorici, običajni v Slovenjem Plajbergu. Zapisal je, kakor je slišal, čeprav je opazil, da je večkrat ista ali druga oseba v istem kraju isto besedo v kaki drugi zvezi drugače izgovorila ali naglasila. V dvomljivih primerih je pri svojih domačih, pri materi in sestrah, mogel najti točne podatke za pristnost in tudi za dvojnost izgovora. Tako govore na pr. *lasên* in *lesên*, *davêl* in *devêl*, *dasêl* in *desêl*, *šiša* in *hšša*, gen. sing. *qrjî* in *qrvî*, *qlîše* in *qlîšče*, gen. pl. *sînu* in *sinôv*, nom. pl. *vêtro* (z gen. *vêtru*) in *vêtrôva* (z gen. *vêtrôv*); gen. pl. *nâščî* poleg

Spodnji Rož
 s Rutami.

nəšēq, stəzdī, dēs̄q in starejša oblika (zdaj že ne več v rabi; njegova mati in priletan ogljar pa sta jo potrdila) *dišč*; *bēsīda* in *bīsīda* itd. Popise običajev, šeg in kmečkega življenja je v vseh izrazitih stavkih, rekih, zvezah zapisal po govorici domačinov, vendar je moral sestavo celega besedila prevzeti sam; ker od mladih nog sam dobro govori domačo govorico in ker je za posamezna mesta mogel pri domačih poiskati sveta, ker vsako leto na domačiji preživi svoje proste dni in z domačimi tako obnavlja rodni govor in mišljenje, se moremo zanesti, da je tudi v tem delu opisa verno podal domačo govorico.

Po nasvetih in opombah prof. F. Ramovša, ki mu je rožanski dialekt znan iz drugih krajev v Rožu je še to in ono besedo, naglas, zvezo itd. o počitnicah l. 1934. ponovno kontroliral in ž njim večje odstavke na glas bral. Ker pa sam ni mogel zapiskov podati v točni fonetični pisavi, je to prireditev prevzel prof. Ramovš. Obširnost gradiva in tiskarske ovire in z njimi združeni veliki stroški so krivi, da teksti ne morejo biti tiskani na način, ki je zdaj udomačen in uveljavljen v slovenski dialektologiji. Vendar je tudi ta objava ne le za narodopisca, marveč tudi za jezikoslovca popolnoma zanesljiva, če sproti upošteva sledeče pripombe.

Plajberška govorica je rožanska (karakteristiko rožanskega dialekta najdeš pri F. Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika VII. Dialekti*, str. 11—17), in sicer ikavska t. j. za *ē* in *e* govore v dolгих zlogih *i*, za *o* pa *u* (dočim govore po spodnjem Rožu diftonge *ia*, *ua*). Tako ima naš govor tele samoglasnike: *i*, *e*, *a*, *o*, *u* in *ə*; dalje pozna še motna visoka in napeto tvorjena *ī* in *ē*. Samoglasniki so dolgi, če so poudarjeni, kratki so ali poudarjeni ali ne. Kratki poudarek, označen s krativcem *˘*, je padajoč (le ob razklani besedni intonaciji, ob postanku stranskega poudarka, je na prvotnem naglasnem zlogu rastoč). Dolga poudarka sta ali rastoče ali padajoče usmerjena in odgovarjata vseskozi gorenjskemu *ī* in *ē*; ker je ta razlika ista kot v gorenjskem in knjižnem govoru, zato je bilo možno, da je v tekstih označena le dolžina z ostrivcem *˙*. Za vokal *ē* in *ō* je treba še pripomniti, da zvenita oba votlo, da sta napeto tvorjena in napravljata vtis zoženih glasov, čeprav nista ozka. Glede soglasnikov so potrebne samo tele opombe: glas *h* je nezveneč pripornik v zadnjem delu ustne votline, zelo šibak; v zveneči soseščini, včasih tudi v vzglasju se ojači in zazveni kot *γ*; na koncu zloga pa zaznamuje črka *h* običajni zadnjenebni pripornik *χ*; glas *q* za *k* je grlov zapornik; črka *j* označuje *j* (odpirajoči se *i*) in *i* (zapirajoči se *i*); glas, podan z *v*, se odpira, *w* pa se zapira (na pr. *ajja*, *awwa* za drugače pisano *ajja*, *ayya*). Sledeči primerek vse to nazorno pojasnjuje in služi obenem kot navodilo za branje in razrešitev tu uporabljene pisave.

Am pávər iɛ sōu u hōstɔ. Tam prīde an ányēlc q nómā pa ha pēle q pējčō s trémā vóqna; squs tī pāruɛ voqna iɛ vīdu ánu vélqu, vélqu polé pa qáqr dálč so wčí naslé, sáma zrēva pšēnica; žēva iɔ iɛ pa anā stára žēn-qa. Squs tī drúje voqna iɛ vīdu sám rəzbój pa no vélqo vojsqō; lədi sɔ se met səbó qvələ pa murilə, da iɛ bíva hrozďā. Squs tī trētjə voqna iɛ vīdu samē žunirjə, qə sɔ spələ pa túdə nax qral iɛ spāw pər mizə. Pāvər putēhne mávə nahōu mēč z nožnice pa sɔ se začēlə usə prebújatə; qə pa mēč spəsti, usə spēt zaspi.

Am pávər je šow u hósto. Tam pride an ányēlc q nómá pa ha péle q pējčō s trémā vóqna. Squs tī pāruɛ voqna je vīdu ánu vélqu, vélqu polé pa qáqr dálč so wčí naslé, sáma zrēva pšēnica; žēva jo je pa aná stára žēn-qa. Squs tī drúje voqna je vīdu sám rəzbój pa no vélqo vojsqō; lədi so se met səbó qvələ pa murilə, da je bíva hrozďá. Squs tī trētjə voqna je vīdu samé žunirjə, qə so spələ pa túdə nax qral je spāw pər mizə. Pāvər putēhne mávə nahów mēč z nožnice pa so se začélə wsə prebújatə; qə pa mēč spəsti, wsé spēt zaspi.

1. Bajke, prípovedke, povestí, prerokovanja, smešnice, uganke, pregovori.

1. Hornə móž. Plájparžaná so čějqudēj samú žəvino rėdílə, púle ubdėvələ pa ut tahá žəvələ. Že dáwnə pa so túdə svīnc zaslėdílə noj ha qopələ; tó pa se je taqlé zγúduvə.

Pastírjam na Tómažavi pvanínə na Žínycə je večbártə smétane zmėnqvávə. Zaslėdílə so horná možá, da jəm mlíqə pusnéma. Al zə sívo se qníso vúpələ prahnátə tahá maláwdra. Zató so pusqəśələ zə zvíjáčo. Qədár se jəm je stėvə, da jəh s hóstə wylėdúje, so ílė z áne vélče brėnte pa hvasnú hválələ, qaqu je píjácsa dorá; qə so utšlə, so žyána nalílə w brėnto pa jo prat stán pustavələ. Horná móž je qmávə pəršú pa wsé spíw, da ha je bərz začėvə udnášvatə. Tədēj so pastírjə pvánələ pu nómə, ha zə sərbótjam zvézilə; samú tó dərží horná možá, vsé drúje vėzí bə stərhu. Qə so ha zvézanā hnələ pu Pəstotə, je díwja žaná wpíva za ním: qráva pajána, al tə qníśəm raqvá, da samú mlíqə pí.

Pərhnələ so ha q cėrqlə. Tó se je pu Plájparzə rəznasvə qáqər bə na páwqo wdáru; vsé je qúpěj búrvə, še Strúharjə pa Brojánə so pərletələ, bábe pa so pərbəzələ qə bə jəh s pájčo hnów. Na wsé učí so zəjálə w qosmatínca; pa túdə on je hledu qáqr zaqván bəq, da se ha nšír qní vúpu dutəqnítə. Udėlač pa so ha zmírjələ: húnčvət mawprídə, al boš še mlíqə pusnému? Tarbán namárnə, na boš se vėč zə Žínycə na Hərlóvəc preqoráču pa pu nášam dovə scáw; qój pərprávə se na tī šlíno vúro!

Pa túdə hornə móž něi ustów dowžón. Ubičvow je, da bo Vrtáčo pa Žinyarco na Plájparh zvalú; qə pa tó qní zalahvə, je začėw prów mívə prosítə, náj ha pəstíjə. Pa túdə to něi zdávə, zató je ublúbu, da puqáže an šác, ut qtěrá se bo cíw Plájparh ubohátu. To je putěhnovə. Puqázu jem je qráje w Rášqobə pa na Ráspotjə, čěr mórəjə qopátə, da bóje rúdo našlə.

Potlə so hórňə možá spústələ. S hóstə pa se je začėw norčvátə; niělə ste tíco w pestíh pa je qníste ználə upípatə! V Plájparzə je zvatá pa srabrá da nšír qna ví pa nšír qna bo védu. Tudə tó bə vám móhu puvětə, qáj zamóre qozóla w uréšə, al tahá ud mənə že qna bóte věč zvadělə. Za vəs je svíne dóbər dovòll

Plájparžanə so qopálə pa ríson samú svínčano rúdo našlə. Dówhə so túhtělə, qaqú bə hórňə možá spét vjělə, da bə ud ná búlə sqríwnústə zvadělə; al on puzná wsé čəvěšče zvíjáže pa se qna ná věč ujěta. Za naprěj se jomə na Žinyarco qní věč dupádva pa túdə na Hərlóvəc se qní věč preqoráčú, qə so z mówžarjə strilatə začělə. Prebándru je na Rávən u Pódnə pa je tām vsé žáləq-žané prehnów, da so w tí wsúče horé zbížale. Hornə móš pa še dondoněšňə na Ráwnə prabíva. Al an pəjanc squs to hóstə hódə, ha wqlé vózə, da vən ča nájde pa zmíram na těstě qráj zát prídə, čěr je že bíw. —

Hornə móž je anó ləpó děčvo wjėw, qə je stělo hrabáva pa jo w bərwoh zawlíqu, čěr je qní spústu sprad učí. Děčva je žávəvavá pa možá prosíva, da bə sáj rějžəce sméva tórhətə pa hastróžənce wbiratə; al dědí jo je zarotív, da tahá qna smí al qár da jo na drobné qoncé stərha. Že ané líte sta qúpěj žəvəva pa dbá utroqá dubíva. Děčlə pa se je začėva pu domə tóžətə; sqríwšə je ambřt puběhnəva, nabráva hradé rějžəc, se spvazəva squs hastróžəncəwjě, prabředva an potóq pa se čútəva fráj. Qmávə je pərħərmú za nío hornə móž, al du ně qní móhu; və wsáčí rócə je dřžu aná utroqá pa jəh je w tohotə střhu na mále qoncě. —

Hornə móž je pršú q anomə řólcərjə pa se je votú ž ním matátə, qtěra bo močnějšə; řólcər je pa djáv, da je zdívan, náj jútře prídə, se bóta pa sqsəva. Ríson se nájdata spét tí drúje jútřə. Hólcər je réqu: „puqážəva najprěj vsáq svojə múč.“ Vzėw je z řáržata anó bívo répo, narédu, qáqr da bə jo s tów pubráw pa jo je w rócə stváču, da je vodá vən taqvá. Hornə móž je nató pubráw an qámən (žínú je, da je túdə řólcər qámən stísnú) pa ha je zməčqòw, da je mów sámó móqo v pěstə, vodé pa něi prtaqvə, da je še antqáj stísqvow. Zató je zbížu, qə je rájtu, da je řólcər močnějšə, pa se qní vúpu ž ním se sprjětə. —

Hornə móž je q anomə pávrə na dére léjč hodú. Ambřt je túdə an pupótnəq z madvėdam na hěrprje pršú n je madvėda q čalíšňaqə prvézu. Madvát pa hornə móš sta břš začėva réwsatə, sqočíva sta w adən-dřjá

pa se preměčváva, da je dváqa wqúlə latéva. Madvád je bíw hújšə, hornə móž je móhu wjětə. Tí drújə dén je hornə móž že s hóste wpów na páwra: „al maš še tí húdā máčqa?“ Pávər je réqu, da šel Ut tá čása se hornə móš qni wúpu věč pritə na dére.

2. Žáləq-žanə. Žárq-žanə so čějqděj prebívale na Ráwnə w Pódnə. Təděj se je páwram dorə hodívə. Světvále so jəm, qdáj mórějə sjátə, saditə, žétə pa səšitə, da bo prów. Pusébnə ráde pa so Vəžəqarja méle. Vihrédə, qə jəm je změňqvávə žívaža, so začéle qləcətə: „Vəžəqar, séj bób, bo ɣrátul!“ Vəžəqar jəh je bóhu pa je na strmí ɣnílə za hósto še pu srínə bóp sjáv, da se je vəs mad dríwje w Rávən dowlěj zvalíw: žárq-žanə so ha pa puzobále. Al těstə ɣníva je polé antqáj bobə dáva, da lədí še qniso púwnələ.

Anā jútra, qə je Vəžəqarca pərhodə w hliw pəršvə, je pər nénam sínə aná táq lípa dējólca lažáva, da jo je hospodińa qəj za ščéro ud žárqžanə spuznáva. Méva je ləpé dówje vasí, da so črís póstal na ɣnúj vəšələ. Vəžəqarca pa qárqěj qni raqvə, še vasí je pubráva pa čríz níjə vəfhva. Žárq-žaná je puhladəva črís čavə, se mávə perwəɣníva pa djáva: „Ste náju pa puróčələ za sédam lít. Ví mənə qna rěčíte, da to qni prów, jəs pa vám qna bóm qěj tačá raqvə.“ Vəžəqarca je to ublúbəva, žárq-žaná pa je Vəžəqarjavám dáva an qvančəč no naročiva, da se nqólə qna smíjə jazátə pa rěčə „al té nítə qna bó že qraj?“ Tí mváda dbá sta srěčnə žəvéva, qə je pa žárq-žaná aná utroqá rodíva, ha jc qoj umoríva. Vəžəqarca se je hədváva, žárq-žaná pa je raqvə: „Ublúbe qniste spów-nələ, pər těj pričə ste náju rəzvóčələ. Utróq bə biw an vėləq rəzbójnəq! Dobíva pa bə še dbá utroqá, qə bə zvə srěčnə žəvéva na tám pa húnam světə!“ Nató je utšvá pa je niso věč vədələ. Qvančəč, qə ha je prěj dáva, pa so Vəžəqarjovə še naprěj udvíjələ, nítə pa ní bú qoncá. Dəqálə so párt, davələ hvánte pa rjúše, pa so pər tám ubohatələ. Qə so mələ že wsahá duvəl, so prewzétə ɣrátələ. Ambrt pa nət qni švə hvatqú sqús stów, hospodińa je w jézə zawpíva: „al té nítə qna bo že qraj?“ Nət se je qoj sqončáva, qvančiča ní bu věč. —

Aná drúha žárq-žaná se je wdáva pa Čínqowca pud Vrájncə za možá wzéva. Al móž jěj je móhu prěj ublúbətə, da něj qna bo nasprútvow pa je náq rəžžálu. Qə je méva tí pívā utroqá, ha je wmoríva; raqvə je, da bə an vėləq hrěšniq pustów. Pər rojstvə tí drújā utroqá je djáva, da bo té pu svítə hodú. Túdə trétjomə utroqə je duvóčəva, da bo fájmoštər. Təděj pa je móž nasprútvow, da móre bítə vəndər an hospodár za šišo; al žárq-žaná je na méstə zəbníva, nčír je qniso věč našlə. Móš se je spúwnu, da qni dáržu ublúbe; hrívovə ha je, al bú je cəpuzdí. Zató je

duvólu, da je tí drújə sín šow pu světə mámo jěsqát; túdə tí trétjā sína je nāv za fájmoštra zvəčítə. Pa tí drújə sín je mámo zastón jěsqow. Zató je očá bárú ambft fájmoštra, al qěj ví ud máme; sín pa jomə je puvėdu, da jo vídə vsáqbrt pər mészə mat powziyváňam prad oltárjam qléčatə. —

Túdə v Hrámcəh pər Vóylah ub Drávə so wčasə žáləq-žané prabívale. Tán so pusėbnə Bėnca ráde méle pa q íomə vés hodíle. Qə je pa Bėncína anó žáləq-žanó v póstələ pər móžə dubíva, jěj je vasí purazáva. Ut těstáh máw pa so wsə žáləq-žané s Hrámcow zəbníle.

Žáləq-žané so puwsód utšlé w tí wsúče horé, páwram pa se qna hodí věč táq dorə qáqr pa přěj. Prahnálə so jəh pəjánčə pa júcqěňe. Pa túdə hornə móš jəh je ud něqděj praháňu; al je pa žáləq-žaná prbížava na táq štór, u qtérā je yólcār qriš vsėqu, tám hornə móž něi mów ubvástə du ně. Dondoněšňə pa yólcārjə něa wsiqějə věč qriža na štore, zató so žáləq-žané zbízale.

Čějqděj so žárq-žané bívə ublíčane přšlə utroqám q rojstvə pa so praroqvále, qaqu se bo utróqə hodívə, qaqšná žénana bo děčva dobíva pa qáj bo s púbam. Anomə utroqə so túdə praroqvále, da bo zvə líp, da bo prídən pa da bo wsə líh svojé starějše ubow. Qə je rástu, je mátə vsólə žávostná bíva pa je qrəh, qə ha je íomə razáva, zə sowzámə močíva. Púb je bíw prídən pa bríhtən, bárú je mámo, zaqáj da táq žáwje pa se je sám túdə začėw véqatə. Mátə je še ból žávəvavə, se qní mohvá věč zdřžatə pa jomə je rəzodėva, qáj so žárq-žané praroqvále. Utròq se je wstrášu pa zapústu rojstnó šišo, da bə se preroqváne qna spownívə. Pudáv se je dálč pu světə. U tújam qrájə se je wžėnəw pa srėčnə žəvow. — Starějše so ha zmíram u mislah mėlə. Qə so pa za há zbáríle, qniso mėlə věč poqója, pudálə so se na pót pa šlə ha ubjěsqát. Sín qní bíw domá, je w horé líš séqu. Njahóva žaná se jəh je zvə rəzvəsėliva, zató qə je sín zmíram qój dorā právu ut starějšu, pa jəm je svojó póstəl prprávəva. Starějše so lėhlə, žaná je pa pu vodó švá. Mat tím pa príde sín qdúmə. Vídu je w póstələ dbá lėžátə, pər mracə jəh qni spuznəw pa je žíňow, da pər náhóví žanə něhtə spí — ut samé jéze je wbá ščiro wbəw. Žaná príde nató z vodó pa jomə wsá vasėva pərpovėdúje, da so starějše pəřšlə. Sín je spoznəw, da se je preroqváne spownívə pa je qmávə nató ud žávostə umərw.

3. Díwja jáha. Túle pa vúle na qvátro ndėlo zvėčěr prad vínahtə. Təděj slíšəš vsə čəvėšče pa žəvínšče hvasé, méwqíňe, cvílíňe, túlíňe, vajěňe, júcqíňe, véq pa žəbráňe. To pa zató, qə hornə móš s calím tropám máčəq, psow pa drújah zvėrí žáləq-žané praháňa. An hvápəc je pumáhu pər díwji jáhə wpítə; qmávə nató jomə pərnasé něhtə an čəvėščə plečė pa právə „qə sə pumáhu vovítə, pumáj túdə jěstəl“ — Al díwja jáha čəvėqa

na pótə sréča, se rišo samú taqə, da se w tī právo lájžno vléze pa ročé pa nojé sqrížama dí. Pa túdə žáləq-žaná se rišo prat horním móžam samu təděj, al se wséde na štór, v qtěrá je yólcar qríž uséq.

4. Péhtrna. Na Pérnahtə, to je na dópəst svetáh tréh qrálu, se vózə Péhtrna al Péhtra bába wqúlə pa strašnə póqa. Ustávə se tám, čər májə utročə. V šíšo príde bívə ubličana, má puqrítə maďúče pa rəzbilane pějčnə víle w roqáh, na qtěrah je nasájana páčana qvobása. An prídən utróq vohqə wzéme qvobásə, žláht utróq pa se na vílah upáčé. — Na pótə pa Péhtrno qní várnə sréčətə, vhnítə se mórəš, qáqr dálč mahóče, al slíšəš níenə poqěne. Švórc v Sélah je líh na ráspotjə sréču Péhtrə n se jėj je spáqvw, qə je mímo vozíva pa poqáva. Péhtra pa jomə je anó hójəncə zasadíva w qolénə, qtěro je móhu polé sėdən lit nusítə.

5. Šqrát je an mihən možíc, qə dəwjačino váhta pa zažvížya, al navárnost vídə. An jáhər se je q hámsam pərpvazu pa slíšu, qə je an šqrátəl tī drújā báru, al náj zažvížya; té je pa djáw „qáj bo an táq jáhər, qə se še wmów qní!“ Jáhər je šítřə rosé nabráw na ročé n se je wmów, nató pa je anā hámsa wstrilow, da je ublažów.

Šqrátəl rád lədí drážə pa pastírjam naháňa. U svatváh nučih, qə mísənc svíta, hónə vəcə pa qozé pu pvanínə tá pa sá, da jəh pastírjə polé tějšq nájdějə. Zató móre pastír zvěčér qríž narėdíť čříz vəcə, da šqrátəlno múč vzéme.

Qėj hədá lədém qna stórə, al navárnə je šqráta jazátə. An Šúšnəq Pudvrhám je w Hmélšə vésvat hodú. Qə je ambít pu nočə q dúmə šów, je vídu na nám prívozə šqrátəlna sėdětə. Tríbártə je zawpów „mándəlc bížə, da mórəm čříz“, pa šqrátəl se qní hənów. Šúšnəq ha je preqúcnov pa je sqočów čřís pút, nató pa bížow qar so ha nojé naslé. Šqrátəl ha je pa dušítow, jomə sqáqow na peté pa qlícow „še ambít udárə, še ambít udárəl“ Šúšnəq pa se še zád qní vúpu puhladətə. Qój nató w ndélo puzdí zvěčér je spét hodów qdúmə. Na tráwnəqə blízə Bájtnəqa je zahlédu aná bílá qonə; mədívə se jomə je, zató ha je zvábu q sabé pa zajézdu. Qón pa je začėw dířjatə qáqr da bə frqow, da je Šúšnəqə sápe zmėňqvávə pa da qní védu, sqód jėzdə. Drúje jútřə pa se je zbúdu na něj pějčš w Bėlə, šėjst vúr hodá ud dúma. Trětjəč je q dúmə hradé blízə Lučóvənqa slíšu anú šqřípěne pa je zawpów „mándəlc mážəl“ Qój nató je začėvə prów náhvə šqřípatə qáqr da bə se an qovú prútə nómə vřtėvə; Šúšnəq je natéhnu nojé, da se je wsé qadívə, al šqrátəl ha je qmávə dušów pa qój napřėj báru „qáj sə réqu? Qnísəm zastópul“

6. Šqúbərl. Qār je šqrátəl na zamlə, tó je šqúbərl pud zamló. On ma rdéčo qarəco pa rdéče hváče, špicast nús pa brádo, zadržúje se pa w jámah, čēr rúdo qóplějə. Qə qnápə jáme zapəstíjə, qlúje pa tƒqə on, da dálč pu rónə hvás nasě; tám je hotónə rúda, al tu městə je zvə těšqə najtə. Qnápə qna smíjə w jámə žvížyatə, s tím šqúbərlna rəzjézíjə, da jəh zapéle al pa jəm rúdo wzéme pa vúč puhasí. Drháčə lədem nčə stóre hədá, samú máwžəno rət sní qnápam. Ambřt pa so qrah u žgáňə namučíle pa ha jomə nastávələ; qə so polə vədělə, da je per hójə vahútow, so se nómə smějələ. Al šqúbərl jəm je sqlúbítvow, nči věč tƒqov pa naqázvow rúde, da je niso věč našlə. Zavolə tā so móhlə dévə w jámah pəstítə.

7. Tórqa. Prěj da přédice spát hrějə, mórəjə s qavówrata vréčə nət pa narédítə qríž, drháčə má Tórqa ubvást přést prítə; v tóre vačar se qna smí přéstə pu davatəh, al qār túdə Tórqa nastópə zə strašním šúmam pa wsě zát spréde.

Anə hospodiňa je biva taqə hájtašna pa sqlěpična, da se qní mohvə dovól naharbatí pa je pu zímə ambřt čris prepuvídan cájt qój naprěj přédva. Déqle sěvida se qniso vúpale pəstítə dévə, duqlídr je hospodiňa sáma še davava. Qə je pa vúra švá na deséto, je déqle hratvávə stráh pret Tórqo; zapurét so se zmúznəle zə šíše, qār da bə napravəle qríža pa vƒyle nítə s qavówrata, taqə da je hospodiňa mohvə rájtətə, da bójə še zát přšlə. Našliňe je hospodiňa sáma ustáva pa naprěj přédva. Qə je pa adnějsta vúra přšvə, so začélə wsə qavówrata brnětə pa strašnú náhvə zát se vrtétə, vsə qar je sprédanə bú, pa se je spət rəsprédvə. Hospodiňa se spúnə na Torqo, náhvə sqóčə w póstəl, čēr jo je móš s právo roqó prjéw čris pás; v šíšə pa je vsě šəmévə, vúč je whasnəva, s təmə pa se je slíšu strašən hvás Tórqe: Sréča tvojá, da te várje žalézən ubróč drháčə bə te zmléva, qáqr mlínščə qámən móqo!

8. Šqópnaq se puqáže pər mracə w pudúbə horéčə šqopə, da jisqre ud ná létó. Je to sám tí húdə dúh pa čír na zamló páde, tám něhtə náhvə smřt storí al pa těstə qraj tóča pubíje.

Zvə naváren je té hədobəc za mvadé utročə.

Al mátə utroqə qna preqríža, qə ha léjč dí, přide šqópnaq, séde na utroqə pa ha təq dówhə qlúje, da utroq ut samə čihíňa umrjé; včasə prpné utroqá túdə na dūrə pa ha tām qlúje. Triba je samú rěčə „Búh pumáj“ pa šqópnaq udlétí.

An hvápəc na Máčah je přšú zvěčér pud voqnə, čír je slíšu anə ũtroqá strašně čihatə; qə je vídu, da se šqópnaq v ná wsája, je réqu

„Búh pumáj!“ Hædobæc je udlatú pa djáw „ti, al bæ na tĕstĭ qonoplá qna stáw, qə se je sáma zasjáva, bæ te táq zdrúbu, qáqr mlínšĕ qámæn móqol“

Pər Fáncatə w Vóhlah je adən zahlédu, qə se je šqópnaq pu nočə na strého spústu; zawpów je, da šqópnaq na strěšə sĕdí. Hospodíina se je zbĕdíva pa zamérqava, da jc w spáňə svojā utroqá q znúžjə spraváva, ĕír bæ ha qmávə stvačəva.

9. Preroqváne ud vojšĕĕ. Pršlò so tĕstə cájtə, qáqr je bú preroqváne:

Vpĕlálə bóžə nové mére, váhe pa nòw dnár, da se nšír nĕa bó spoznów veĕ. Up céstah bóžə hrobé nasípĕlə pa pustávlĕlə stəbré, pu qtĕrah bóžə z anā mésta v tí drúje márnəvĕlə. Qáĕa bó na Qoróšqə hvavó pumulíva, ĕfn bĕq bo pu Rózə túlu. Z usáĕe barášĕe bájte bo pršvā fráva vĕn, hvápəc se ut huspúda qna bo spoznów. Ud vsáĕĕ mále riĕí bojə véĕo pubírĭlə, birĕĕə bóžə pu šíšah prpúwqə jémálə. Qə bó pa fináncar pər hospodíina stáw, qə bo qrəh vsájava, ha bo tá z vopárjam nahnáva, tĕďĕj se bo vsé vzəhnúvə qáqr bæ na páwqo wdáru. Bábe bojə vojsqó začĕle — pa jo bóžə tudə qončále.

Hədú bo na svítə, qə bæ mòw bíta (= casár), pa qna bó. U spúdňah qrájah bó začəva anā hvawná tlĕtə, najménšə qralšĕ se bo wzihnu pa qris zanítu ĕřiz ən ĕřiz, da bo cíw svít və vóhňə. Vojsqá se bo začəva, qə se bó pšĕnica žéva; túdə z Rúsam bó vojsqá, polé bo pa vówna dráha. Ja-pónĕə pa Kitájĕə bóžə pu davatəh céstah pršlò, túršĕe qoméle bóžə Réno píle. Róz bo ĕístə zjĕdan, pa qár ut sowrážnəqow. Al bæ ut Čəlówca du Bláqa qrávo našú, bæ jĕj volhqə zvát zvónc ubĕsu. Pršlò bóžə cájtə, qə bĕ vsáĕĕ svojā tádva pa starústə vaséw, qə bo tĕstə ból srĕĕĕn qə nĕĕme qáqr pa bogatínc, qə bóžə huspúdə baráĕe žuhĕlə, da bæ za jopíĕe táwšat šlə. Naj tí búlə prjátva se bóta sqřihava pa stapvá, tĕstə, qə bo zavézan, bo zvézo prevomów. Trí bábe se bóžə za né hváĕe taplé. Ldí bóžə známĕňe nusílə, ántíkrist bo rehíru. Dbújnə dnár bo, pa za dnár se nĕá bo qĕj dubívə. Cíva dolína bo s qrvjó zalíta.

Vojsqá bo táwhava sĕdəm lít. Casáršĕĕ vorvá bóžə táq upípĕlə, da jomə bó samú anú paré še ustávə. Qə bo pa casár lé antqáj žunírjow še mòw, da bæ se w lípavo síncə pustávələ, bo qrálə Matjážə pərrástəva bráda tribárta wqlé míze; on je bíw zasút z vojsqó pud řnílim múrjam zató, qə se je ut prəwzĕtnostə prútə samómə Búhə pustávow. Čás puqúre bo mənúw, pršú bo z usó vojsqó, qtĕre je antqáj, da bæ múrje pušəšíva, pa bo wsé premáhu. Na Sóvršĕam púlə pud anó lípo, qə má sĕdəm vrhów, se bo pa mírivə sĕdəm qrálu.

Potlé bó aná véra, aná méra, án hliw pa án pastír.

An rájnəš bo pĕtəndbájstə qrájcarjow volú. Ldí bo táq mávə, da bóžə na horáh qríse pržihĕlə pa taqə za adən drújā zvadələ. Al med níme bo

vécja prjáznost; qə se bóta na cěsta najtíhújša sowrážənqa srěčava, se bota ubjéva pa raqvá; Brátərc, čěj sə ti bíw, da sə šə žíw?

Qaqu se bo w vojščə hodivə, ud tá puvjə věč búqve ut Cimbilije al švile-preroqile, qə je píva zə stúdanca mudrústa, qtěra je bíw namínan qrálə Sálamonə.

10. Qrál Matjáž. Am pávər je šów u hóstə. Təm príde an ányělc q nómə pa ha pěle q pějčə s trémə vóqna. Squs tí pŕve voqna je vídu ánu vélqu, vélqu polé pa qáqr dálč so wčí naslé, sáma zréva pšěnica, žéva jo je pa aná stára žěňqa. — Squs tí drúje voqna je vídu sám rəzbój pa no vélqo vojsqó; ladí so se met səbó qválə pa murílə, da je bíva hrozdá. — Squs tí trěťjə voqna je vídu samé žunírje, qə so spálə pa túdə náh qrál je spáw pər mízə. Pávər putéhne mávə náhów měč z nožnice pa so se začélə wsə prebújatə; qə pa měč spəstí, wsə spət zaspí. — Aňyělc jomə rəzodéne wsə hrozotě vojščé, puví, da je qrál pər mízə qrál Matjáš, pa právə; qə se bo pšěnica žéva, se bo vojsqá začéva; strašən bo pumór, da na bo lədí za žétu, qáqr pa stáre žěňqe. — Qə je pávər zád u svój qráj pŕšów, nqúharja qní poznów pa túdə ná nšŕ. Móhu je samú še an méstə puqázatə, čěr je za náhóvah dní an mvád uráh rástu; qə so qopálə, so rísaŕn našlə qorəníne. On se je pa na méstə w papėw rəssúw.

11. Cəprnije. Cəprnce pa cəprnáčə stópíjə s tí húdím u zvězo pa z náhóvo pumočjə dívíjə rěčí, qə bə jəh drháčə qna mohlé.

Táq je an cəprnáq štrəq vřhu čŕís štór pa za ubá qoncə vlíqu qáqr da bə mówzu. Pŕtaqvə je mlíqə, al je pa pŕow dówhə vlíqu, túdə qŕí. V sosěščənə pa qráve něiso mówzle.

Cəprnce divíjə dáš, məhlé stvácíjə, da tóča páda. Da se tahá ubŕáníjə, nősíjə páwŕə hráble, víle pa qosé na púle pa jəh s špíco al rězám pu qóncə pustávíjə. Cəprnce čŕís táq qráj bəžíjə zató qə se bujíjə, da bə dowtí qna pádle pa se natəqníle.

Na Vršícə put Psínščím Vřhəm, čěr je donəs Zmrzláqava pvanína, je bíw učásə an puséstnəq Vršníq, qtěrá so cəprnce pŕahnále. Dóndoněšhá se še pozná naq věč, čěj je šíša stáva. Cəprnce so se na Vršícə pu nočə shajále pa tám rajále, Vršníq jəm je bíw na pótə; pŕehañále so ha s tóčo, qə jomə je zarédama wsə pubíva, pa z větróvə, qə so jomə sěnú pa vótavo s púla udnášělə. Ambŕt qə je spət tóča pubíva, jomə je změňqow túdə an nóš, qtěrá je polé zahlédu v aní tabérnə pud Vəšárjəmə, qámŕ je šów na čěrfat za doró lětəno pŕosət. Qə je nóš uhlědvow, jomə právə bírt; „al ha poznáte?“, on pa: „Znán se mə stí!“ Bírt nató: „Al ste sósat, qój povějte jomə, da bom še s hújším pŕšówl“ Rísaŕn je polə, qə so vótavo šəšílə, táq větər hrátow, da je wsó mfvo pa wsə trí ščěre Vršníqa udnəsu; on pa je nató scáhu pa Vršəč zapústu.

Cəhájnarjə so se w Qropíwno nahnále pa pər Tráwnəqə w šíšo prbú-rələ. An mvát cəhán se je začəw uqlé domáče děčle súqatə; namarnívow jo je, da bə ž ním putéhnevə. Děčvə qní votvə, cəhájnar je pa žúhu: „samú an vás mə dáj z yvále za spumín!“ — „Bóm pa dáva“, je raqvá, da p se ha wtrésva, pa je švə tovən; u vėjžə townə je pa z əršatá za móqo sóđətə ano dváqo zvlíqva pa nómə dáva: „to máš te vás.“ Cəhájnarjə so šlə, pa qúměj so blí w hrábnə tatlé, je ršatə na wsám lípam zə žrablá sqočívə, na tlih rájovə n se za nímə dowtėj zataléqovə. Cəhájnarjə so zadavələ, da bə děčvə za nímə móhva, qə bə bíva svój vás dáva.

Tí rájnə Smównəq je sóđ na saní nabásu, da bə s hrábnə vcdé prpělw. Hradé pa se je spúnu, da je žahtár puzábu; da p qna móhu zád, sə je pər Hántowcə aná spusódu n ha túdə vrnów. Hántowčínǎ pa je na ná jézna bíva, zahnáva je: „díe je pər qrávah zadévu, nčə mówzījə věč, žahtár je clá ból prážənl“ Hántowc se je žanə smějáv pa qój naprěj zə Smównəqam qóntu. Ambrt je zdívan pršəw zvěčér q dúmə, bába je médva pa začəva: „cíw božjə dén hónəm pa nčə správəm qúpěj! Tó je zadívanəl Ča mō věč, pojđə tí, al vóč pútr mětəl“ Moš se je wsėdu q píňə pa še w trdò núč médu, pútra ní bú; bába pa je qój naprěj prúte Smównəqə brójəva. On se je začəw jazátə pa saqramentíratə; v tám se je an utròq na dərəh zbudu pa réqu: „átěj, qna médəte, máma so ja púter že pu dní s píne wzələ“.

---

12. Šác cvətí. Večbárte se prqáže pu nočə na samotnám qrájə aná vúč; qə blízə prídaš, vfdəš, da na nám žáqlə horí, al pušvataš, zacínyla pa zíbne. Qə bə té žáqəl z žěhnano vodó puqrúpu al pa patnóštr na ná puvúžu, bə šac dubíw.

---

13. Módra Bárbəca. Bíva je aná vélqa cóprnca, domá pər Matičqə w Pódnə. Méva je aná sína pa dbí ščérə: aná ščéra je šántava, tó je sowražəva, tí drúho je pa ráda méva. Tá je bíva lípa pa táq prawzétna, da je ríqava: „jés se qna bóm drháčə wdáva, da bo yíjə pa yějs pa vínə w hrámə“ — dubíva pa je vəndər qój aná qájžlarja, pər qtéromə je méva vodó pud učmí (sowzė), šrót pa na púqlə. Bárbəca je ut tí húdā wsė vadəva, al je htó qěj zγúbu, al je bú qomə zadívanə pa táq naprěj. Zató so jo lədí mēlə za módro pa so ut vsáh qrajów hodílə q něj za rát bərat.

Ambrt je ud délač pršəw an pávər, qə je vélqə dnárja zγúbu. Bárbəca račé, da brš qna móre puvétə, čěj je dnár pa da bo čríz núč zvadəva pa jomə tí drújə dén za hotóvə puvéva; on pa náj hré q Uštínčə na hlíw spát, pər něj da qní várnə. Pávər pa je bíw qorážən; məqóvə ha je, qáj se bo čríz núč hudívə, zató se je qój pər Matičqə na hlíw sqrów pa cavó núč qní zaspáv. Líh upúnuči zaslíšə, qə je prów ostrú

zažvížovə, čřiz mávə spét, nató pa še w trétje. Prqázu se je an qozú z voyńénímə učmí pa horéčím hóbəcam — bíw je tí húdə. Bárbəca ha bára, zaqáj da táq dówhə qni pršəw; qozú pa je djáw, da je bíw še za qrvávím múrjam, qə je tí pŕvəbrt zažvížava, v drúje za tí yńílím múrjam, pa da je šelə sá móhu prítə, qə je trétjəč zažvížava. Nató ha Bárbəca bára zavól dnárja, čěj bə móhu bítə; tí húdə račé, da je dnár svińa pužŕva, al oná náj páwrə tahá qna puví, náj jomə račé, da je dnár náhəw sósad uqrádu. „Pávər se bo ž ním práwdvow pa dóhtarja najéw, žəvéva bóta v najtíhújsam sowráštva, príče bóje qrvú prsahále — pa bom usé wqəp jés u qrémple dubíw.“ Qə je tó puvédu, je zíbnu w smrádə pa voyńə. Pávər pa qni pučáqu dnú, pa túdə q Bárbəcə qni šəw véč; z mésta je máhnu qdúmə, zaqvəw svińo pa rísen našəw tí zyəblanə dnár v něj. S sósadam pa, qtéra je přej pu stránə hlédu, je zanapřej v prjáznuštə žəvəw.

Módra Bárbəca pa je bíva túdə zvə halfíva. Táq so jěj aní Qrajncə pravələ, da vidíjə na nám méstə šác horétə pa ha qna mórějə vzəhəntə. Bárbəca jəm račé, da bo šác že vzəynəva, al se bóje táq zadŕžələ, qáqr bo naročíva. Švá je na Qrájnsqə pa je na méstə, čěr je šác horú, náva prněstə anò bívo novó rjúho. Potlě je začéva caramóníje davətə, prqvánava se je pa néqěj mətłáva, Qrajncəm pa je puvéva, da je hvoboqə w zamlə rísen an véləq pa tažəq šác; dnár pa se ná samú z dnárjam vzəhəntə, zató jěj mórějə na rjúho trí stú zvátu prněstə. Páwrə so zváte rísen nanosílə, Bárbəca pa je raqvá, da bo s copníjə dáva dnárjə táqo múč, da se bóje čúdne rěčí hodíle, zamlá se bo utpŕva pa htúr bə blízə bíw, se w zamló puhřézne pa šác túdə — zató náj vsə bəžíjə, qáqr dálč mórějə. Qrajncə so varjélə pa bížələ, ubédən še zát qní puhlédu. Bárbəca pa je zavíva rjúho z dnárjam pa jo pubráva čřiz Ləbəl qdúmə. Pu anəm cájta so pršlə Qrajncə za nó pa jo dowžílə, da jəh je za dnár halfíva. Al Bárbəca jəh je zmírjava pa se na né zadŕva: qtérə hədíč pa je bíw táq fírbəčən pa je zát hlédu? Šác se je z vaším dnárjam vréd še bəl hvoboqə zát puhřéznu pa še jəs səm s té strahotə qúměj žəwléne ríšəval — Qrajncə so tŕšələ, da zmád nəh ubédən qní hlédu zád, pa Bárbəca jəm je utsaqáva, da je těstá taqə zlóděj vzəw pa túdə né bó, al se bfš qna správíjə — šác pa dnár sta zyəblana.

Aní so rísen varjélə w copníje Bárbəce, drúje pa so pršlə na tó, da volá pər ldéh samú sqúz zvíjáčo za módro. Pər praroqvánə sta jěj sín pa tí mvájšə ščéra pumáhava; al je pršəw qaq tújc, sta ha sprajéva pa jomə raqvá, da je Bárbəca qəm dálč utšvá. Puvábəva sta ha w šíšo, ha puhostíva pa zbárqvavə, tújc pa je navádne puvédu, ut qód da je pa qáj ha teží. Bárbəca je mat tím qəj v qámrcə zrəvən za tənčímə dilémə wsé puššava. Qə je dovól zvadəva, je latéva wqlé šíše pa bréz sápe pádva pər dúrah notər pa raqvá: „sáj səm vadəva, da je něhtə pršəw, ví ste

s tahá pa tahá qrája, halté?“ Sín al ščera sta móhva brš vèn, tújc pa se je čúdu, qə je Bárbəca ané caramónije naréjava pa jomə vsé puvéva, qáj vóce pa qaqú bo tó duséhu.

Taqə je pršow ambít an Qrájnc, qtéromə se je róqa ššiva. Na tiham je dowžíw sósada, da jomə je zadévu. Bárbəca je pu navədə prpíhava w šíšo pa tó prtfdəva; sósada jomə je ut pět du wšét pušřibava pa raqvà, da ž nahóvo roqó nčá bo dorā, duqlidr bo té sósad žiw. Qrajncá je taqə rəznítəva, da je tí přve, qə je qdúmə pršow, sósada wstrílu. Qə so ha zapřlə, je puvédu, qáj jomə je Bárbəca raqvà. Zató so Bárbəco zawlíqlə w qájfance na Húmprh pa jo dówhə mēlə zapřto. Biríčə so rájtēlə, da je švíla-preroqila pa so qólomonu žéhən votlə mētə ud né; qə ha jəm qni dáva, so jo w čihə ubēsələ, ldém pa so rēqlə, da se je sáma wbēsóva. Puqopálə so jo na Stədénah met Qotmárovəsjó pa Horjámə. Al sosédnə páwrə so se zbálə, da bə w blžněvə, čēr je cóprnca puqopána, tóča qna pobíva; zató so jo mēndá pu nočə spét utqopálə pa w Drávo vřhlə. Právəjə, da na Stədénah še dondonéšňə stráše, vsáčə se bojí pu nočə tám mímə jětə.

Tí rájni Uštínčína se je Bárbəca v sěňə prqázava; puvéva jěj je, da je na Stədénah puqopána pa jo prosíva, náj jo udríše pa s tréh farí žéhnano vodó pa s tréh brítofow pu anó pést prstí na něn hrób vřze. Uštínčína je prosíva ano Jéro, qə je təděj na Húrah ófarca biva, náj za nó to narėdí, qə za Bárbəčən hróp qni vadəva. Jéra je naročívə spowníva pa prhode zjútrěj vřhva přst s tréh brítofow pa zlíva žéhnano vodó s tréh farí na hrób, pržýva žéhnano svičo pa še mávə pužəbráva. Zrávən jo je pa drímowc upšow, al s tā se je spvášanə prebədíva, qə je začútəva, da jo je aná mřzva róqa prjéva. Blízə nqúharja qni vədava, sámú Šəmón je dálč ud né trávo síqu, pa túdə qni vídu qohá, zató je réqu: Zahvávat te je přšvá!

14. Na húnam světə. Dbá přjátla u Sélah sta se zmárnəvavə pa sə ročé dáva, da bóta adən-dřjomə na hócět přšvá; to pa se qnísta změniva, qáj bo, al adən přěj umřje.

Risən je adən umřw, tí drújə se je pa žěnow. Na hócět pa přide tí mřtlə, qəqr je ublúbu; tám qni jídu pa náq píw, na zmát pa je dáw, qəqr vsə žəví. Žéhən se zahválə, tí mřtlə pa račé, náj hré ž ním. Na brítofə se je níma utpřw hróp. Švá sta pu rovə napřěj. Přidata na nò tráto; tám je wsoqá tráva rástəva, pásle pa so se samé mədlé vəcé. Tí mřtlə bára: Al bə rád védu, zaqáj da so wcé táq mədlé na dorěj páše? — Tí žívə právə: Sėvída bə rád védu, al mə to qna škodúje. — Tí mřtlə nató: To so těté dúše, qtére so na světə vélqə premožěna méle pá nčiso wbúhajmé dájale. — Hrésta napřěj pa přidata na drúho tráto; tám je bú vsé čřno

pupášana, wacé pa taq dábéle, da so se qój trésle. Tí mǐtlə spét bára; Al bæ rád védu, zaqáj da so .táq dábéle? — Tí živə: Sēvida, al mə tó qna bó na šqódo. — To so tǐsté dūše, qtére so ud mihəná premožéna vélqə wbúhajmé dájále. — Pršvá sta potlé du ané vodé, pər qtǐrǐ je aná vřba rástava. Tí mǐtlə je vodó vohqé preqoráču, tí živə pa se je qúměj vjéw za vřbo, da w vúdo qni pádu. Na vřbə je bú wsé pówhəná čfnah tíc; qə je vřbo strésu, jəh je něqǐ w vúdo pádvə, z vodə pa so bile sřřčale. Tí mǐtlə spét bára, al bæ rád védu zaqáj, pa jomə puvǐ: To so tǐstə utrocə, qə bres qrstá umrjó, tí sə jəh pa səděj rǐšu. — Tí živə je votú vřbo še ambřt stréstə, tí mǐtlə pa je djáv, da to něi věč voláwnə.

Tí živə je potlé trí dní na svít zát hodú.

15. Ríwna dúša w Pošəná. V hvobočám prepáde tačə Póděnsqá vodə squs sqalówje met Pošəno pa Sopotnícə pa čřiz an vəsóq čér páda, da wsé wrǐ pa péne na víš nósə. Tām zyléda, qáqr v pəqlə, sáj právejə, da je w těj hvóbělə hədič svojə bábo qópu. Qráj se práve w Šúmə. Lih qvišqə štrlí čér Pošəne. Právǐjə, da je w těj sqalə an véləq šác, du ná pa se prǐde squs trí dūrə: pər tí prvah dúrah váhta an véləq čřn pəs, pər tí drújah aná čřna qáča, pər tí trěťjah pa čřn máčəq. Htúr bæ srěčnə mímə táh strašnəh váhtarjow pršów, bæ sodé zvatá pa srabrá vən valǐw.

Za Pošəno je čějqděj məníščə hrát stáv. Té hrát se je čǐstə pudřw, da se donəs še pozná náq, čěj je stáv. Tí šlǐňa fráva s tá hradú je zavolə vélčah prahřih qáča hrátava. Səděj pa něna ríwna dúša pər mǐsəncə na Pošəná pu pěčřih bile rjúše sprastǐra pa na něh dnár prešúša, da se večbártə slǐše, qaqu cǐnylá, qáqr da bæ samǐ zvatə padělə.

Aná Qozána je vedóva, qə je bíva žaná trí rjúše zvatá šəšǐva, dnár je vəs horú. Žaná je wpǐva „wzēmə“, al Qozáno je táq stráh prawzėw, da se qnǐ dotəqnǐva pa je zbǐžava. Túdə Qozánaq, qə je še pastǐr bíw, je vídu žanó dnár šəšǐtə. On se je lih na qozé jėzu pa je zaqlėw, žaná pa jomə je raqvá: Púv, tí se še preqrǐžu qnǐsə, pa že qównaš!

To zdáno dúšo bæ mów rǐšətə an Pódnar. Dúša jomə je sáma naročǐva: „V pudǔbə qače bom prútə tabé pršvə, tí pa trí lǐsqave šǐbəce udrěžə, qár za n létə zrǐstǐjə pa me zarédama na hvávo wdárə, da se bo wsáqa šǐbəca prevomǐva. Něa búj se, da bæ še táq strašnú bú, vsé bohástvə, qár ha mám, bo tvojé.“ Pódnar je rǐsən pršów na městə. Qmávə se je prvalǐva prútə nomə strašná qáča, ból dábéva qáqr žřw, pa se je zvǐjava, zǐjáva n sáwqava, da je sqrún dálč ud ně latú. Pódnar se je prestrášu pa zbǐžu, zdána duša pa je jámrava: O tí nasřěčnə čováq, samú tí sə me móhu rǐšətə! Səděj pa mórəm čaqátə, da bo aná tǐca ŋa Hrlówcə

séme zyabíva; s tá seména bo an borówc zrástu, péñ ut tá borowcà bóta pa dbá čfna taléta ud Ləbélšnaqa na žáho pěláva, z dil bóje anò zību narédələ, pa utròq, qə se bo notrè zību, me bo móhu šelè spét rišətəl

16. Ríwna dúša w Hájdowščəm hrádə. Hájdowščə hrád je stáv čějqděj mávə pud Vrájncə pər stəzdə na Sine. Právijə, da so wčasə hájde notrè stanválə. Dondonéšnə se vídə tám samú anà vėlqa pějč, pud nó pa so rúpe n vópe, v qtérah se nájdiјə qustí, žalizje pa drúje stáre rěčí.

Qúhəlnow hvápəc je ambřt tám lis séqu pa vídu, qə se je s táh vóp anà vėlqa qáča prvalíva. Hvápəc se je ustrášu n bížu, qáča pa je začéva mívə prosítə, náj jo rišə pa trí lisqave šibəce, qulíqr za n létə zrástijə, udriže n jəh zjútrěj, qə súnce hór hré, na něj zvómə. Hvapəc je prpravu šibəce pa zjútrěj šow čáqat q vópə. Qə je pa qáča vən prhrméva pa na ná zijáva, qáqr da bə ha votvə calá pužrétə, se je zbáv pa zbížu. Qáča pa je začéva nató véqatə, qáqr an utròq, pa tóžətə: Nasrěčnə čovəq tí, da mə qnisə pumáhul Səděj pa na bóm přěj rišana da bo anà tíca séme spəstíva, s tá seména bo an uráh zrástu, an péñ ut tá uréha pa bóje tí čfnə Vyřízovə volə na žáho pělálə, v zibělə s táh dil pa se bo pər Vyřízə šelè utròq zību, qə bo mənə rišu.

17. Zdáne dúše. Tí mřtlə hódijə q těstám lədém zád, s qtěrimə so w sowraštvə žəvélə, da bə se ž nímə pumírələ. Túdə těstə mřtlí, qə so sə w žəwlěnə uptězilə víst z anò vėlqə prehrího, al pa da nò vėlqə ublúbo qnisə spównələ, qna nájdiјə puqója na húnam světə. To so zdáne dúše, qə móríjə w drújí pudúbə táq dówhə na tám světə ustátə, da jəh něhtə udrišə. Udrišətə pa jəh móre an sám žív čovəq, qtěromə je tó dánə.

Qonáwcow Péter v Madvédjam dovə se je w žəwlěnə hədú prehríšu pa w jéžə svojěj žanə zadévu, da je móhva davětnřst líf bulíhatə pa w póstělə lažátə. Pu smřtə pa qní našú puqója. Prqázu se je pu nočə ščérə Obírščə Šimana. Ta se je prestrašəva, vəndār pa je vadəva, qaqu se napéle mārěñ z dúham, zató je bārava: „Qáj je réqu Qříštəš jóhram, qə se jəm je pu wstajěhə puqázu?“ Dúh je djáv „mir vam bódə!“ Oná: „Zaqáj da tí némaš puqója pa še pu tám světə wqúlə hódəš?“ Nató je dúh puvědu, htú da je, zavolə qtěre prehríhe qna nájde puqója, pa da móre bítə za dné w pudúbə čfne qáče v anř brézə na Tówstam vrhə w Sélah, pu nočə pa da smí q něj přitə; oná sáma da ha móre udrišətə, zató qə je w Séle squs trí fáre prbándrava. —

Túdə tí stárə Vóqownəq v Zvrhńam qótə se je pu smřtə puqázu svojř přějšńí děqlə, anř Qrańícə, qə je w Séle squs trí fáre prbándrava.

Děqva je napěláva márěh ž ním pa zvadəva, da qna nájde puqója pa nāq pučítqa zavolə tá, qə se je zavblúbu na čírfat u Tíne, pa ublúbe qni spównu. Al oná je biva přej u jéza zə svojím hospodárjam pa je raqvá, da rájše qřížam svit prehóda, qáqr da bə za ná qěj storíva. Švá je polə q sastrə na Bájdaše. Qə je pa tá zvadəva, zaqáj da je přsvá, jo je nahnáva, qə se je báva za utročé, al bə dúh v šíšo hodú. Zató je děqva švá q drújam lədem, pa puwsót so jo udyaňelə, qə je dúh zmíram bíw za nó. Ní vadəva sə drháčə pumáhatə, da se je ubrníva na dəhóvənqa; té jěj je světšov, náj tó narədí, qār tí mftlə ud né žěli, al qār da bo puwsód za nó hodú. Ud dahá je potlə zvadəva, da móre za nahóvo dušo upravətə božjə pót u Tíne, səbò pa qna smí wzətə nāq dnárja, nāq jědi, samú trí zrne smí na dén sněstə. Qrańica je to spowníva, trí dni je hodíva, qə je pa zát přsvá, je ut svabústə umədléva. Duh pa je zanaprěj mów puqój. —

Svaščá fájmoštra, qə so w Zavrh mašvat hodilə, je pər anám lísqavam hfmə zmíram nēqí zát pucaqóvə. Ambrt so začelə pr tětám hfmə rotítə, pa se je něhtə uhvásu. Bārílə so ha, qáj triba, hvás je pa djáv: „Anó měšo! Bíw səm v Horínčəčah vés, zát hradé səm pa w tэле hfm léhu pa se šelə zbúdu, qə je líh puwzihváňe zvonívə. Qə səm měšo zamúdu, zató pa tlé puqúro divam.“ Fájmoštər so brálə anó měšo za ná, je pa duša ríšana biva. —

Na pvanínə Qozáre pud Višárjəmə vídijə rómarjə večbártə tri vówqe; tó pa so trí pápažə, qə so hrěšilə nə pusvétňə žəvélə pa səděj puqúro divějə. Vowcí pusébnə pu zímə strašnú túlījə wqlé vohlów cěrqaie na Višárjah. Pa rómarjam se pred nímə qní triba bátə, nča stórijə hədá. Rómíňe pər táčam túliňə pa je še bəl hór vzétə. —

Lədi, qə mějniče prestáwlijə, mórījə pu smftə té mějniče prenášatə. Pu nočə jəh je šləšátə, qə wpíjějə: „qám bom vtəqnú, qám bom vtəqnú?“ An pəjánəc je to slíšu pa zawpów: „čěr sə zməqnú, tótí pa vtəqná!“ Húnə se je nató uhvásu: „qulíqə lit səm že mów to víst na sabəl Tí sə mə pa vəndər puvədu, qám náj dím, pa me ríšu!“ —

18. Tróta morà je túdə zdán dúh čəvéqa, qə se je w žəwlěňə tēšqú prehríšu. Príde w pudúbə žəvədə: psà, máčqe, qráve, qúre, pa túdə w pudúbə bívə ublíčane žanə. Qáqr léd se wléze na lədí w spáňə pa jəh tváčə nə cəzá, da wčasə túdə moštvə dubí pówhəne přsə qáqr žanstvə. Da se tróte moré ubránəš, mórəš v póstələ ročé pa nojé sqřížama djátə. Utročé pa ubvárje známěňe tróte morə: zvízda na pét al sėdəm rohlów, qə se vídə na wsáčí zíbělə. Al tróta morá svojě známěňe zahléda, qna hré blízə.

19. Prjazna pa sporná dēqǎlca. Aná srúta dēqǎlca je méva hadó prižano mámo. Tá máčaha je biva wsá zatalébana w svojò právo ščéro, qǎ je pa srúto dēqǎlco túdǎ sovražǎva pa prehańava, čěr je le mohvá. Blizǎ je bíw an hrád, u qtéram je wsáqo núč strašǎva. V té hrád je máčaha puváva ambít srúto prenóčvat, na tiham je pa rájtava, da se je taqǎ zněbí.

Srúta je bóhava pa biva vaséva, da je nšir qna bo prehańow. V qǎhińǎ na hrádǎ je začéva prpráwlatǎ věčérjo. Pa pride an múněj: „dēqǎlca, mǎ boš dáva věčérje?“ Dēqǎlca práva: „O já, qǎj v šišo pojǎǎ, bóva pa qúpěj věčérjaval“ Nató pride an qúžěj: „Dēqǎlca, mǎ boš dáva věčérje?“ Dēqǎlca spét račé: „O já, qǎj v šišo pojǎǎ, že múněj tám čáqal“ Potlé pride še pětělinčǎq nǎ prósa za věčérjo; túdǎ ná póšle w šišo. Qǎ je dēqǎlca sqǎháva, je prnasvá věčérjo, pa so qúpěj jédla, potlé pa lěhlǎ spát. Pu nočǎ pa se prbáše an strašǎn díc. Dēqǎlca zavéqa pa qlíče: „Múněj, múněj méwqěj, da me móžǎ qna snǎl qúžěj háwqěj, da me móžǎ qna snǎl pětělinčǎq púj, púj, da me móžǎ qna snǎl“ Múněj je zaméwqow, qúžěj zaháwqow, pětělinčǎq zapów, díc pa je vřhu w šišo zvát qavówrat pa šow naprěj.

S tím qavówratam je pršvá srúta qdúmǎ. Pužrišna máčaha je qavówrat vzéva pa raqvá svojǎ ščéra: „Al je ta térba antqáj prnasvá, dubíš tí še qěj lipšǎ pa búla!“ Zató je zvěčér nó puváva w hrát prenóčvat. Túdǎ onǎ je prpráwlava věčérjo, pa pride múněj: „dēqǎlca, mǎ boš dáva věčérje?“ Puštélava ha je: „tabé že náq, mřha máčjal“ Pride qúžěj nǎ prósa za věčérjo. „Správǎ se, qájfal“ Pride pětělinčǎq, pa túdǎ ná nažanǎ: „jájstrof te něsǎ, qvóqval“ Sǎma je puvěčérjaval pa lahvá. Pu nočǎ se spét prbáše díc, dēqǎlca pa w stráhǎ qlíče: „Múněj, múněj méwqěj, da me díc qna snǎl“ Al múněj práva: „Sǎma jédva, sǎma méwqěj!“ Dēqǎlca spét qlíče „qúžěj háwqěj, da me díc qna snǎl“ — „Sǎma jédva, sǎma háwqěj!“ — „Pětělinčǎq púj, púj, da me díc qna snǎl“ — „Sǎma jédva, sǎma púj!“ — Ubédǎn se qní whvásu za nó. Díc jo je zyrábu pa střhu, hvavó pa nastavu na voqnǎ. Al qna varjémas, pa tótǎ pojǎǎl

20. Dēqǎlca véqa. Aná dēqǎlca je pumítava pa qrájcar našvá. Za té qrájcar je qúpǎva an písqrc pa je švá jahódǎce nabírat. Tám jo je zajéva núč. Dēqǎlca je preqúcnǎva píqǎ pa zlǎzva notǎr, da bǎ prenočváva. Qmávǎ je prřfqava anǎ múha pa prosíva, al smǎ put strého. Dēqǎlca práva: „qǎj pojǎǎ santǎr, za té bo pa žé še qrájjal“ Qúměj je múha notrǎ, prlíze anǎ žabǎca, putřka pa bára: „Htú je tantrǎ?“ Dēqǎlca práva: „Jés, srúta dēqǎlca pa múha pubrcúla!“ Túdǎ žabǎca prósa za strého, dēqǎlca pa jo puvábǎ: „nó, pa pridǎ še tí santǎr, se bómo že stǎsnǎlel“ Potlé prsqáče

še zéc, putrka pa bára: „Htú je tantrè?“ — Jès, srúta dëqàlca, múha pubrcúla pa žabàca puqrucúla! — Zéc prósə: „al dáte še mənè mávə qrája? — „Qòj sqòčə santər, bo nam pa bəl tupúl!“ — Puzdēj prídē še lisíca: „Htú je tantrè? — „Jès, srúta dëqàlca, múha pubrcúla, žabàca puqrucúla pa zéc frišən hvápəc!“ — „Bo pa še za mé an vòhlī,“ právə lisíca pa se zmúznə notər. Pu nočə prqocá še madvət pa bára: „htú je tantrè?“ — „Jès, srúta dëqàlca, múha pubrcúla, žabàca puqrucúla, zéc frišən hvápəc pa lisíca pridna dëqàlca!“ — Madvət pa nča prósə, qòj báše se notər. — Al písqər póqne, dëqàlca pa véqa.

21. Utròq ub rojstvə pradán. An búrən jáhər je šúžu pər anəm hrófə. Z žanó sta žəvéva na samotá v anī mihəní bájtə pa sta samú to žaléva, da bə aná wtroqá dubíva.

Ambřt je hróf puvábu wsò hospodò dálč na wqúlə na hustíjo za štíradí dni pa je wqázu jáhrə, náj dovòl díwjačine pa zvérine pərprávə. Jáhər se je wstrášu naročiva pa se je štáhama na jáho pudáv. Vovív je že ciw božjə dén pa wsè hóste uphodú, al še répa qní vidu. Šelə prútə věčərə je zadòw zéca; zéc pa sqòčə še čriz mējó pa tám u qrjə ublěží. Qə ha jáhər vóče pubrátə, stópə pred ná an drúje jáhər mihəná žəvotá pa w rdéčī qapəcə m právə: „Zéc je pádu na mojàh tlih pa je mój!“ Jáhər jomə putóža svojə sqrbí n ha prósə za zéca. Húnə, qə je bíw sám šqrátal, pa račé: „Vsá díwjačina je w mojěj ubvástəl Pərpomórəm tə še donəs du vsá, qár putrėbújaš, al se zavéžaš, da bo čriz ósəmnějst lit mojé tó, za qár tí pər šišə qna viš!“ Jáhər prewdárja na tiham, da ví za wsáqo rič, za vsáčə žrabəl pər šišə; mohvá bə to q věcómə qáqa jibrėná rič bitə, za qtéro qna ví. Zatò se šqrátəlnə zavéže, da bo ublúbo spównu. Še tēstə věčér je šqrátəl antqáj díwjačine pa zvérine pərprávu, da je bú za wsò hustíjo dovòl.

Jáhər prídē qdúmə pa zví, da je átěj pustòw pa na púba dubíw. Z vēsělám hléda sína, qə ha je táq tēšqə pərčəqvw; vās prepádan pa se spúnə, da ha je šqrátəlnə ublúbu, sáj za sína qní védu. Dòwhə se qní vúpu tahà puvétə žanə; al vist ha je zmíram bəl tēživa pa jěj je na qónc svojò sqfb rəzodòw. Ubá sta potlė žəbráva pa prosíva Boha, da bə udvrnòw nasrėčo ud nadòwžnā utrócīja, qə sta ha čriz vsè lúbəva. Púb je rástu pa bóhu starějše, se pridnə učíw v šúlə n se pusėbnə fájmoštrə pərqúpu. Zatò so se starějšə ubrníla na dəhóvənqa za rát. Té jəh je putovážu, da se bo dávə z Božjò pumočjò že qaqə pumáhətə. Qə je pa púb v ósəmnějsté létə šòw, jomə je fájmoštər naróču, náj hré pu světə, səbó pa jomə je dáw anə svéte búqle.

Jáhrow sín se je utprávow na pót z anó lisqavo palčəco w rócə pa se je rišu ut hədopčə.

Hré naprěj pa pride w wěłqu městə, čěr pa je bú wsè mrtvú, žíve duše nàq wədětə. Městə je bú zaqlétə. Stópə w nájtilípšə hrát pa zahléda v aněj swatlěj qámre tri qáčə na póstalah lěžátə. Brš udarə tí srídno qáčə z lísqavo palčəco pa hlěj čúdaš: qáčə se sprěmění w lpó dēqəlco, qə sə rible učí, na ubéh stranih pa se prebújějə nēnə starějšə. Túdə w městə hráta wsè žəvú. Dēqəlca jomə puví, da je ríšu nó, nēne starějše pa cavú městə ut strašné copnīje. Vsə so ha bli vasélə, nájbol pa starějšə, qə so nomə ublúbələ dēqəlco — qralično — za navéstə. Jáhrow sín je bíw z úma ud wésēla; al spúnu se je svojəh starějšow pa je réqu, da móre ud nəh še svovú wzétə pa duvólēne dubítə. Prěj pa se je še s qralično zaróču pa ud né dubíw anò čúdažno rínčəco; navésta jomə je naročíva, al pride v navárnost, náj jo sūče na lívo strán pa se bo táq šítřə udməqndw, da se nomə nča móre hədá zyodítə; al bo pa rínčəco sūqu na právo strán, bo pa oná sáma na mbít pər nám.

Vás vasėw se je jáhrow sín pudaw qdúmə. Spótoma pa pride v anú městə, čěr se je an mahóčən qrál brstíw, da na světə qní táče ləpoté, qəqr je nahóva qralíca. Jáhrow sín stópə pret qrála pa račě: „Pər nás so še qrararíce lípše qəqr tvojá žanàl“ Qrál sqóčə ut tohotə, qəqr da bə ha qáčə pəqníva, pa wqáže, náj ha na městə usmrtíjə. Al on zasúče rínčəco na právo pa že stují nahóva qralíčna pər nám. Ud nēne ləpoté je wsé sjávə pa nšír se qní vūpu ročé wzəhəntə prútə níma. Túdə qrál je puzábu na jézo pa je pústu níju udjětə. Qə je pa qralíčna zvadəva, da jo je za n táq nəč puqlícow, jomə je vzéva rínčəco pa zíbəva sprad učí.

Jáhrow sín je dévu hrívínjo, al pumajíva ní bu věč. Sqrúčanə je hodú naprěj. Aná dnú zahléda tí strašné hájde, qə so drěvēse pípələ pa se pubíjələ. On jəh pubára, zaqáj hré pratəp, uní pa puvíjə, da so tí brátrə, da se qna mórějə zlihatə pa stálatə tó, qar jəm je zapústu tí rájno očá: an pár sqórənc pa n qvobəq. Jáhrow sín se zawzėme, qəqú da se mórějə za táqo ríč pubíjětə, al uní puvíjə, da májə té rěčí čúdažno múč: htúr ubúje sqórənce, té móre táq nəhvə qoračətə, da ha nšír qna dójde, htúr pa qvobəq na hvávo dí, tahá nšír qna vídə. Jáhrow sín právé nató: „Hríf je, da se brátrə mat səbó tapó. Té rěčí náj dubí samú adən, té pa móre brátram pumáhətə. Al vóčəte, pa jəs rəsódəm, htú náj vsè dubí?“ Brátrə so bli zaduvólnə, on pa jəm račě, náj hrějə na tí blížnə hríbər pa qtérə bo tí pfvə zát prlatù, dubí vsè. Hájdə so utšlə, jáhrow sín pa natéqne qvobəq, ubúje sqórənce pa zběži.

Srcé ha je vliqvə zát q navéstə. Ané pár bártə preqoráčə pa je že v níenam městə. Təm je bú vsè na nohəh, qəqr v mrawlínacə. Z măriňa lədí je qmávə pusnéw, da se qralíčna wdája pa da bo líhqar póraqa. S qvobúqam na hvále se pudá w hrát, čěr je vsé mrholévə hospodě; nšír ha qní vídu pa wbéna váhta ha qní ustáwłava. Met svátə zahléda

qralično, lipšo qáqr qəděj puprěj. Švá je lih u svojó qámro qrinc jémát, jáhrow sín pa za nó. Pret špíhvam sə je pupráwlava vasi; on pa stópə zád, pərwezihne ut čása du časa qvobəq, da se je nahóvə madúče w špiylə vədóvə. Qralična je to začúdana hladóva, pustáva je zamišlana, sowzé so jěj pərtaqlé qáqr srabfne hrálce, pa je wzdəhnəva, da tí pŕva ləbėzən qna whásnə. Təděj se puqáže on v calì pudúbə, spuví se, qáqšno hrívínho je dévu pa qaqu je sá pŕšow; na qulínah zatŕjúje, da nahóva ləbėzən ból horí qáqr pŕěj, vəndər pa jěj qnóče státə na pótə q sréče, al je hénə srcé drújā zbrávə. Pa qralična ha ubjéme m právə, da ha qna móre puzábətə, da so jo samú pərsəšlə zbrátə drújā, tomə pa vóče šítŕə qonc napráwtə, náj hré za nó taqə, da ha qna bójə vədélə. Potlè stópə met sváte pa právə: „Hospodá, za n rát bə vās ráda bārava. Q pórécə səm votvá vzétə svój najtídrájšə cír, al qlúč ut sqrińóce, čěr je shránan, səm zyəbiva. Náva səm narėditə nová, al mat tím səm našvá tí stárā. Báram vās, qtérə qlúč je búlə?“ Najpŕěj se uhvasí žénən: „Tí stárə qlúč zmíram najbúli utpíra!“ Vsə tomə pərtfdíjə. Natò račé qralična: „Zahváləm vās, huspúde! Módrə ste márnəvələ, pu tám se vóčəm rawnátə. Sqrińəca je srcé, qlúč du ná pa ləbėzən. Vsə víste, da je tí pŕvə utpərw mojé srcé mvadénəč, qə je nás vsé rišu ut strašné copŕníje. On je spét témə, tlé ha vám puqážam.“ Pər tám vzíhnə jáhrow sín qvobəq, da ha wsə vídíjə, qralična pa še právə: „On je tí právə qlúč, ž níim vóčəm bíte puróčana.“

Hóscət je švá naprěj, qralična pa je z jáhřavím sínam stópəva pred oltár. Al qna verjémate, pa tí rájnā jáhra bāríte!

22. Zvátə hrád na hvažównastì horó. Čějqděj je bíw an qrál, qə je mów trí síne: dbá bríhtna, aná pa ból na tézjə púw. Té je bíw mawpŕídən pa napurédən, zmíram je qěj naštélow, zató ha qral nčí mów rát. Qə je aná dnú sín učéta spét rəzdrážu, je wqázu qrál svojómə jáhrə, da ha móre ustrėlítə pa wqu nə məzinc pərněstə, da vídə da je to stúru.

Jáhər pa je bíw mičnā srcá, qni móhu smft utroqá na svojó víst vzétə. Púbə je puvėdu, qáj za n wqás je dubíw ud učéta pa je réqu: „Tabé qna bom umúru, dáw te bom q anomə páwřə, tí pa boš pər nómə za pastírja; átějə pa vóčəm uqu ut psá pa tvój məzinc pŕněstə, tá mə móřš náte utsaqátə.“

Taqə se je túdə zyudívə. Qrál je varjėw da je ná sín mrtów.

Pu dówjah litah je qrál navárnə zbolú. Na smftní póstělə je šlíšu ud ané hvažównaste horé, na qtėŕí stuji zvát hrát, v nómə pa da je an stúřdanc žive vodé, qtéra vsáčā bowníqa uzdraví. Qrál je pusvów tí stárějšā sina pu tó vodó. Tá sina je najrájšə mów, zató jomə je dáw tí búlā bíwčqā qońā. Sín jėzdə pa jėzdə pa pŕíde v anó hósto, čěr so ha rəzbójənčə vjélə.

Qrál je dówhə čáqu, qə pa sína lè ni bú, je še bol rəzbolù. Pusvòw je tí drújā sína s taščím sfcam žívo vodó jěsqát. Spét ha je lpù utprávu pa pudúču, pa túdə tá sína so rəzbójəncə vjélə.

V žávostə pa taščěj bulíznə se je qrál spúnu tí trétjā sína pa je še bol žávəvow, da se je jáhrə smílu. Zatò jomə je jáhər puvédu, da ví z sína, al qna bo štráfan. Qrál se zvə rəzvəsělí, vqáže sína pərpəlátə pa ha bára, al je vóle jětə pu žívo vodó. Sín je na tó břš pəpráwlan. Oča pa náhóvo naródnost še qni puzábu, žínow je pər sabə, qám bo te čěštəl šòw? Vəndər pa ha je utprávw, dáv jomə je najtísvápsā qoná səbó.

Sín rájža pa rájža. Hradé je za ráwbarje zvédu pa se jəm je zohnù. Potlè je pršòw q anomə pəščáwnəqə, qə je v aní rúpə stánvow pa nā vóslíja mów. Tām je prenúču, pəščáwnəq pa ha je pudúču, da je hrád blíza, da samú ud dbánějste pa du ané ure zə zamlè prídə pa da se lè təděj móre tantər pa sovən prítə. Qə je zjútrí uthájow, jomə je dáv pəščáwnəq svojā vóslėja səbó, zatò qə je že večbártə v hrádə bíw.

Qə sta w hrát pršvā, nabáše šítřə na dvoríščə vodè, polè pa puhléda še v qámrah. Ubénā bohástvā se qni prtəqnòw, le v aní qámřə je vídu anò zvə lpó dččvo spátə pa se qni móhu zdřzátə, da jo je pulúbu. Za spomín jě wzėw z míze anò rinčəco, an vohú hádrce, pa napíw se je z hvážəja vína, qə je tām stáw.

Pəščáwnəq ha je polè še pudúču, čěj so náhóvə brátrə vjětə pa qaqu jəh móre ríšətə. Tó je túdə stúru — səm že puzábu, qaqu.

Qə so qdúmə jézdələ, sta se náhóva brátra zmárnəvavá pa nā v anò štérno vřhva, zatò qə bə se pred učétam sramváva, da jəh je té hópěj ríšu. Učétə sta žívo vodó prnasvá n se nómə vəháva, qaqu sta jo těšqə dubíva. Raqvá sta, da so tí mvájšā brátra rəzbójəncə ubílə.

Al té pa je še žíw zə štérne zlízu pa je q jáhrə pršòw.

Pu davatəh mísəncəh je pršòw an jézdəc, qə je mów dbá čřna qoná, ž ním so bli čřnə ldi. Tí so puyérílə ut qrála, da mórějə pərpəlátə těstā, qə je v hrádə bíw pa qralično ríšu. Šòw je ž nímə tí starějšə sín, qə se je zdáv za tí právā. On se pa v hrádə čístə nči spoznòw, zatò so jomə hvavó utsaqèlə.

Še ambít so pršlè čřnə jézdəcə. Šòw je ž nímə tí srídňə sín, qtéromə pa se je lih taqə hudivə.

Pa trétjəč pəřjézdíjə čřnə ldi pu těstā, qə je qralično ríšu. Zahrozílə so z vojsqó, al qrál qna bə tí právā pusvòw. Vojsqā bə méva že začétə, qrál je bíw vėlčám stráhə — pa spét je jáhər pərpəlòw tí mvájšā sína. Té se je v hrádə spoznòw, qralična ha je vzéva za možá, jěs pa líh s hócčətə prídám; tām səm s fínhrata jidu pa z rəšatā vínə píw.

23. Sqrb. An mahóčan casár se je pělów mímə šíše, na qtěri je bráw: „Mi čístə brěz usé sqrbí žəvímo!“ Casárja je məqòvə, qaqu mórějə táčə navádnə lədi brəs sqrbí žəvětə, qə má še on táčə vělčé sqrbí. Zató hré v šišə pa bára hospodárja, té pa jomə puví: „Hvála Bohú, ubéne sqrbí nča poznám. Zavóžan səm z vsím, qār potrěbújam, strávə smə vsə pa srěčo mám v hospodárstvə n pər držínə.“ Casár pa právə: „Túdə jəs mám sqrbí — dorə je, da jəh vsáčə pozná. Zató tə bom jəs anò sqrb navúžu. V anám létə bom spét pršəw, tədəj mə mórəš udγovoritə na té-le tri báriňe: čěj je na sridə světá, quliqə misənc váha pa quliqə səm jəs vridən? Al tó qna rátaš, zγəbiš vsé qār je tvoja!“

Casár je utšəw, hospodár pa je še dēli zaduvólnə žəvəw. Rájtu je, da bo s časam že pršvə aná pámatna misu, sáj an létə je dowhú. Al cajt je mənúw, mislə pa lè ni bú. Hospodár je pustaju zamišlan, přějšně vėsělə ha je mənúvə, naměstə zaduvólnostə pa je pršvə sqrb. Zató je šribiňe na šišə zbrisow. Létə je švə qrájə, pa ráta še qni rišu, da je lih vsé nuči premišləvəw. Bíw je že čístə shújšan pa vmúlan.

Anā lpā dnú pa pride an vasəw pupótnəq pa bára hospodárja, qáj ha tēži, da je táq shújšan. Qə je pa za nahóve tazále zvédu, je réqu vasəvə: „Vəndər an bohatin v sqrbíhl Məné Búh nči dáw drjá qáqr pa mávə pámětə pa vėsělə, da nčéməm qěj zγəbitəl Pridam pu calám světə, pa me wbéna sqrp qna wžanə. Le brəs sqrbí bódə, casárjə bom že jəs udγúvar dáw, da bo prəwl“

Hospodár se je na tó zanésu pa je popótənqa dorə hostiw; qə létə pratačə, stópə popótnəq pret casárja, se zdá za hospodárja pa právə: „Čěj je na sridə světá, sə báru. Nšir qni mēru pa nšir qna vil Al pa lih vóčəš vadětə, stuji v Ləblánə aná lípa, tá je na sridə votvə — tam je sridə světá. Pa quliqə misənc váha? Cíw misənc an fənt, pú misəncə pú fúnta, qrájə pa nò úncə — al qna varjéməš, pa zváhl Quliqə da sə ti vridən? Casár čřiz vsé casárje pa qrál nat vsé qrále je bíw pradán za tərđéjstə srabrniqow, ti sə jəh pa q vėčomə vridən devətəndbájstəl“

Casár je bíw z udγúvaram zaduvólən pa je utšəw.

24. Zmiram naróbe. Aná máto je méva zaróblanə sína Bóštěja. Spravəva ha je pu světə, da bə se zbríhtu. Bóštěj pride q anomə hospodárjə n ha prósə za qrúha, hospodár pa račé: „nəčl“ Bóští hódə napřěj pa zmíram nahána: „nəč“. Pride mímə anā ribəča, ha uhlədúje pa nahána „nəč“; ribəč pa ha wbríše z ostnəm pa wzrójə: „qajón ti, tə bom že puqázu nəčl Al boš še qěj tačə vidu, mórəš rěčə: donəs anó, jútre dbí, polə pa wsáq dən vėčl“ Bóští spét tó nahána, qār ha je ribəč navúču pa pride mímə ldi, qə so lih anó bábo ubišělə. Tí se rəzjézija, ha natapó

m právíjə: „Šnobéwsəl sərónə, tí mórəš rěčš: „Búh se wsmílə črís to ríwno dúšo!“ Bóštī spét té bīsíde hónə pa príde du anā šintarja, qə je qoná dŕw. Šintarjə túdə qní bu prów, qár je márnəwəw, pa jomə práwə: „Hópī pərsməjənə, črís té se Búh usmíləl Rěčš rájšə: Fùj, ta mŕha smrdíl“ Bóštī hódə, naháňa spét novó vízo pa príde du anā, qə je hváče spústu pa na srít póta čépu. Túdə té je zrójú: „Tí tésva čénčasta, ja qój rěčš swíňa namárna, správə se s póta!“ Potlé pa srěča Bóštī fájmoštra z měžnarjam. Qə měžnar šlíšə da naháňa „správə se s póta“, ha pušténə naqólba: „Tí pubris maw práda, al nəs vídəš, qvobóq u pést pa rěčš: šqáfəc ud žáqla!“ Bóštī je tó dorə zapúnu pa príde mímə páwra, qə je pšénico sjáw. Pávər nā slíšə, vzéme vízownəq pa ha nažané: „Pracíp tí pracíplanə, qój pučáj, tə bom dáw šqáfəc pu tvojí bətíca!“ Bóštī pa qní čáqu, da bə ha pávər spét qěj novā navúču. Zbížu je rájšə zát q mámə.

25. Tri brátrə. An očá pa na mátə sta méva trí síne, tí pŕvā zvə ráda, tí drújā mēň, tí trétjā pa čístə náq. Ambít pa práwə tí pŕvə sín: „hrém na pót, dájte mə qár mə hrél“ Máma jomə spačé qrúha, átěj jomə nariže mäsá, sín pa hré pu světə. Sréčijə ha tíce n prósijə za qrúha, al on nča dá. Hodə naprěj pa srěča baráča, qə žúha za qrúha, túdə nómə nča dá. Potlé jomə príde naprútə an móš pa bára qáj jíšče, on pa práwə: „dévə“. Móž nató: „pojďə z mənó, jés mám déva dovól.“ Rísən hré žním, móž jomə pa wqáže wcé pástə. Al na pášə jəh vsáq dén nēqī puhəbí nēqī pa se jəh pubijə. Anā dnú ha puqlíče móž na rájtěnyo. Jomə puqáže trí žaqlə pa bára: „qtérā vóč, zvatā, srabŕnā al qúfrastā?“ Pastír práwə: „zvatā“, pubáše žáqəl pa ha nasé q dúmə. Qə ha pa domá strése, lėti samú qaméne vən. Potlé práwə tí drújə sín starějšam: „dájte mənə qár mə slíšə, da hrém!“ Mátə jomə spačé qrúha, pa qár táq dorā qə pa tí pŕvomə, túdə átěj jomə dá ból žáwtavā mäsá. Sréčijə ha túdə tíce, srěča baráč, pa on qna dá droptíne qrúha. Túdə móš ha srěča pa bára, qáj jíšče pa ha vzéme za pastírja. Túdə on jəh vsáq dén nēqī puhəbí, nēqī se jih pubijə, qə ha pa móš puqlíče na rájtěnyo, vóče za vón tí srebrnə žáqəl. Domá pa s tā žáqla sám písəq vən lėti. — Potlé še trétjə sín práwə: „dájte mənə, qár putrěbújam na pót!“ Dubí qrəh sqorə zə samā papéva pa natrosə druptíne tícam, qə ha sréčijə, túdə baráčə dá anò máwžəno, qə ha prósə. Túdə on hré q móžə za pastírja pa je zvěstú hlédu na wcé, da je zmíram vsé q dúmə prhnów. Pər rájtěnzə ha bára móž, al vóče za vón žáqəl zvatā, srabŕá al qúfra. Pastír se udvóčə za qúfər, móš pa račə: „Tə ha bom že jés pərpělow.“ Rísən ha jomə zvěčěr pərpěle; qə so ha stréslə, pa lėti samú zvatú, srěbrú pa qúfər vən.

26. Božjé stów. Na Božjám stólě bo Búh na sódně dén sódu. Čěr se božjě stów zamlé dutiqa, tám je šác; dubí pa ha samú těstě, qə du ná záděň-šča přide, qār da bæ za sé puhlédu. Tám nájde tři žáqle, adən zvatá, tí drúja srabrá, tí třětjə pa vóhla. Al patnóštr na tí právé žáqəl puvóžə, je pa šác ná.

27. Babilónšča túrm. Da bæ se pred novó puvúdño ríšəla, so lədí babilónšča túrm táq vsoqə púvələ, da so žé naběšča pětělina sləšələ. Búh jəh je báru, htú je náh mojštər, uní pa so adən-drújā qázílə, naměstě da bæ rěqlə: Tí sə nāš mojštər. Zató jəm je Búh jazíče zmišu, da se nčiso věč zastópələ pa qniso mohlə naprěj davátə.

28. Zaqáj da vsě listje dów qna páde? Hədíčə so Bohá bārələ, qdáj da bójə w naběse smələ přitə. Búh je pa djáw: tədəj, qə bo vsě listje dów pádvə. Tí húdə so čaqílə, je pa rəz vsě dríwje že pádvə listje, samú z dóba še nāq. Uní so čvěč nawčáqíňə blí pa so se na dóbe spravələ nə votlə listje dów sqrémpatə; zató je dóbuwə pěrje jěsěna táq scafrána. Vəndər pa so čvěč naróдне qrémple mələ pa listja niso mohlə dów spravətə pa nāq v naběse přitə.

29. Žyáňe je hədíč znašəw. Zlóděj je pər anám páwrə šúžu qə je antqáj žíta pərdəvu, da ní vědu, qám ž ním. Hədíč je hospodárja začəw nahovárjatə, da bæ žíta žyáw, da bo dorá píjāča s tahá. Pávər se je nāv premárnəvatə pa se je tí pŕve žyáňe sqəhóvə.

30. Qáče. Qáča v čəvəqə sqóčə, al jo drážə; túdə v qolàs se zvíjé pa se taqə naprěj taléqa, da je šitrějšə qə pa čováq.

Qáče qna smíš ubijatə; bəl jəh ubijaš, věč jəh jé.

Qáčə w mámə mást z ušət al pa žvərca s fájfe. Al udárəš qáčə s šibəco qə za n létə zrástə, sə nča móre věč pumáhata pa nāq naprěj léstə; vəndər pa wbéna qáča qní přěj hín da súnce q ynádə hré.

Qustí ut qáčə so prútə sqrmíňə, dubíš jəh taqə-lé: vúqňasto šqátəlco z mrtvó qáčə díš u mrawlíňaq, mrawlé jo du qustí wbaró; té qustí vŕžə potlé na žrjáwco, zvrhěj pa dŕžə anó cóto, qtéro na sqrmínast qráj žvotá wbéžáš.

Qáčə yrátějə zvó stáre pa dbéle qə žfw. Na starúst pa májə v nášah qrájah cmávə puqója, zató hrějə pu Drávə w Črnə múrje, nató pa q Babilónšcomə túrmə, čěr se vsě črís stú lít stáre žəvələ zbírějə. Qə so qrístjáne prehánělə, so tám sqúz vélqə lədí pusválə, vsáčə so zvěrine stŕhale Túdə svétí Marjětə so dálə puqúro, da móre sqúz Babilónšča túrm jětə, nén brátər pa je šúžu pər qrálə n je sprosú, da je sméva jězdətə.

Svéta Marjéta je sqúz vsé zvěrine sréčnə prjézdəva, samú anà qáča se je qonə za rép wbēsəva. Zató svéta Marjéta še dondonéšnə qáče páse pa ldí pred níma várje; lé davét dní jəh svéta Urh páse (ut štřtā du trinějtā júlíja), pa jəh tǎq rəzžané, da jəh svéta Marjéta potlé cavú létu qúměj qúpěj správə.

Vélqa hospójenca je tǎq svét cajt, da vsé qáče w drívje zlízějə, zató qə je Marija qáče na zamlə hvavó stfva. Léršnaqow Tóna je votú na vélqo hospójenco v črišño zléstə pa je q sréčə še prěj qvančíče qáč na véjah zahlédu pa zbižu.

Am pávər je bíw tǎq hájtəšən, da je na nó ndélo hvápca sěč honów pa, qə hvápəc qní bóhu, je sám šow dévat. Qúměj pa sėdəmbártə s qosó zamáhne, jomə šine z rėdí anà vélqa qáča pu qosíšə hortěj pa se sėdəmbártə wqlé róče navijě. Té qáče se potlé ní móhu zněbítə drháčə, da je sėdəm lit pu božjáh pótah hodú.

Qáčjə píq uzdraví samú těstə qə zná strúp zapuvětə. Na tó se mawqtěrə zastópə pa wsáčə se zaračé, da svéj sqriwnústə nqúmr qna puví, q véčomə svojómə sínə. Tačā čəvėqa, qə zná strúp zapuvětə, ubéna qáča qna píqne, al je qáča mvájšə qə pa čovǎq, s qáčə móre polə davátə qar vóče. Al je pa qáča stárějšə, jěj qna móre strúp zapuvětə, čovǎq je zřəblán.

Bíva qáča je qralíca pa matəca vsáh qáč. Na hválə má rəmán hrabén, tú je zváto qróno. Učásə zažvížya pa vsé drúje qáče zbarə pər qáčám hřmə wqlé sabé. Qə so qáče zbráne, začnó qáščowje pihatə; pər tām sǎwqějə, da jəm slíne lató pa na véjcáh qáqr anə hrálce ubvisíjə. (Túdə bábe „qáščowje pihějə“, al qohà prów žəvú ubrėqújějə). Táče slínaste hrálce so zvə dorə za bowné uči. Htúr pa vóče qáščowje dubítə, móre prěj qáče ut hřma zvábətə. Tó duséže, al v blížínə anə bívčqo rjúho sprastré pa na nó sqłédəco mliqa z novú pāčaním qrúham dí. Vsé qáče se zbaró na rjúšə, al má pa čovǎq pusėbno sréčə, puvoží tí bíva qáča túdə svojə zváto qróno na rjúho. Pa tǎq sréčən je mávə qtěrə, túdə je še polə těšqú dubítə qróno, nájprěj še s tím, da sqłédəco s qrúham qám drhám pustávə pa rjúho s qróno šitrə udnasə, qə qáče dów hrějə. Al to zváto qróno díš v žítə, med dnár, med přějə al qám drhám, pa té rėčí nqólə qna změňqa.

Pər Vəžėqarjə w Pódnə je bú včásə antqáj qáč, da sə hospodiňa ní vadəva qaqu pumáhata. Qáče so lézle pu vsáh qáštah pa pu qəlínə, večbártə so jəh něšlə pər utrəqə w zíbělə pa w sqúhanam qápəsə. Hədá nčiso stúrəle, al prahnátə se niso nále. Vəžėqarjovə so hodilə pu božjáh pótah pa vsé nčí pumáhovə. Ambřt pa je přšow an pupótnə móš, qə je réqu, da qáče prežané al tí bile qní blízə. Vsə so zatrjəvǎlə, da je še niso vədělə; aní umíjə donəs, da Vəžėqarjovə təděj risən qniso vadələ

za tí bívo qáčo, drúje pa zatrjújěje, da so jo zatájələ. Pupótnəq se je nāv premárnəvata, šow je na qráj hóne, čěr je nāv pud anò smréqo wqúlə nə wqúlə nanusíta hówja pa səšáh véj. Tó hrmádo je potlə zažyáv, zlízu je na smréqo pa na nò písqu prów ostrú zažvížyu. Nató so se ut vsáh strani začéle valítə qáčə prútə smréčə, náječ ut šíše, pa wsé so w vóhnə zyorele. Al qmávə nató so lədí zasləšələ, qə je ud délač pudóbno zažvížovə, samu ostréjšə, da je švə du qustí. Móž na smréčə je zawpów: „lədí božjə, žəbrájte za mé, zyəblán səml“ Rísən se je pərvalíva qəqr aná žřw tí bíva qáčə pa se je zahnáva squz vohėn v smréqo, da je móž dovə pádu pa s qáčo vréd zyorú. Na těstám městə so jomə pustavələ qriš.

31. Madvád. Še qní dáwnə, qə so pu wsáh Rútah madvédə pa vowcí hodílə. Pastírjə so bli təděj udrášənə lədí, qə so mėlə vėlčé psé z řřébėnico na qráhnə, da jəh vówq qni móhu whřəznətə. Vovílə so to zvěríno w šqopcé pa w hvobočé jáme, qtěre so z véjčímə pa listjam puqrílə, da se ud zúněj jáma čístə nči vadáva. Na Bərəntə met Pódnam pa Brudmí se še donəs jměnúje an táq qráj: Vówčja jáma.

Qə so to jámo sqopála, je aná žěňqə tám jahótce pa črnice nabírava pa notār pádva, qə za jámo nči vedəva. Žěňqə se je táq prestrašəva, da je wpítə puzábəva. Qmávə pu tám pa je něqěj prów tēšqə pərhmastəvə, stróp se je wdřw pa w jámo je talėbnəva aná strašnə zvir — madvát. Žěňqə je ut hrozdé vsá třda řřátava. Madvát se je spėňow, qə je pa vídu, da vən čə móre, je pučėnu v anám qótə; v hūnam qótə je pa žěňqə z zubmi šqlėptáva pa vsé svėtniče na pumúč qləcəva. Měndá se jěj je cíva věčnost stéva, da so pršlė lđí hlét, qáj se je wjėvə. Mórəš se žínata, qaqu so se zawzélə. Madvéda se qniso vúpələ strělíta, da bə žěňqo přěj qna střhu; zató so jěj anó vřw vřhlə, da bə jo vən putėhnələ. Al qúměj so jo mávə vzəhnəle, je madvát prsqočow pa žěňqo ubjėw, da je qniso mohłə preməqnítə. Hədá jěj pa nči sturu. To se je tuda drühəč punuvívə. Bú je žávostnə pa smišnə ubanám, da je adən žěňqo báru, al madvát qěj rəhvə ubjéma. „Oh, sáj me qój za jáňqo drží“, právə žěňqə wsə ubūpana. „Nò, pa jáňqo utpnə, náj jo má“, so jěj svėtvələ. Žěňqə je səvída šřtrə jáňqo udvėzava, da je ž ně zdfqnəva, qə so jo vən rúqnələ; madvát je pa še vsó jáňqo zřřízu, přěj da so ha strílələ. —

Ud Vrbánčqə na Rútah še pėsəm pojě, da je módər móž bíw pa madvéde vovív. Madvát je pusėbnə rád v bəčowńáq střd lízat hodú, zató je Vrbánčəq tám zřávən nastáwlu šqopəc, qə je bíw na nò tašqó qváo pərvėzan. An močėn madvát, qə se je wjėw, je pa šqopəc pa qváo zvlíqu na bríh, da se je vsé wqúpěj pu strmínə dowtěj zatalėqovə. Al je qváo uptəčáva, pa jo je madvát spét rúqnu n se ž nó vréd valív

prów na ráven spodá. Pa še tám je strašnú réwsu pa qvádo preměčvow pa hrízu táq dówha, da so ha vstrílela. —

Těděj, qə so Francóza v našah qrájah hodíle je an madvát na čríšno hodú. Put tó čríšno je Vrbánčəq ambít háre puzábu. Qə je madvát s čríšne lízu, je na háre stópu; háre so se prvəzhnále pa zdřčale nawzdú qáqr bə strílu, da se je madvád z vsímə štírímə qúměj na řňeh zdřžu. Qə se je spodə vsé qúpěj preqəcnóva, je madvát táq dówha vplítow pu hárah pa jəh preměčvow, da je vsé na drobně qoncé rəzbów. —

Tř zádňā madvéda v Rútah je an bəq na Vyrízaví pvanínə na Qosmátəca zadúšu. Vyrəs je mów těděj na pvanínə prów anā hədá bəqá. Qə je madvád žəvíno napádu, se je bəq zalatú prútə řómə. Madvát je zbřžu pa se na n məcésən spėw, al v tám ha je bəq na débvə prpėw, da je madvát qmávə jazəq stėhnu. Qáqr pa je bəq mávə udyěňow, je mrtów madvád dowlťěj zdřqnu, bəq pa je še bol prtísnu, qə je mēndá rájtu, da je še žív. Prtísqvwow je táq dówha, da je sám vqlė pádu. Pastírjə so potlė bíqa spud mřtlā madvéda putėhnəla.

Túdə v támarjə na Měšči Dolínə put Svėto Pěčjə je bəq anā madvéda zadúšu. Madvát je votú tělícə, qə řo je wsmřtu, čřís pút vən putėhnəta, pa ha je v tám bəq prtísnu pa tíšču nə tíšču qáqr — an bəq; q srěčə je pút bíw pərsvoňan na drėvú, da se qní pudřw. Madvát je bíw mrtú, bəq pa vəs umámlan, qə so ha udynále.

Na pvanínə so čějraděj žəvíno pu nočə və vyrád zapírėla, da so řo psə vžěj váhtėle. Al je qaqá zvěrina pršvá, se je pastír zbúdu, začėw na dowh qózjə rúh tróbətə n je z bəqvo pršów hlėdat, s tím je pa zvěřino prepódu.

32. Putqáne so anā hədíčava žvád. Sám tí húdə vărje putqáne pa jəh včāsə ud ané říše q drůjř v pracėsiřə pėle. Tř stárə řmarjėčan je ambít vídu táqo pracėsiřo pa řlířu sprídə ánu čúdnə žvířyěne — břř se je zrájtu, da je to hədíčava víža. Pər řřymanə na Horjáh so se řomə potlė pərtořvále, da putqáne táq udėvújějə, qáqr da bə votlė cívó řířo rəznėstə. řmarjėčana so se smíləla, ublúbu je, da voče putqáne utpėlátə. Narėdu je anó písqu, s qtėro je lih taqə móhu žvířyatə, qáqr je přěj řlířu. Řísən se je cíva pracėsiřa putqán za řím zbráva, on jəh je pa utpėlów prútə Qotmárvėvəs. Al na Stədėnah řomə je pršów nasprútə an mřhən mořic z rdėčo qapəco n v rdėčah hváčah pa ha je taqə prtamúznu, da se je řmarjėčan qviřqə vovíw pa znáq pádu n za mřtlā ublažú. Tř húdə je polė putqáne ubrnów pa zát q řřymanə zapėlów. řmarjėčan pa se ut těstáh máw qní věč vúpu hədíčə řtrėne mřřatə. —

Brudníqa Cřhowca v Púhradə je nėhtə pu nočə qlícow, náj na řmarjėto prapėle. V tēmə je brudníq utpėňow brúd, nėqěj je zařəmėvə

pa cíw brút se je nabásu, da je Cíhowc vpów: „je že dovól al qár se bómo putúepələ.“ Nèhtò je zaqlícow, náj utpéle; brudniq je čútu, da váziŕe samé putqáne uqúla. Stráh ha je bú, da qvobúqa na hvále qni čútu, pa vøndər je sréčnə prapələw. Na húnam bréhò se je brút šitrə spráznu, uhvásu pa se nšir qni. Brudniqo pa je brudniq v dnárje na brodò našòw.

---

33. Múněj je mliqə sprosú, qužěj pa qrəh. Čějqađěj je pšénica ut tów pa du vrhà qvasí méva pa vsé ti drúje žitə je taqə hrátovə. Túdə qráve so put cělím vámpam cizíje méle, qáqr sviíne. Žita je bú qə písqa, mliqa pa qáqr vodè, ldi so se prewzələ pa puzábələ, da je tó Božjə dár. Pówhənú qvasje so žəvínə nastilələ, v mlícə pa so bábe utročè qópale n samé se v nám umivale. To je bú Bohú čvěč. Votú je qrávə vsé cizíje pubrsátə; líh təděj pa je múněj zaméwqow „nəmáw“. Búh se ha je usmilow pa nmávə cizíjow pústu, da má múněj za mliqə. Túdə cíw qvás je Búh votú zbrsátə; təděj pa se je qužěj na zádne nojé pustávu n s pridnímə prosú. Zató je vrh stəbvá antqáj qvása pústu, quliqr ha má žitə še dondoněšnə. Ut tá se račè, da je múněj mliqə sprosú, qužěj pa qrəh.

---

34. Pudvasəca čəvéqa napihne da umrjè, al jo jáha pa jéza.

Pa túdə zastrúpətə zná. Pər Falějə so mvané pudvasəce udorálə pa jəh uhlədválə. Tí stára pudvasəca qni vadəva, qáj bə ud žávostə narədíva. Pa je an qorəné utqopáva, latéva q vrčš z vodó qráj ɣnile pa se notər puqozváva. Qə so déli vorálə, so tí mvané pudvasəce zát puvúzələ. Tí stára pudvasəca spét qni vadəva, qáj bə ud vésəla spučéva; squšava je vtč prevrnitə, qə pa to qni mohvá, je vtč təq dówhə putqopváva, da se je zvrnów pa da je zastrúplana vodə staqvá.

---

35. Hrílə so za šišo anà vélqa puqúra. Prahnatə jəh mórəš, al dáš trí žəvé hrile v šqátəlco pa tó šqátəlco sqriwšə vtéqnaš anómə baráčə v hárzat — al pá, da těstò šqátəlco puvožíš na méstə, čér se póta qrižějə pa jo utpráš; qámr tí hrilə zlízějə, tóti hrějə vsə tí drúje. Al pa hrilə samí ut šíše hrějə, pumínə tó nasréčo, navádne těstà šíša puhurí.

Uprázan hrəl je za tí húdə trót.

---

36. Qúqowca nqóle na spódə sáma svojəh ájc, znasè jəh, qə rəš cvotí, v hnízə črnéwqə pa potlè začné qúqatə. Mvadəč pa təq šitrə rástə, da tí drúje mvadíče pužré, na qónc pa črnéwqo samó, qə jomə jéstə nósə. Təděj qə tí pŕve qopánclne pustávíje, se qúqowca spréməni v sraqolíča pa tí drúje tice žrè.

---

37. Bædrúnc. Včasə je strašná qólara muríva lədí, da so padələ qáqr múše. Pər vsáčī šíše so mēlə mrlíče, ané šíše pa so pupównama zumfle. Túdə pər bájta na Márqələ so blí že puqopánə hospodár pa hospodíña pa nəh utrocə, samú tí stárə dēdí je žávostən sadú na qvópə pred dúrímə n je Bohá za pumúč prosú. V tēstám pa pərlēti aná tíca, qə je qój naprēj upíva „bædrúnc, bædrúnc“. Móžī qni védu, qáj to pumína. Tíca pa je udlatéva řa qmávə pərnasvə anò zéw v qlúnə, qə je pudóbna čəmána. Dēdí je to pubráw pa pujəsqów věč táčah zéli. S tǎh je sqúhu qorēnínə pa váho píw. Čřna smrt se ha qní prjéva pa túdə drújah lədí nǎq, qə so túdə táqo váho píw pa ž nò úste pa přsə mazələ; to zéw so zanaprēj bædrúnc jměnvələ. Qólara pa qna murí věč táq strašnú lədí, qə tó zdravívə puznájə. — Puzdēj ambřt je tí čřna smřt spét Dráwce, Horjánce pa Polánce muríva, v Rúte pa qní pršvǎ, qə so prútə nēj múto pustavələ up cěstə, tǎm čěr se na Vélqo Rávən prét Sopotnícə prídė. Váhtava sta pu nočə pa pu dné dba čəvéqa. Za spomín je še donəs vədětə anu bíwčqə qovú na pět šprítəl v pējč zarějsanə.

38. Děžóvəncə je tíca, qə up šúše vpíje: píw, píw, píw! Zató se túdə jměnúje píwqa. — Pu hmájñ putúpə je Búh uqázu vsám tícam hrábne qopátə, da bə vodá šřtrějšə uttaqvǎ. Vsé tíce so wbóhale, qopále pa qánčėje nosíle, da bə vodó zajězile, samú děžóvəncə se je uməhváva pa qní votvǎ pumáhata. Za puqúro jěj je Búh pa qlún qvíšqə zavíw pa réqu, da bo zanaprēj qój dǎš píva. Zató děžóvəncə še donəs up šúše vpíje: píw, píw, píw! pa s tím Bohá za dǎš prósə.

39. Cájzəlc. Nšír qna ví, čěj ma cájzəlc hńízďə. On znasə ájce v dúmplah stárah dravěs, pa srídə nǎjtíhújšə zíme, zató qə ma táq məhéq qlún, da svojáh ájc qna móre řəsqləvátə, móre jəh mrás řəzvnátə. Mávəqděj dubí htə cájzəlcovə hńízďə; htúr pa má táqə hńízďə pər sabə, pusébnə al ha dí put qápo, tahə nšír ča víďə. An Salán je zatřjəvow, da má táqə hńízďə, qə pa qní bú tí práve. Qə je pršəw v drštvò, so se tí drújə davələ, qáqr da bə ha nčə vədələ, pa so se v ná zalíčvələ pa ha ubrěqvələ, da je mow qmávə dovól. Qə je hńízďə spút qápe vzéw, so se lədí zawzələ: Lěj ha, lěj, ut qót sə se pa vzéw? Pa mēndá qnisə slíšu, qáj smo márnəvələ!

40. Pětělən znasə na sėdme létə v cmóqvo an ajcə, s qtérā se líntvrn zléže.

41. Trěpětliqa míhle z listjam za štráfo, qə se qni votvǎ pred Búham puqvonítə, qə se je vsé dríwje prqvanòvə.

42. Ròš pužanè rdéče cime, to pa zatò, qə je Qájn Abəlna na ržēnī ųnīla wbəw.

---

43. Breza. Pud brézo je Marija z Jéžəšam pučívava; təděj so se véje prpóhnəle, da so sínco davále. Zatò je ta bréza še donàs v častà, da diva sínco pər pránhēnə; zasadijo jo tám uqúlə, čēr vañhélə baró. Túdə za binqəštə (na qrstəncə pudéñə) pustávijə pər vsáh dūrah, vóqnah pa pər qrižah máje t. j. m vadé brezəce al brézave véje. Právijə, da svétə Dúh hor séde n pər hišə ustáne.

Brézovə pěrje se vari za wtəqline pa za drúje buliznə.

Vəhréd májnəqa navrtijə brézovə débvə, da aná vodá vən pərtačé; tá vodá je dorá za stráwjə, pusébnə za déro.

---

44. Qaqú je Bléjsqə jizare nastávə. Čějqeděj je biva tám lipa rávən, cěrəowca pa je biva zapəšćana, samú qrəve pa wcé so wqúlə bəzále pa wcəsə túdə notər zašlé. Lədi so s cěrqlə sləšélə an hvás: „zahrádəte cěrəow, al qár jo bom jés“, pa nšir na tó qni pušúšu, še naprėj je qój žəvina puznáva cěrəow ud znótrėj. Nambrt pa je pu nočə trəsəqovə, hfmovə pa livə qáqr zə šqáfa, zjútrėj pa so lədi vədélə, da je wqúlə n vqúlə cěrquale nastávə jizare, civa rávən je biva pud vodó, samú cěrəow je ustáva na šəšam. Ut tá čása so túdə ldi začélə bəl spoštávátə tó cěrəowco pa hódijə tá rómat.

---

45. Svéta Pějč. S Pódna se mávə pred Rjávco vidə Svéta Pějč. Čějqeděj so qristjánə pret Túrəam tahóə zbižélə. Al ti pəslájnarjə so jəh túdə tám zvóhélə pa squz Vftalsje za nímə vđrlə. Qristjánə so žé rájtélə, da so zřəblənə pa so w smftnam stráhə Svetā Linarta v Brodih na pumuč qləcélə. Túrčə so təděj žé du Měšče Duline pršlə. Tám pa se jəm je začévə vđératə, da qoñə, qoméle pa ldi qniso mohlə véč naprėj; spoznələ so, da vərje qristjánə aná višja múč, rəqlə so: „tó je aná svéta pějč, na qtéro nqólə qna pridamo“, pa so se wbrnilə — qristjánə pa so bli rišēnə. Ut tahá je pějč dubíva jəmé, qáqr so ha jėj Túrčə dálə. V Měščī Dolinə pa še donàs nájdijə včasə qáqo potqəw túrsčah qomél. Htúr pa má qancijə ut Svete Pějči v móšnə, jo nqólə nēmə prázno.

Edú je bú, qə so Túrčə túdə pu Rútah pumójélə pa murilə. Vse je pred nímə bižovə, s Pódna pa z Brúdə na svéto Pějč. Túrə je túdə tahóə squz Vftalsje za nímə wđrw, qristjánə so žé rájtélə, da so zřəblənə; svétā Linarta w Brodih so na pumuč qləcélə pa žəbrálə, da b jəh ubvárvow. Túrə je təděj žé du Měhqe Duline pršú; tám pa se je začévə qomélam du qulin pa du vámpu udératə. Ti véčə Túrə se je zawzév: „Qáj je tó za

ná svéta Pějč, qáj je tó za ná Měhqa Dolína, da mi naprěj qna mórəmo? Na to svéto Pějč mi nqólə qna prídamo! Qristjānsqa qrí za prehnátə qní, jò jěs qnisəm prehnów, jó pa nšír qna ból“

Ubrnilə so se zát, sqódər so pršlő. Vse so pusedələ, samú laséna híša pər Bōštə je wstáva; Boštatińna je notré na puródə lažáva, da qní mohvá zbízətə, Túrčə jěj pa qárqěj nčiso narédələ. Híša je ut Túrquw sá laséna wstáva, šelė tətė Boštė jo je puzidu.

V Měšči Dolínə pa še donəs nájdějə wčasə qáqo putqów túrščah qomél,

Právijə, da qánčějə ut svéte Pějči srěčo pərnasó; al jəh v móšño díš. nqólə qní prázna.

---

46. Svěčińə. Svačánə še púnějə, da se je nəh wés čějquděj Vřbace jmenváva. Túrqu so túdə pred té qráj prhfmělə, qristjánə pa so se zatěqlə w cěrquw, čěr so prów horěčə žəbrálə pa prosilə, da bə jəh Búh ríšu. Pa rísen, lih pred wəjó so se Túrqu začélə puhřəzvátə, da se qnisə wúpělə dělř; ubrnilə so se pa rəqlə: „tó je an svét qráj.“ Ut təděj pa se je wés Světəce jmenváva, puzděj pa Svěčińə.

---

47. Stárə Pudləběl. Pudləběl je stáv čějquděj pracé wiši blízə Qúrje Jáme, tám čěr je donəs an wéləq pvás. Tř stárə Pudləbělčanə so bli zwé prawzětnə pa táq ófartnə, da Bohá nčiso votlə wěč puznatə. Puhújšěne je bú táq wělqu, da sta se Žínjarca pa Hrlóvəc začéva mēnitə, qaqu bə to puqončáva. Žínjarca je raqvá: Hrlóvəc, puhřəznə se tř“, Hrlóvəc pa „jěs qna séžam táq dáləč, zasúj tř te yńízďəl“ Pa rísen nastáne pu nočə putrəs, an cíw rób Žínjarce se je wřřhow pa je cavó wés z vsēmə lədmř puqopòw. Ríšu se je samú adən, qə je těstó núč v Třřnah wěsvow.

---

48. Bába. Tújčə jmenújějə Qošútəco za Bábo. Tó pa qní prów Bába se práwə sadvə prútə Qošútə, sqódər Salánə na Brízje hódijə. Tám čřiz je an Qrájnc Francóze v Séle prpělòw; Salánə so jomə riqělə, da je bábjaq, to je antqáj qə pa zdajəwc. Ut tahá je túdə sadvə jəmė Bába dúbəvə.

---

49. Hədíčow múst. Múst put Šumam v Sopotnicə qnisə mohlə pustáwtə, sprútə se jəm je pudėru. Mojtár sə qní wėdu drháčə pumáhətə, da je puqlicu tř hūdā na pumuč. Ublúbu nómə je an líp wón: qár bo tř přve přšvə čřiz múst, bo ná. Zlóděj je bíw zaduvólən, prídə je pumáhu, davátə, walív je pějči, da je vse pu nómə lívə. Múst se qní wěč pudėru. Qə je hədíč tř šlřřnə qámən zaválu, se je stisnu qráj mostá pa přėžu na wón.

Mojstər pa je vřhu anò štrúco čříz múst, náhów pəs se je za nó zaqádu — jės pa qna vím, al je hədíč vzėw psá bəl qój štrúco. Múst pa se še donəs jmėnúje hədíčow.

---

50. Ostrówca. Mad Méwńaqam štrli v Žinyarcə an čěr qvışqə, qə se jmėnúje Ostrówca. V Plájparzə pojó:

Že súnce prsiva, čříz Óstrovəcò,
me děčva ubjėma, še bəl pa jės nó.

Na tām čėrə je stáv čėjčđěj an vėləq hrát, v nám pa je žəvòw an nawsmílan hrajščáq, qə je bíw v zvėzə zə samím hədíčam. Lədi so ha tąg sowražələ, da je sqłėnòw s tí húdím duhúvar, da jomə hrát prenasə pa tām na zamlò pustávə, čěr bo tríbártə zažvížyu. Tí húdə je rísen vzíhnu cíw hrát pa latú ž ním pu vúftə tąg dówhə, da je hrajščáq zažvížyu. Na zamlò pa je te hrát pustávu na n čěr, čěr še dondonėšńə stuji n se jmėnúje səđěj tí Vsúqa Ostrówca.

---

51. Máčėnsqa pvanína. Plájparzanə so mėlə wčəsə vėlčė pvaníne na Žinyarcə, na Svėtí pějčə, na Prántə, na Qosmátəcə, na Vatəlcə pa túdə za Ówčjím vrhəm. Tó zádńo pvaníno, qə se donəs Máčėnsqa právə, pa so Mačánə z yalfjjo ud nńh prdúbələ. Zató mórějə dúše tídáňah Mačánu puqúro davátə pa čříz zímno na pvanína pvántatə. Na šənt Jernějə u púnučí wstánijə na brítəfə w Svėtah pa w pracėsíjə yrėjə na pvaníno, na šənt Pėčre pa zát prídějə. Pastírjə pa se qna vúpjjo na pvaníno, duqlíder dúše thorə pvántějə. An Mačán je žəvíno šelə pu svetám Jernėjə s pvaníne hnòw pa je srėču pu nočə mrtvášqo pracėsíjo, qə je hortěj švā.

---

52. V Rjávwcə je vėlqə zvatá pa žəvā sraabrā. Té šáce pa bo wzíynu an pupótnəq, qə bo tąg rívaš, da bo mów čříwle s čvėžńám zvėzane. — Pər Madvėđjacə pud Rjávwo pa je stúdanc „zvátə vodá“, qə nəsə na svėtə vīčír ylíh met powzývńám pər mėtəňə zvaté yrálce. Vodá s tahā stúdanca je tąg dorā za zdravívə, da sə je Žábəňčanə še na smřtní póstələ žėljjə.

---

53. Jízarcə w Pódňə. Pódėňščə putòq zvira w jízarcə put Pódnarjam. Tu jízarcə nčėme dná, náhóva žíva sėže pròw na Blėjsqə jízare. Ut tá so se prepríčilə, qə so ambřt Pódnarjə volə zbəzálə n se w jízarcə putúpələ, nńh jəhú pa so dówhə puznějə na Blėdə z jízara putėhnələ; na jžėsə je bú Pódnarjovə jmė.

---

54. Strúharja. Þar Strúharjah je bíw čásə an sám puséstnəq, qə je mōw antqáj žəvíne, da je wsə mrholéva. Hovéjo žəvíno je pásu w qrníco, samú ávovo žəvíno je zapíru w vóhrado, tám, čěr je donəs Avównəq pa čěr je təděj an stán stáw. Drobníco pa je nāv pástə za Strúharco, qozé w Qózjacə, owcé pa víšī na Ówčjam vrhə. Té pávər je mōw antqáj qús, da je sám ríqu: „mám trí stú holic, zlóděj pa véj, qolíqə rohačíc.“

---

55. Šmólc pavər. Qə so Francóze prahnále, je an Plájparžan pracə dnárja našu pa je w Rášqrobə na brəhə anò šišo pustávow. Bíw je zvə za qšéftam, pa je ambít u Cəlóvəc nĕqĕj mäsva put qápəsam u písqrə švércu, da bə cōla qna bú trība pváčatə. Fináncar pa je to zvóhu, jomə mäsva wzév pa začév upítə: „Ferflúhter šmólc pavər, šon cájgən!“ Sosədə so to sləšĕlə n so jomə ut tā jmé Šmólc pavər dálə, pər šiša pa se še donəs táq právo.

---

56. Za Čépo. Təděj qə so prútə Francózam žownírje putrėbválə pa za tó púbe vovílə, so se tí začélə sqrivatə w pĕjčih za Čépo, qámr prĕj še nšír qni pršow; pu táh pĕjčih so prlézłə s Pudləbĕlə w Sopotníco pa zát, u strašně hvóbĕlə pa je šéméva nə vrvqáva vodə, qə prtačĕ z Ləbĕla pa s Pódna. Puthoró je bíw təděj an starĕjšə pastír, qə je w Dóbrívə vsolə slíšu, al so na Húmprzə biriče na páwqo qləcĕlə, šítřə je nató latú squs Puthúro pa wpòw: „púəbə bíəžətə, na Húmprzə že paliwqə-paláwqə pojĕ!“

---

57. Huda jáma se sprastíra met Towstím Vrhám nə Čĕwcám pa pud Dowjmə pvazmí w Qošútə. Dondonéšně je to zapəščán hrábən, čĕj-qədĕj pa je tám bíva anà lípa dolína, qə je saháva put Qošúto w Məcésje pa na Píšenco, čěr je bíva véłqə pvanína. Vəs te svít je mōw an véłəq pávər put Píšenco, qtĕrə pa se je hədú prehríšu; za štráfo je anə strašná búrja udnasvə šišo, rəzđjáva dolíno pa s pvazmí zasúva pvaníno, da se sədĕj še žəvína qna móre tám pástə.

---

58. Žalízna Qápva. Qə so Túrčə hodílə pu Qoróščam, so pər Bĕlə wdrlə túdə prútə Qáplə, qə se donəs jmĕnúje Žalézna. Qristjáne s trĕh dežév, s qoróšče, štájřšče pa qránšče so se jəm prútə pustavələ, Qrajncə so dálə sú, Štájrcə vína, Qoróščə pa so narédələ: vodó so zajĕzilə na Tábrə, qə je pa prhímu Túrč, so jo spústələ, da je wsĕ Túrčə pupváqnəva. Tədĕj je Túrč narėdu žalézna písmə (to je, za trđnə se je zaréqu), da w táh qrájah qna bó vĕč hodú. Ut tā se méstə jmĕnúje Žalízna Qápva.

---

59. Šac u Tówstám vrhè. An Vahón je w Tówstám vrhè zvatò rúdo qopù. Ladi so ha vedèlè, qè je w svojám rónce (to je pastírsqa tórba, qè se nóso číris právo rámo put tí lívo pázdèho) udnášu. Ambít pa je w náhlam zbolú pa na čérfatè na svéte Vəšárje umrw. Pret smřtjo se je spu-vedu pa dèhóvənqə naróču, náj uznánə, da je pústu svòj rónce pa zvatú v aní búqalə na Tówstám vrhè; puvédu je natánčnə čěj. Qə je dèhównəq na Vəšárjah tó uznánəvów, sta sləšáva túdə dbá Salána, Hríbrnəq s Qopríwne pa Hájňž zə Sřídňa qóta. Ubá sta šitřə utšvá pa se sqúšava, qtěřə bo přěj pršów du těsté búqalə pa rónca. Usá sta že usvabéva ud dówje hóje, qə přídاتا w Séle; Hríbrnəq stópə še q dúmə pu máwžəno qřúha, Hájňž pa je štəhəma puřěsqów búqu, našów rónce pa zvatú pa ut tahá ubohátu. Al méstə, čěr je Vəh qopú, še wbən Salán qní stəqnú. Htúr bo tu méstə našú, bo bohət řřátu.

60. Qosténa míza. An bəstřčə huspúd je puérbu vélqo bohatjjo: mów je fəžine, dolíne, pvaníne nə horé, vozú se je w qočijah zmíram s cəlíndram na hvála. Pa wsè tó je puhňow squs hřvə, da je přšú na barášqo pálco. Pu šíšah je wbúhajmé prosú. Čěr so řómə sqłédəco z řědjó dála, jo je qòj na qulínah dřžu, qə je řídu, zřávən pa je márnəvow: „usahá səm mów dovól, qosténe míze səm sə še žalú, zděj jo pa mám.“ Čěr je čříz núč ustów, se je na qvóp uléhu pa qáqo wdějo wzėw, w póstal qní léhu pa túdə plívənce qní wzėw. Cəlíndər pa qní djáv řəz řvále, zmíram ha je nosú, da se řómə je poznávə, da je čějqəděj huspúd bíw. Sám je právu, da ha boháta řváhřa vábə q sabé, al řn qní šow věč met hospodə, rájřə je na páwřah puqúro dėvu.

61. Číc na čélo. An Bəlčówčən je w Cəlówcə an pár vovów na prúděj pustávu, dorə sqúpu, pa se je pu nočə vozów mówqř w Bəlčóvs. W təmněj hóstə za Čahóřčímə ha je začėvə bířə stráh, žalów sə je, da bə srėču qačā znánca. Pa řísən se nėhtě whvasí s təmə, stów se řómə je znán hvás, zató je přów vasėw duvólu, da se je tújce usėdu na vús. Al met puhúvarəm je spoznów, da to qní znán čovəq. Tújce ha je báru, al ha qní stráh pu nočə w táčř samotə. Pávər pa je přów nadóvžnə djáv: „Zaqáj da bə me bú stráh? Čřsto vířt mám, nqúharja qnířəm řəžžalu, na strahóve pa qna vérjam. An žłəht čovəq pa bə q věčomə dnár votú ud mənə. Tahá pa hotóvə qna nájde, zató qə ha mám tlé sprídə w tórbəcə, med řízřnam za qoná. Tám notřé pa dnárja nřír qna bo řěřqów.“ Tújce ha je hválu, da je táq nawstrášən pa qorájžən; u nájbəl təmněj hóstə pa zřřábə tórbəco, sqóčə z vozá pa zřbne w tēmə. Pávər pa pužanə qoná, vasėw, da se je zřřibu tačā navárnā hostá. Dnár je mów pa pər sabé. —

An Světínčəč je w Čəlówcə dorə prúdu, wélqə dnárja nabráw pa se je pu nocš wráču pu stáři cěstə w Svítnovés. Srěcnə je prevozów Čérce, w hóstə na Lěwcə pa ha próšə aná žaná, náj jo wzéme na wús, da těšqə hódə pa da jo je stráh. Světínčəč je duvólu. Med máriínám pa je spuznów, da má moščə hvás pa da se túdə drháčə qna ubnáša qáqr žanstvə. Začéva ha je sqrbětə, réqu sə je, da se je móre zněbítə z lǐpím al hrdím. Zató je spústu pájčə na tlé pa je prosú žanó, náj jo pubaré, da móre on wájětə dfžatə. Qúměj pa je žaná z vozá sqočíva, je puhnów qoñə, da so dirjələ qár se je dáwə, za səbó pa je šlišu preqlíniñe pa hrožné. Prdírja táq máwə déli, pa sqóčə něhtə q qoñám, al qni jəh móhu ustavətə, qə so blí táq zahnáne. Srěcnə je polé prvozú qdúmə. Qə je pa prehlédu púntəlc, qtěrá je žanstvə pəstíva na vozə, je našú w nám moščə hvánt, ravólvar pa nős.

---

62. Aná hócava. Vowrè príde čríz Vrájncə pa vídə pər Vrájšnáqə Něžijo na čríšnə. „Búy dáj, Něžil qój ɣlěj, da dowsɪ qna pádašl Jěs səm u mvádah lítah trěsnu s čríšne pa mə aná nusníca še donəs nča wlíče. Səděj pa bísíde bəl na ɣúnə púw putěhnəm, da me je hospodá že bārava, al səm francóšče qrjíl“

„Bíšte nó, Vowrəl Jěs səm pa rájtava, da máte ut təděj píqastə madúčel“

„O náq, tó səm pa w Rawnə dubíw. Na ɣrótah səm pəlów q Məzánə anó bráno, sám səm se pa na vrh zvalíw. Sáj poznáš naše póte w Rawnə, qorénine čríz ən črís pa ná lájžna hortěj, ɣúna pa dowtěj. Vahútu səm se qáqr na júnyělcə, wús pa se je na šlíne taqə zazíbu, da me je šlabfqnəwə na lívo v anó smréqo, bráno pa na právo túdə na nó smréqo. Ubí smréčə se wšěbnata, mənè vrže zád u ɣróte, bráno pa líh na mé, da so se mə vsə zubí w madúče zasádələ. Víš, ut tā so mə wstále píqel Tí pa qój ɣlěj, Něží, da qna pádašl Al se tabé príme qaqá píqa, qna dubíš táq vohqə žénəna, qáqr pa səm jěs svojó Qátro dubíwl“

---

63. Qáwə u pəqlə. An qáwə je pršow pret pəqów. Hədičə so ha puzdrávələ: „štírjə qáwə so s fantóro že pracé qrája zalěhlə, tabə bómo pa že še santər stváčələ.“ Qáwə je začew svojó ropotíjo notər váčətə: drájlo, hvápca, rémo n špúle pa wsé tále stová, našlíne pa púme; nosú je pa nosú, da so zlódějə na wsé wčí hladələ, qə je pa že qrája prměnqvávə, so bārələ: „al máš še wélqə towné?“ Qáwə práwə: „še an púml“, zlódějə pa so zastópələ: „Še an púwl“ Prestrašələ so se, da bə w pəqlə qrája qna změnqovə, pa so wúftama wəs qráfel spət tovən zmatále n qáwca puhnələ. Ut tahá časa w pəqlə ubénā qáwca qna spréjmíjə věč.

64. Tī rájnə Búndər je bíw an čoqát zavalán móžěj, qə je zmíram rát qěj smišnā puvėdu pa rád lədém ɣráte dajáw. Al je qohá srėču, je djáw: „al rátaš, qáj v róca w ɣáržətə držím, pa dubíš qozól“, al pa je réqu: „al máš tri jėdvave čorčəlne w ɣáržətə, pa tə dām qaštrúna!“ Vsó, qə so ha srečvále, so nabúlane ɣáržate vsáh žvāht rėčí pər sabė nosilə, anām se je túdə pusrėčovə, da so lih tó, qár je puyėru, puqázėlə, pa sevída túdə tī ublúblano rič dubílə. Pər vovów je na prúďěj pustávow za té-le qúp: „za tī přvə párnėhtəl mə dáš an qrájcar, za wsáčə délnə párnėhtəl pa bícəl pa še ambřt antqáj qáqr přěj, pa vsé sprútə pváčatəl“ Vsáčə vów má ósəm párnėhtəlnow pa lih antqáj bícəlnow — za pár vovów bə se móhlə qrájcarjə dbantrďějstə bártə tópəlt štėtə, tó bə na šlíne an táq qúp nanasvə, da nšír qnėme antqáj dnárja. Te Búndər, Júrə so jomə ríqėlə, je bíw túdə čúdnə močšn v roqáh pa pušíqan; za n ɣėc je večbártə smrėčə w hóstə vrh utsėqu pa se na tī utsíqanə qónc na hvávo pustávu.

---

65. Tī rájnī Písəl je pər qnápah dévu pa na dén štíradí qrájcarjow zasúžu. Tó je bú mávə za vėlqó držino, zató je še pret šihtam na wsé prhódne, pa pu šihtə w trdó núč domá dévu. Qə je za n bírėn hėjde mów dnárja, ha je nāv Pudlėbəl prpėlátə, sám pa je štəháma z jáme Pudlėbəl šów pa bírėn na rámah u mlín w Pódən zanėsu, cavó núč mlów pa zjútrěj móqo q dúmə prnésu, da so qěj za žɣánče mėlə. Qúměj je sqo-síwčow, je móhu spėt na šiht jėtə. Mów je deset utrúq. Žaná se je strašnú báva, da bə desėtnəqa rodíva, on pa jo je tážu: „búh je zėca ustváru pa hřm za ná, da ha ubjída“.

---

66. Váh pa Qrajnc sta fəžow jėdva. Hvodówna sta bvá pa sta s tī vėlqo žlíco zajémava, Qrajnc ból pu málam, Váh ha je pa prhánu: „mánja, mánja!“ Qrajnc je zastópu, da móre mėn fəžova na žlíco basátə, pa je clá mėn zajėmu. Váh je pa zmíram ból nahánu: mánja, mánjal Qrajnc je že pu anām fəžovə nosú, Váh pa še qní utíhnu; təďěj je Qrajnc za-qlėw; „prmejdúš, cépu ga pa na bóm“, pa je qópasto žlíco zajėw. Váh je pa utíhnu.

---

67. Prtėna hospodə právíjə páwrə pílijam u Browláh, qə mávə zasúžijə pa se rádə lpú nósijə. An Strújčəč hré pu púnə w Borówlėnə pa vídə pred bájto aná píljə prežvíqatə, na brádə jomə je še néqěj sírqave mėšte ustávə. „Ste pa že qěj dorā jėdlə?“ ha bára. — Sėvíada, póhane pəščėte pa mávə sovatəce səm sə prvóščul — „Vədėtə, da so vám pəščėtə še brádo pudraqálə!“

---

68. Na vozə pa qórp na hválə. An Svačan je aněj Rožánqə uqázu na vús séstə, tá je pa še na vozə sadé dŕžava qórp na hválə. Svačan právə: Žéŕŕqə, ja qòj z ɣválə vzémite qórp, qə se pėlattel — „Já, bóte pa še qórp palále?“

69. Žebrálə pa nəč jédle. Dréjčəq je tí pŕvobrt u šuvo šow. Pŕide q dúmə: „máma, váčən!“ — Nò, qáj pa ste davələ v šúle? — „Dbí-bártə smo žəbrálə, jédle pa nəč!“

70. Rátə. Qáj je w Cəlówcə pu sríde? — Čétrtəq.

Sín se qúměj rodí, očə se že pu stréšə valí, qáj je tó? — Pvámanə pa dəm.

Na stréšə sídí pa pípə qadí? — Ráwŕŕnəq.

Qáj je tó: al hortí zatapáš, je bíwčqə, qə dowsí prlėti, je pa rə-manə — Ajcè.

Qdáj se móre v rəšatə vodə nosítə? — Qə je zmfžňanə.

Qáj je nájbol jibrčnə v cérqlə? — Stréha na qáncəlnə.

Qtérə svétŕŕiq má nájveč zobów? — Svétə Šíman z žáho.

Qtérə svétŕŕiq še qní v nabəsah? — Hrehòr.

Htú pu hválə v cérqow hré? — Žrablə w čriwlah.

Htú je tí pŕvə w cérqlə? — Hvas ut qlúča.

Je qŕščan, pa qní qristján, zvə jmėnitən je ná stán; qní qrádu pa nàq moríw, pa vəndər je ubėšan bíw? — Zvún.

Zaqáj da pəs vqlè cérqlə lėti? — Zatò qə cérqow vqlè ná qna móre.

Zaqáj da qápowsčə fájmoštər turšəce nča sėje? — Zatò qə jo sadí.

Zaqáj da šəntjánščə fájmoštər rėpe nča sėje? — Zatò qə nčėme polá.

Zaqáj da mlínar bíw qvobəq nəsə? — Da se puqríva.

Zaqáj drvé v qrédə na qriž rovnájə? — Da se qna zəsújějə.

Qulíqə ma qvóca zŕňa? — Antqáj qə pa hrúšqa.

Čěj se hləb načnè? — Na cílam.

Qtéra qramŕŕija je tí búlə pər hóscėtə? — Sù.

Šúm šəmí, hŕm hŕmí, bíva fráva sqúz lėti, qáj je tó? — Mlín.

Ní bú, pa qna bó, pa vəndər je? — Donėšŕnə dən.

Qúhanə, pəčanə, pud mízo zatəpanə, qáj je tó? — Špíla pər qvobásə.

Zaqáj májə pudzamlėnščə hrúščə qóžo? — Zatò da májə tí búrnə túdə qohə udríta.

Ropotėva je pər pótə sadėva, ropotəc je pu pólə pərropotù; ropotėva je pa djáva: səděj se bóva pa dáva, qə sva tí prájtna dbá? — Qlúč pa qlėčėnca.

Šívə pubadívə pu svítə hodívə, qní jédvə, nàq pívə, pa dówhə žə-vévə? — Šívanca.

Pər nás mámo anò děqálco, qə wsáq dén cavó šišo ublíta, polé pa za dúrēmə dów sède? — Matvá.

Pər nás mámo dbí děqəlce: aná se wsáq dén umíva, je pa črna, yúna pa năč, je pa bíva? — Qolésə pər mlínə, zúněj pa znotrěj.

Aná žaná je .wsmílanā Jězəša nosíva, sədəj pa ní náq v nabésah, náq v yícah, náq u pəqlé pa náq na zamlə? Voslíca.

Tí prve je ylih qə sviča, potlè je uqróhvə qáqr qolasè, potlè se móre žəvú mäsú sqús putéhnetə pa s calím žəvotám zmíhatə, pa hré, qáj je tó? — Réjtər.

Qulíqə stávəš, da še anā qnofá qna bóš mów več pər lájbəčə, al tovən hrés pa spét santər prídaš? — Má ylih antqáj qnofów, pa náq več.

An huspúd je pastírja báru, qulíqə da má vovéc. Pastír je puqázu wcé pa djáv: antqáj, pa še antqáj, pa n pú, pa n tál pa qə bə túdə tí bíw an qaštrún, bə jəh pa líh stú bú? — $x + x + \frac{x}{2} + \frac{x}{4} + 1 = 100$, $x = 36$.

An šóq tic prlėti na hrúčo dravés. Al se vsáqə tíca na nú drévú wséde, aná tíca mésta qna nájde; al pa pu dbí na drévú sédata, pa nú drévú práznə ustáne; qulíqə je tic pa qulíqə dravés? — ($t = d + 1$, $\frac{t}{2} = d - 1$) — Trí drévésə pa štírə tice.

71. Prehúvarə. Svít qní qápəsje.

Čič na dá năč.

Zjútrěj se móre dén jėsqátə.

Qráva pər hóbəčə mówze.

Qáqr sə pustélaš, taqó pa lěžíš.

Htúr se qúja, svojò rət zamúja.

Múha nča dá qrúha (muha = bəčəva).

Búh je zéca ustváru pa hfm za ná, da ha ubjída.

Tabé tíce pojó al šlíšəš jəh năč.

Vodə vsé zyvodá.

Čər se máže, tám tačé.

Dóbər hóbəc je búlə qə pa na zlahť qájža.

Qár s hópcam prdívaš je búlə qə pa z roqámə.

Zyúvar je dóbər da bə búqow bíw.

Hóc je qápəs hválu, mäsú pa jídu. — Hócə qòj qápəs hválíjə, pu mėsə pa hrábíjə.

Je táq qə pa júhow vétər. — Táq mārēne qə pa pəs lėti.

Svít je zvít.

Búh je sám sabə brádo přěj ustváru, přěj da tí drújam. Vsáčə světníq má ročé q sabə ubřnane.

Brátər brátra vohqə puhříša, sósat soséda pa náq.

Al tã sósad za pët rájnãš šqóde narëdí, zamãžà, an dr̥ybrt jomè boš
pa tí šqódo narëdu.

Prëj da čovãq q žvãhta prtačë, qri utaçë.

Mønè vúč, tabè pa qlúč.

Špárovac cérowca nájde.

V svojëj híšã se nájbol spočíjaš.

Žvãhta qãp tráhta.

Čris húro qotrítã pa pred dúrimã žënitãl (S qotrãm se qríhatã qna
smíš, navésto mórãš pa dorã poznãtã).

Pãr pórëcã ročë zvëžĩjã pa učí utpró.

Htúr dnárje pržëná, svojò vólo zažëná.

Al vóč ubrëqvãn bítã, se mórãš užënitã, al hvãlan, pa umrëtã.

Bãba pa máčqa mórĩjã domã bítã.

Dubrúta je srúta.

Qã bæ níd ģoréva, bæ drvú nãa bú tríba.

Tĩ bližnã pãš je navãdnã tí hújšã.

Mønè se hodí (svãbã), tabè pa cvõtí.

Tãqo wcó móre stríčã qã je qosmãta.

Qãdãr je máčqa ut šíše, so míšã vaséle.

Bãčëva hospodãrja nãa poznã.

Rísniãa v učí bodë.

Tĩ pãva zaméra je búlã qã tí drúha.

Pãš qã ģãwqa qna whrízã.

Tiha vodã hvoboqã tačë.

Hvãd vómã žalëzãn hrát.

Ublúba dõwh díva.

Zawblúba je Bohú lúba.

Qãr se zaračë, tó navãdnã doprãsã. — Zã zaračãnã qruha se vëľčë
mãwžãne rížëjã.

Bĩsída qni qõn.

Bĩsída míče, zylèt pa wliče.

Qtëra tíca wsoqã ffqa, nĩsqã upsëdí.

Vëľqã ropotãna, zřna pa nãč.

Méro pu sabè wzëtã.

Pret svojímã dúrëmã pumítëj.

Qáj boš svojòmã brãtrã smët v učã matù.

Róqa roqó wmíva, qáj bæ qotù pãnówco čfnu.

Anã wsrãna qráva tí drúje ráda usërje wqlë sabë.

Qovãšče qobile pa šúštaršče bábe so wsólã qõj bosé.

Sprídã húj, zãdã pa fúj.

Htúr se met plëve míša, tahã svíne pužró.

S qúmər hódəš, s tím se ubródəš. — Čər se uphódəš, tàm se usmóləš.
Vsáčə je svojá jména vridən.

Pámat je búlə qə žámat.

Vsè putfdə, qár huspút puví, narédə pa pu svojám.

Pər anomə všétə notər, pər ɣúnomə pa vən.

Vélqə búča je navádnə púhva.

S cérqowjo vqlè qríza jètə.

Al qní w hválə, je pa w nojàh.

Vodə w Drávo nosítə. — Pú bóhə mást mazátə.

Putrpléne je božjá mást al horjé tomə, qə se móre ž nó mazátə.

Qrécowc je hvérovč. — Htúr dówhə qášla, dówhə žəví.

Utroqá je búlə desétbártə prepodítə qəqr pa mbít presadítə.

Stráh qní dovól da puhlédaš, ha mórəš pušvatátə túdə.

U španavijə še pəs cfqne.

Tàq jomə hré qə pa pəsə w potə (al se w pút zahatí da naprèj pa zát qna móre).

Bíqə se búj ut sprídja, qonà ud zadja, al pa Qranjca zahlédaš, pa bížə.

Qáj boš u qorítə hlédu, prašiča puhléj.

Tóča šqódje, da bə jo w žáqlə črís púle nésu.

Čər qní tožníqə pa nči sodníqə.

Brés pastírja prážən hliw.

Čər je anà huda hospodiña, tàm trpó ldi n žəvína.

Včasə so blé daqléte qəqr Sowzána, sədèj pa qní štəmána, al qní dbíbártə spēčána.

Čovəq ubráča, Búh pa wbfne.

Brez múje se nča wbúje.

Vélqə voláš, duqlídər qèj màš.

Huspút huspúda qna sní.

Al šqódo žéliš, jo sám dužəvíš.

Mvád morè wmrétə, stār pa móre.

Ublúbətə pa nardítə je čvèč.

Pučásə pa hvíšnə.

Qnóčeš v hválə métə pa v nohàh méj.

Qəqr se pusódə, taqə se vfne.

Svojá hvála se pud mízo vála.

Squz norcé pa utročé se vsè zbára.

Pupríd rájtinha je dbí bártə.

Pred dúrēmə ženítə pa črís húro qotrítə je najbol prów.

Qòh pijánca nardí (fúrman pu tabérnah pusída).

Máma, qòj špíce lípsə pa móčnəq ríšə (rídəšə); na rət se vídə, v rət pa nèč.

Sněj tí mənè, al pa bóm jès tabè.
 Še brátar na brátra se qna móre zaněstà.
 Tohotà čəvėqa dōw nasè.

2. Šege in navade.

1. Ud utròq. Prehovòr právə: al se pùb rodí, se wsè vėsělí, al děčva, pa qòj těstà, čəháva je.

Jmé utròqə duvòčə qótrěj. Najrájšə se vzéme jmé, qə ha utròq u pěstə prnasè t. j. jmé svətníqa, qə má u blížňah dnéh naprěj (nàq zád) hùt; račó, da tačá svətníqa qní zavrěčə, al qár je rəžálan pa wtròq srěčən qní. Samú al vóčějə utròqə pu átějə, mámə al pa tí blížňí žváhťə jmé dátə, se smí túdə pu délnám svətníqə sěčə.

Utroqà nasó babəca pa dbá qotrà (qótrěj pa qotrca) qfstə, polè pa hrějə na puqúhanə vínə. Móžə, qə tí pfvə pu qrstə pùba príde w šišo, vzéme babəca qvobəq pa právə, da bo za pùba; móš pa móre za pět lítrow vina qvobəq zát qúpətə.

Máməná babəca qúpə za tí pfvā utroqà ščérə zību, notər pa dbújənə perívə. U plívənce nasúje pšěnícə, u pówštre pa vóvne nabúla.

Qə se žaná pu poródə že stráva pučúťə, hré z babəco pa navádənə túdə z utròqam u cěrəqow q wpělváňə. Tām pučáqa na práhə fájmoštra, da jo pėlījə pred oltár pa pužəbrájə. (Túdə Marija je Jězəša nájprěj u témpəl na ófər nasvā.) Včásə žaná qní sméva prěj zə šiše prestópətə, da je pər upělváňə biva, al qár bə tóčə pubíva pa bə navárnə bú pret hrómsqo strívo.

Ósəm dní pu rojstvə prídějə qotrə na zību pa prnasó v anám qórpə za qrízmo trdějstə ajc, trdějstə žéməl pa n lítər vína. Mátə, qə je že wstáva s čímpětə, jəh puhustí s puqúhaním vínam pa šnítímə, qtére so čějqděj s pudrípanqow spěqlə. An šártəl nə pétníst párow šnít dubíjə qotrce še səbó, qə naprěj hrějə. Hradé jəm bábe, qə jəh srěčvījə, že ud délač upíjējə naprúťə: „dorá srěča, qə me qotrca srěčal“ Qotrca jəm pa móre šnite rəzdělítə.

Al má anà mátə zarédama desét sínòw al ščér, je dasétnəq al dasétəncə nasrěčən utròq, qə je puwsód zaničván pa móre pu svítə hudítə. Písla je že davét sinu méva, qə je tí daséta utroqà prčəqváva; báva se je, da bə dasétnəq qna bíw pa se je tàq véqava, da bə se w sowzàh utopíva. Pu srěčə pa je dēqəlco puvíva pa ud vėsěla qní vadəva, qáj bə pučəva. Na Rádəšah pər Vicownəqə bə že sqoré desétəncə dobíla, pa je hospodiňa túdə čúdnə vaséva biva, qə se je le pùb rodíw.

Qáqr šítrə utròq pusqúša márnəvatə, ha navájějə starějšə na bīsídə, taqə: pupú = pítə; hám al papá = jéstə; lulá al lulú = scátə; qàq al qa qá = srátə; hajá = spátə; čič al číčá = sėdětə; vála = válatə se;

qéq = načédnə, hrdú; íč = ləpú; ájs = navárnə, bulí; áta = očá; máma = máte; báq = pástə; qóč = al vóče na tlé list; búm = al vóče tovən; póq = al se udárə; hájna = póstəl. Pa túdə že věčjə utrocə májə še anè pusébnə bísíde, taqə: béqa al bíca = owcá; béqī al báci = jahné; bíčī = mrqáč; cíba, cíbəca = qúra; qépan = pětělən; qúžěj = pəs; múnə al múněj = máčqa; tlúci = talé; vóhī = nús.

Qə še pu wsáh štírah qobacá, dájějə utróqə jméne, qáqr: qrmáza, qrmáža, péqa, máwzəl, qróšna; puznéje je dēqəlca: éta, čéča, v samám číqlə pa: číqla Néža, púp pa: púbi, qrńóžī, čidaž, v číqlə pa: rácmən. An utróq, qə se rád véqa, je véqlī, véqla, méwqəl, méwqla; qə se na véq prprávla, se račé, da se čísa, da qórpəč nabíra, qə se zvéqa, pa: písqrč ščəpí. Al se délí véqa, ha drážijə: qój hódə, pójdamo pa rájat; al se pu sílə, brés sóws véqa, pa právjə: bo tríba w Drávo pu sowzé jětə.

Starějše právjə utroqám, da jáh vodá, Dráva prnasé; túdə zobé mišqa prnasé. Rádə jáh pudrážijə pa upčudújējə, qaqu so vėlčí, da je púp tí víšə med mišə, al pa: púp je pa že mímə ušét zrástu! Al má vėlčé čríwle, ha bárijə: Qám pa pójdijə čríwle s púbam? Al utroqá dəž zmóčə, bárijə: al sə móqrīja vídu? On pa právə, al je bríhtən: nísəm s cúqra. Al páde: qáj pa dívījə v pádalah? An věčjə utròq že udγovorí: vstájějə! Zaspánomə utroqə račó, da hléda qáqr mišqa z móqe; al hré spát, právjə, da hré za qóžo hlédət, da hré v məžavə. Al q jídə qna hré, se račé: htúr se qúja, svojó rət zamúja. Šqřbomə se račé: se tə je stára bába w hóbəc spəzdóva?

Utroqá qna smí prestrašətə, al qár ha prístrah príme. Túdə qna smí utròq záděnsčə hodítə, al qár átějə pa mámə hròp qóple. Nožá qna smí utròq v ročé vzétə, zató qə qúžī na nám sēdí pa uhrízno. Túdə se qna smí nòš pu rězə (z rězám qvíšqə) puvožítə, al qár tí húdə qrémple brúšə.

Mvadé utrocé je tríba pusébnə varvátə pred mračnino al nočnino: máte pər mracə qna smí utroqá puvíjatə al sput stréše něstə, plěnice mórejə bítə zvíčír pa pu nočə put strého, q utròqə qna smí břš jětə, al htə pər mracə príde, voqnə qna smí utpřtə bítə, qáqr súnce dów hré. Al utròq mračnino dobi, vsé nočí qna spí, cvílə pa rjové.

Pusébnə hədú pa utroqá vříd napáde. Utróčī təděj tēšqə díha pa qášla, da wsé hrpúlə v nám, vrěčina pa táqa padə na ná, da je vəs zavrėjan, hrdí má vən nahnáne, pa taqə vřít túdə zarástə, al se qěj qna věntvá. Nájbol pumáha, da se vříd dów žəbrá. Tó zná qaqá stára žěňqa. Trí qaməne sput qápa rəzbílə na púzədə, jəh polé vřže v anó sqłédəco, pulíje s qropám, čřís pa náhvə puvěznə an píqī, vsé tó pustávə pud zību, zrávən pa dów žəbrá. Polé vřadná utroqá puvíjə, pər tám pa prtísno tí právə vahtə na tí lívə qolénə pa právə: „pumáj Búh očá“; nató prtísno tí lívə

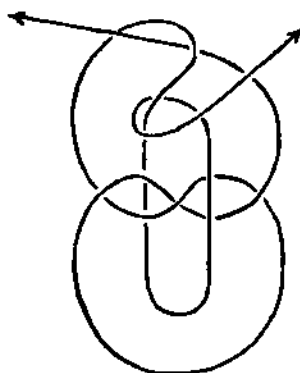
vahtə na tí právə qolénə: „pumáj Búh sín“, pa spét tí právə vahtə na tí lívə qolénə: „pumáj Búh svétə dúh“.

Špána qna smí dbá uhúrja méta (qna smí se na ubéh qrajíh přžátə), al qár má tětə věčír tí húdə ubvást prítə w šišo. Túdə hóbviéne ud bo-rowcá qna smí pu tlih strósanə bitə.

Dúra qna smí trěsqátə, al qár utróq dúše vídə, da se přšqréníjə, pa se véqa. Ríwne dúše mórějə na tám světə náh hríše pvántatə, yíce so qój med námə, utróq pa vsè to vídə pa něme puqója.

Al se utróq u póstělə uščáwla, náj ščí squz nájdan qámən, qə má vúqno, pa se udvádə.

Zvə šqódje utróqə úraq. Úraq príde ut súnca, ud žəvadí pa ud lədí, pusébnə ut čəvėqa, qə má tí húdə puhlát pa óbrve qúpěj zrašane. Ud úraqa svábə príde, hváva bulí, omátəncə príme, utróq je úračən. Al htó utroqá vídə, právə nájprěj: „na bódə jomə úraq, na bódə jomə šqóda“, da úraq udvfne; polé šelė utroqá puhválə. Úraq se prežanə z žəvím vozvám. Žiw vozú se taqə naprávə, da se aná délə nət na trí qvaňčė zapurédoma ut sabė pa prítə sabė udéne pa da ubénā vozvá qna pəstí, qə se na úračnám utróqə zatéhə; pər tám se račė: „pumáj Búh očá, pumáj Búh sín, pumáj Búh svétə dúh“.

Zahodá učíjə utroqá, da se ləpú ubnáša. Pusébnə pa móre vsáčomə, qə príde w šišo, sréčo nětə, sréčo dátə, to je, tí právo roqó pudátə pa rěčə: Búh vas prímə! Za utroqá je práva róqa tí lípa, líva pa načédna, hfda. Za vsáqə darívə se móre utróq ləpú zahválətə, nató pa právə tětə, qə je qěj dāv: hvále sə vrídən! Tětómə, qə naprěj hré, pa móre utróq spét roqó pudátə pa rěčə sréčnə! Túdə naučíjə utroqá qmávə žəbrátə, pusébnə pa zvėčír, přěj da zaspí:

Jés qna léžam na to póstal,
jés léžam na Jėžəšow hróbl
Jés se qna udėnam s tím qówtram,
jés se udėnam z Jėžəšavim qrízam!

Huspúd Búh je zvát,
je uqázu nám jětə spát,
dów lěčə, pučívətə,
nqúharja se nəč bátə!
Nabése so utpřte,
pəqów je zaqlėňan!
Jėžəš nə Marija,

ví bódæte mojà drštvà!
 Svéta tǫnasta qrona,
 tí bódæ mojà stréha!
 Svétæ trjí žrèblà,
 ví bódæte mojà továršæ!
 Svétā Pétra qlúč,
 tí bódæ mojà pumúč!

Pusébnæ vésélè májæ utrocà na šápëlco (28. dec.) Tødèj hòdijæ ut šíše du šíše pa z lisqavo palčæco vsáčæ udrášaná našápíjæ (natapó), pær tám pa právjæ: Šáp, šáp, bódæte strávæ sædèj pa w novàm létæ, dówhæ žævétæ pa mbýt v nabése prítæ. — Aní pa ból smíšnæ puvíjæ: Šáp, šáp, bódæte strávæ qæ pa líšica w pèjčà, zéc u vodæ pa ríba w horæ. — Tèstà, qæ je usápan, jèm dá an míhænu darívæ v dnárjæ al qèj drjá.

Dbá dní pret sínsvatæ hòdijæ ríwnæ utrocó spét pu šíšah qržè pubírat; tám utraqám právjæ qržárjæ.

Na dópæst svétā Mæqvávza pa na Pérnahtæ pa se véseljæ samú prídne utrocè; tám prnasé Mæqvávž al Péhtrna qèj dorá, napurédne utrocé pa tí húdæ udnasó pa jèh natapó.

Na vélqo núč prnasó qotrè utroqám tášqo, to je, v qórpæ læpú pu qríto: šártæl puháče, sádje al pumaránče pa drúja žèjyníña.

Za hút pa dubí vsáčæ utroq ut starèjšow qèj za véziñe; hvánt al qáq žéjyníñè. Zvéčèr prèj jomà tí drújæ páwqèjæ.

Al utroq qèj zyóbí, taq bš hédíčæ rojé navíjæ: zahrábæ tí blížná čòp tráve, jo zvjé w číto pa putlíčæ s qamènam, nató pa spástí. Tráva se udvjá pa qámr na šlíne puqáže, tóti hré tí zyèblano rič jèsqát.

Utrocè rádæ vjémíjæ mívrco-mávrcø (an míhøn čèbrø) pa nájæ, da pu pfstæ hortí líze, pær tám pa wpíjèjæ: mívrca-mávrcø, puqáže v nabése pót! — Al čèbrø polé qvíšqæ frqñæ — puqáže v nabése, al dowtèj — w pæqów, al líh tovèn — pa w yíce.

Utrocè se rádæ qódríjæ, pusébnæ pa púbo. Al se qtéræ za zvè močná štéje, hlédíjæ tí drújæ, da ha utrótiijæ: zahrábíjæ ha za ročé pa nojé, vzíjynèjæ pa zajúnijæ tá pa sá. Sévída se vsáčæ prútæ tomè močnú bránæ, qæ právjæ, da táq utroq nča rástæ vèč, qæ je utrótan bíw.

V šítrústæ se púbo squšíjæ pær qvobúčqvíñè: pustávíjæ svojé qvobúče w vfstø pa adèn dubí qvančèč, da ha z délave vrže v an qvobèq; al fála, ha móre pa w svøj qvobèq djátæ. Qvančèč pubaré bš tèstà, v čèhávam qvobúčæ je ublažòw, pa létí za yunímæ, qæ so met tím zbížèlæ. Qtéræ s qvančícæm trófæ, tèstà móre qvančèč pubrátæ pa spét v qvobúče matátæ; al fála, móre pa sám še ambýt matátæ.

Pusébnæ rádæ pa se utrocè múst jèhrájæ. Dbá močná púba stópæta prútæ adèn drújomæ pa se prímata za ubí ročé — to je múst. An púb je

súnce, yúnə pa mísənc. Tī drújə utrocə pa stópījə za adən drújə taqə, da se vsáča tí pridná drží, hrějə prútə mostó pa zapojó: Dévimo, dévimo trđən múst, da se pupéle naša vójsqa sqús. — Tī pŕvə sqúša polé múst pradrétə, qə pa tó qna móre, račè: Utprite vrátel — Púba, qə múst držíta, bárata: qáj nam vóna dáte? — Tī pŕvə: anó zváto qrónol — Púba: tó je cmávə! — Tī pŕvə: Tī šlína fantiča (děqlíča), al ha dubíte, ha pa v žúpo pudrubíte! — Nató púba vzíynata ročé, tí pŕvə hré spodə sqús pa vsə za ním, samú pret tí šlíním púbam spét spəstítá ročé pa ha držíta, da se ud yúnah utfha. Polè ha pa bárata: qáj maš rájšə, súnce bəl mísənc? — Al tí vjéto račé „súnce“, móre stópətə za tí právə púba, al račé „mísənc“, pa za tí lívə. Tī drújə utrocə pa mat tím hrějə nawqúlə pa spét pojó: Dévimo, dévimo trđən múst, da se pupéle naša vójsqa sqús. — Qə pridějə du mostá, pa spét tĕstĕ báriŕne pa ud yúvare punuvíjə, tó táq dówhə, da so vsə vjéto. Tī vjéto so se rəstálílə za ubá púba, se prímějə ud zadjá pa na šlíne vlíčijə táq dówhə, da se rəstŕhějə pa zádĕhšĕə pupádějə. Tĕstə, qə so sə zvólələ „súnce“, pádijə v nabése, yúnə pa w pəqəw.

An pridən utròq prhodə ustáne; tĕstá, qə zjútrĕj dówhə lĕží, pa jmĕnújĕjə „putówcəha“. Tī drújə utrocə pridíjə na ná s qropívímə nə šíbímə, ha nažanó s póstale pa wpíjĕjə: Putówcə ha, pumówzə ha, putváča ha za dúrə!

Utròq bo nápusť vsé přĕj narédu qáqr pa na pròw. Prehovór právə: Nawštaqlívə utrocə pa na zláht máčqa pridno hospodiŕno narĕdíjə. Táq napurédən utròq bo na báriŕne: čəháw sə?, puvédu: átíjow pá mámən! na báriŕne: qaqu tə je jmé? pa: smúqzavodó! Al ha báraš: qorida je?, ud yovori: antqáj qə pa včaró sorídal; na prhaŕŕne: pa yílĕj! račé: yílĕj se je vánə na léďə ubówl Ləpám bísidam táčə utrocə zmíram qĕj naspu-dóbnə prstávíjə, taqə: hvála se pud mizo válal Búh vóní, pváču bo pa qováču qóní! Pa srĕčnə, dorə se mějte pa adən drjá qna snĕjte!

Pusébnə pa sə utrocə met səbó ráďə nahánĕjə pa pojó smíšne pĕsəmcə:

Józí qrńóží, čĕj maš tvój nózí?

Zádə na rítə, na cvirnaští nítə!

Qáj ha boš núcow? Qóníja búcow!

Qóní bo cvílu, Józí pa júcqowl —

Dížĕj hré, dížĕj hré dówsí z Vrtáče,

našomə Néjčəqə nótə u hvácel —

Dĕrqa, dĕrqa Bóštíja!

qráwce pásu Za vrhám,

yélmo zyúbow, pírhə ní,

cíqo pa za rép drží! —

Hréyí — Hrayúcu, múníja štúcu!

Múní je méwqu, Hréyí pa júcqowl —

Tídlí dlí dája, múní pa rája,
 qúží pa píše, Nácíja jíše! —
 Píqəta póqəta dówta pu Róžə,
 děčle pu qrájcarjə, púbə pu ɣróšəl —
 Píqa póqa put horó,
 náše děčle še lažól
 Józí pride s pájčico,
 nasiqa nášo Mójciqol —
 Mícíqa — Mójciqa, qáj bə tí ráda?
 Šríbarja šrájbarja z bilíha hráda!
 Qáj bə ha núcava? Črívəlce púcava,
 póstəl postílava, qúpěj lažáva! —
 Mícíqa — Mójciqa, čěj sə hodíva?
 Támə u Dóbrívə hówje drobíval
 Qdúmə pršvá, pa fiqfiq dobíval —
 Rəza — vbéza písqre vəza,
 písqr póqə, ha pa štóqəəl —
 Dréjča — péjča péjč pudfw,
 máčqo spēqu, sám pužfw! —
 Hónza — Honzáč, něma čiqla náq hváč!
 Čiqəl zalúmpu, hváče zapíw,
 q dúmə je pršu, tápan je bíwl —

2. Qotrína. Staréjšə naprósiǰə qotrě: za qfst qótrěja pa qotfco vsa-
 čomə wtróqə, za bírmo pa qótrěja púba, qotfco pa děčlə. Qotríno se móra
 črís húro jěsqátə, da s qotrě w jəzo qna pride. Véləq hríh je, al htə udračé,
 qə je za qótríja napróšan, tráva wséhne na těstám méstə, čěr stuǰí; udrěčə
 qna smí, qotríno pa uprávə, qáqr móre. Račé se: duqlídər htə za qótríja
 qní, má du vahtú ročé wmázane.

Tí věčə qótrěj je těstə, qə wtroqá pər qrstə na roqáh drží; on móre
 qrížownəq pa něqí dnárja dátə, babəco pa měžnarja na puqúhanə vínə pē-
 látə. Tí prúvo vélqo núč pu qrstə póšle wtróqə an hvántəc, pušléj pa tášqo.

Túdə bírmščə qótrěj qúpə wtróqə hvantnino pa qěj žěhíña, za wsáqo
 vélqo núč pa póšle tášqo.

Utrocə pa náh staréjšə móríjə qotrě víqatə pa nám čést sqázatə. Pu-
 wsót, čěr qótríja srěča, ha móre utróq prjémətə: „qótrěj (qotfca), Búh
 Vas priməl“ Utróq móre za qotrě žəbrátə.

Al átěj umrjé, má qótrěj pravíco wtroqá wčítə pa dowžnúst za ná
 sqrbětə.

Al wtròq wmrjé še lédəq, jomà tí véčə qótrěj dá qróno na hvávo, ha v trúhvo dí pa puhřebə nasè, al še létə qní stár; tí drújə qótrěj pa dá qrinc.

Žénən móre qótríja (tí véčə, al tahà qní pa tí drújā) sám prosítə, da ha wqúle owtárja péle. Na zmát dájə qotrə věč qə pa tí drújə, žénənə číqlə, navéstə pa rjúše n špíce (səděj túdə qówtre, pówštre pa sódje).

3. Žénitu.¹ V přejšnah časah so starějše zbirələ navéstə pa žénənə za svojə utročə. Rěqlə so, da se móre črís húro qotrítə pa pred dúrimə žénitə t. j. qotrə mórějə bíta najdéli q mahóče narázən, da se qna sqríhejə, navéstə pa je tríba tí blížno pujěsqátə, da jo dorə puzná. Račə se: pər pórěcə ročə zvězījə pa wčí utpró. Ud navéstə se račə, da je rjáva tí práva; tí bíva qár ráda na diva, rděča je lípa pa svá déva slípa. Qə so utročə pərrástələ, je šów očā zə sínam u šíšo navéstə na uhlət. Al sta dorə upravəva, sín qní smòw věč vés hodítə. Dondoněšně pa qní věč ta šahá, púbe sə samí puššějə navéstə pa polé šelə prów hódíjə vés.

Qə ma púb děčvo namárnəvanó, príde na líqof, da se ž nénímə starějše zlíha, qulíqə navéstə diva dubí. Tó hléda, da sqríwšə upravə, da vəsnə púbe qna zvíjə; tí pa spét váhtíjə, da tó qna zamədíjə, al qár je za né sramotá, qə se račə, da jəm je žénən navéstə uqrádu.

Za líqof hlíhějə navádne w nočə ut pətqa na səbóto. Žénən má aná purájtanā pa zyovornā páwra za možá, da na náhóvo strán mārěne, navéstə pa túdə svojá. Tu hlíhěne zavlíčíjə črís punuč. Qə so se prúte jútre dumárnəvələ, račó muží navéstə pa žénənə: „puďájta sə ročé“; qə se tó zyodí, se móre mārén pratfhətə, na sqléňanə ročé pa wlíjějə vína, da se slíšə qapěne na mízo. Tó je za púbe, qə puššějə na dúrah pa vóqnah towné známíne, da smíjə w šíšo; začnó júcqatə pa pětə, polé se pa tantré puhustíjə.

Tí mváda se potlé prprávlatə na hócčət. Hrésta nájprěj u fárově na uqlíce pa qršánščomə návqə. Žénən pa sə puššə starěšino, qə se səděj navádne právə vádovəc. S tím se zmārěnatá pər navéstə, qohá bójə vsè puvábələ na hócčət.

Vádovəc hódə potlé na wsè qrájə vábət žváhto, qotrə pa sosěde. Vqlé qvobúqa má púšəlc, zádə pántəlnə dowtí, v rócə pa pálco s púšəlcam nə pántəlnəmə. Čər sréča čəvéqa, qtéromə je namíňan, vzéme qvobəq dovə, puzdrávə „Búh te primə“ pa drží náhóvo roqó, qə právə: „Spoštěna žénən pa navéstə te násta puzdrávət pa puvádat q tomə svétomə záqonə prstópət; qə boš tí qěj núcow, pa na níju qna puzábə, al qár tə pa náj sám Buh

¹ Prim. Časopis za zgod in narodopisje, IX (l. 1912), str. 128–133.

Celjska družina Klausov.

(Trubarjevi sorodniki.)

Mr. Fran Minařik.

Oče slovenske knjige, Primož Trubar, omenja v pisnih svojega svaka Celjana Miho Klausu, dvornega lekaruarja. Tudi Mihoov brat Peter je bil lekarnar in je ustanovil prvo lekarno v Novem mestu. Menim, da je na mestu, če zberem o tej družini nekaj podatkov, ker spadajo ti v našo krajevno, kulturno in strokovno-farmaceutsko zgodovino.

Sl. 1. Klausov grb po opisu v grbovni listini.

V Celju ne moremo več — razen tistih, ki jih je objavil že Elze — najti nobenih novih podatkov o tej rodbini, kajti župnijske knjige iz tega

časa niso več ohranjene.¹⁾ Za dokaz, da je bil vsaj Miha Klaus v Celju doma, nam pa zadostujejo Trubarjeve lastne navedbe. V pismu dne 19. marca 1561 omencja²⁾ Trubar svojega svaka »Micheln Klausen von Cilli«, drugokrat³⁾ pa 5. maja 1575 s pristavkom »von Cilli gebürtig«. Na Celje kot rojstni kraj Mihe Klause nas spominja tudi njegov grb, ki mu ga je podelil cesar Rudolf II. leta 1579. Ta grb — o njem bom poročal še pozneje — vsebuje poleg drugih podoh tudi tri zlate šesterozobe zvezde na modrem polju, ki so grb celjskega mesta. (Slika 1.) Mogoče smemo iz tega dejstva sklepati, da se je Miha Klaus še v tujini rad spominjal svojega domačega kraja, kajti celjske barve in zvezde gotovo niso prišle brez njegove vednosti ali proti njegovi želji v njegov grb.

I. Barbara, Trubarjeva žena.

Da je bila Barbara, Trubarjeva prva žena, sestra Mihe Klause, sicer listine nikjer izrecno ne navajajo, vendar je izmed raznih možnosti ta domneva, katero je izrekel že Kidrič,⁴⁾ najverjetnejša. Trubar sam imenuje v svojem pismu 5. maja 1575⁵⁾ Miho Klause svojega »ljubega svaka«. Dr. Elze meni v opombi k temu pismu, da po teh besedah Trubarjevili ne smemo kratkotalo smatrati Klause za Trubarjevega svaka, ker je izraz »Schwager« pomenil v nasprotju z njegovim današnjim pomenom v minulih stoletjih razne stopnje sorodstva, in smatra za mogoče, da je bil Miha mož Trubarjeve najstarejše hčerke Anastazije, torej Trubarjev zet. Temu nasprotno pa je Kidrič ugotovil, da Anastazija ni bila Trubarjeva hčerka, ampak druga žena.⁴⁾ Trubar je imel le dve hčeri. Starejša, Magdalena, ni mogla biti Klausova žena, ker se je še pred 1573 omožila v Ljubljano, medtem ko je bil Klaus v tem času vsaj že 10 let oženjen v Augsburgu. Druga hčerka Gertrud pa je umrla v nežni starosti. Historik Hans von Bourey na Dunaju je na mojo prošnjo pregledal razne arhive dunajske⁵⁾ po podatkih o Klausu. Med dru-

¹⁾ Pismeno poročilo gosp. dr. Skoberneta Georga, odvetnika v Celju, in gosp. prof. Orožna v Celju.

²⁾ Dr. Th. Elze, Primus Trubers Briefe, Tübingen 1897, str. 109.

³⁾ I. c. str. 516, 517.

⁴⁾ Dr. Fr. Kidrič, Trubarjevi na votivni sliki v Derendingenu iz 1587. leta. ZUZ 1922, 1—8.

⁵⁾ Gospod Bourey je pregledal naslednje vire: 1. arhiv dvorne komore na Dunaju-protokoli dvorne finance (Hofffinanzprotokolle) 1560—1585, zvezki 244—402; n. avstr. ko-morski protokoli 1560—1585, zvezki 46—143 in akti k tem protokolom, kolikor so ohranjeni; nižje avstr. knjige beležk (Gedenkbücher) 1560—1580, zvezki 80—149; računi vice-domskega urada 1563—1586, 1592, zvezki 594—608, 609; češke knjige beležk (Gedenkbücher) 1558—1585, zvezki 309—319; protokoli reverzov 1564—1851, zvezki 1—3; družinski akti. — 2. Arhiv mesta Dunaj: testamenti 16. in 17. stoletja. — 3. Župnija sv. Štefana: liber defunctorum 1523—1630. Za te vire bom uporabljal naslednje kratice: A. dv. kom. = arhiv dvorne komore, prot. dv. fin. = protokoli dvorne finance, n. a. kom. = nižje avstrijska komora.

gim je našel tudi Klausov testament⁶⁾ (slika 2), v katerem čitamo, da je bilo ime njegove žene Margareta, ne pa Anastazija ali Magdalena. Med vsemi raznimi imeni ženskih članov Trubarjeve družine, ki so jih raziskovalci Elze,⁷⁾ Dimitz,⁸⁾ Ilešič⁹⁾ in Kidrič⁴⁾ čitali na Trubarjevi nagrobni spominski plošči v Derendingenu ali na ujenih slikah, pa imena Margareta sploh ni. Torej Trubar ni imel hčere tega imena in Miha Klaus ni mogel biti njegov zet. To bi bilo le mogoče, če bi bila Margareta druga Klausova žena. Ker pa je ime prve najstarejše hčerkice Klausove v testamentu tudi Margareta, je verjetno, da je to ime dobila po materi. Margareta, ki je za časa Klausove smrti še živela, je bila torej pač prva in edina žena Mihovala. Testament Mihe Klausu nam posredno torej potrjuje Kidričevo⁴⁾ mnenje, da je bil Miha Klaus resnični svak Trubarjev, da je torej bila Barbara, Trubarjeva žena, rojena Klaus.

Verjetno je, da je Trubar občeval s člani družine Klausovih že v letih 1530—1542, ko je bil vikar v Laškem, oziroma župnik v Loki pri Zidanem mostu in končno tudi kaplan v Celju. Elze imeni,²⁾ da se je najprej spoznal s svojim stanovskim tovarišem Matijo Klausom, ki je bil od 6. januarja 1531 kaplan v Celju, torej v času, ko je bil Trubar vikar v Laškem. Matija je bil menda tudi sorodnik Barbare. Ilešič je prišel do naziranja,¹⁰⁾ da je Trubar le užival dohodke celjske kapelanije, v Celju pa osebuo ni deloval nikoli, in zaključuje z vprašanjem, ali je potem sploh misliti, da mu je žena bila Celjanka. Temu dalekosežnemu zaključku se ne morem pridružiti, ker nam Trubar sam izrečno poroča, da je leta 1530. začel v celjski grofiji propovedovati, ko piše: »Nachdem ich im Lands Crein . . . im 1508 Jahr . . . bin geboren und hernach anno 30 erstlich in der Graucuschafft Cili — — das Evangelium zu predigen angefangen — —«. ¹⁰⁾ Tudi če se izraz »grofija celjska« nanaša samo na njegovo poklicno delovanje v Laškem (1530—1535), ne pa v Celju samem, to ne izključuje, da je večkrat po opravkih prišel iz bližnjega Laškega v Celje in da je tu obiskal svoje znance. Trubarjev biograf Kidrič smatra celo za verjetno, da je Trubar tudi v letih 1540—1542, ko je bil pridigar v Trstu, prihajal od časa do časa v Celje ter tu in tam pridigoval v cerkvi sv. Maksimilijana.¹¹⁾

Ostali podatki o Barbari so znani iz Trubarjevega življenjepisa.¹¹⁾ Leta 1548. je Trubar kot begunec potoval do Rotenburga ob Tauberi, kjer se je

⁶⁾ Mestni arhiv na Dunaju. Fotografsko sliko testamenta hrani Zgodovinsko društvo v Mariboru.

⁷⁾ Dr. Th. Elze, Primus Trubers Denkmal in Derendingen. Mitteil. d. histor. Ver. f. Krain 1861, 63.

⁸⁾ Aug. Dimitz, Geschichte Krains III, Ljubach 1875, str. 110.

⁹⁾ Dr. Fr. Ilešič, Trubarjeva spominska plošča v Derendingenu. Trubarjev zbornik, str. 261—264.

¹⁰⁾ Dr. Fr. Ilešič, K Trubarjevemu životopisu. Trubarjev zbornik, str. 279.

¹¹⁾ Dr. Fr. Kidrič, Ogradje za biografijo Primoža Trubarja. RDHV 1923, str. 179—272.

poročil z Barbaro. Barbara mu je rodila tukaj okoli leta 1551. sina Primoža, ki je postal pozneje župnik v Kilehbergu blizu Derendingena. Drugi sin Felicijan je bil rojen približno 1555—1556 v Kemptenu, kjer je postal Trubar leta 1551. župnik. Felicijan je prišel 1580 za pridigarja v Ljubljano. Barbarina hčerka Magdalena se je menda pred 22. aprilom 1573 omožila v Ljubljano.¹¹) Sredi junija 1562 je došel Trubar z ženo in otroki v Ljubljano, kamor je bil poklican za deželnega pridigarja. Skupno z Barbaro je tu kupil 1565 hišo na »Starem trgu« nasproti sv. Jakobu od zlatarja Schreinerja. Meseca julija istega leta je moral zapustiti domovino ter se je podal z družino najprej v Tübingen, pozneje v Lauffen, leta 1566. pa se je trajno naselil v Derendingenu. Tukaj je menda umrla tudi Barbara.

2. Miha Klaus.

Podatke, ki jih navajam o Milhu Klausu, sem posnel v glavnem iz Trubarjevih pisem, iz pisemskih poročil mestnega arhiva v Augsburgu ter iz izpiskov, prepisov in fotografičnih kopij za predmet važnih listin in pisem v že omejenih dunajskih virih. Dunajsko arhivalno gradivo mi je poiskal, kopiral in oskrbel fotografične slike moj sotrudnik Haus pl. Bourey na Dunaju.

V katerem letu je bil rojen Miha Klaus (Claus, Clas, Khlaus), se doslej ni dalo dognati. Mogoče se je v Celju ali v katerem drugem štajerskem mestu tudi izučil lekarništva. Leta 1561. je služboval kot lekarnarski pomočnik v Augsburgu. Trubar piše o njem dne 19. marca tega leta iz Uraelia v Ljubljano, da je stanoviten in razumen kristjan, da je mnogo pretrpel in da mora sedaj služiti v Augsburgu. V istem pismu prosi svoje prijatelje v Ljubljani, da bi mu pomagali do lekarne v Ljubljani; s tem da bi storili dobro delo. (*»Seit alle gebeten, verhelfft dem bestandigen und verstandigen christen und der vil erlitten hat, Micheln Klausen von Cili der jezund zu Augspurg dienen muß, zue einer apoteekh zu Labach. In dem thuet ein guet werekh etc.«*) Da je Klaus njegov svak, tukaj Trubar ne omenja. Izraz »stanoviten kristjan« kaže na evangeljsko veroizpoved Klausovo, z besedo »razumen« pa je hotel Trubar mogoče poudariti njegovo strokovno sposobnost. Opomba, da mora služiti Klaus v Augsburgu, dopušča domnevo, da je bil v tem času le nerad ali proti svoji volji v tujini. Če pa je hotel Trubar naglasiti besedo služiti, bi to pomenilo, da je Klaus, ki je bil pomočnik, hrepenel po samostojnem delokrogu v svojem poklicu. Ne pove nam pa Trubarjevo pismo, kakšne so bile nadloge, ki so zadele Klauasa, ali mogoče pomanjkanje ali bolezen ali duševno trpljenje. Trubar sam je v svoji znani dobrosrčnosti brez dvoma svaka gmotno podpiral, če je mogel. V tem času pa je sam preživel težko dobo. Čakal je na nameščenje ter je bil sam brez dohodkov. (Elze, Briefe, stran 8 in 150.)

Kljub Trubarjevemu prizadevanju Miha ni prišel v Ljubljano. Verjetno

je, da je Ljubljana imela v tem času že dva lekarnarja in eden izmed obeh je bil menda že v deželni službi, t. j. prejemal je plačo od deželnih stanov. Pač pa je približno osem let pozneje Mihov brat Peter kot deželni lekarnar kranjski otvoril prvo lekarno v Novem mestu¹²⁾.

Miha je ostal v Augsburgu. Stare poročne knjige augsburških far, ki so shranjene od leta 1563. naprej, ne poročajo ničesar o njem¹³⁾. Vemo pa iz njegovega lastnega pisma cesarju Maksimilijanu II., da je imel v Augsburgu leta 1573. ženo in več otrok¹⁴⁾. Poročil se je torej menda v Augsburgu pred letom 1563. Ko je leta 1582. umrl na Dunaju, je živel od njegovih otrok še sedem, pet hčerk: Margareta, Neža, Kunigunda, Jerica, Monika in dva sinova: Pavel in Miha⁶⁾. Ti otroci so bili ob času njegove smrti še vsi mladoletni, samo Margareta je bila že poročena z Jurijem Schweinzerjem, dvornim brivcem v Graden⁶⁾. Leta 1586. pa imenujejo listine še tri zete Klausove: Janeza Huemberja (v avstrijski dvorni službi), Friderika Frescha, upravitelja v Steinaprunu in Janeza Khazenstainerja¹⁵⁾.

Krstne knjige treh starih augsburških župnij: stolne župnije, sv. Morica in sv. Jurija ne vsebujejo nobenih podatkov o Klausovi družini¹⁶⁾, ker so ohranjene šele od leta 1610. naprej. Oktobra 1562 ga zopet omenja Trubar¹⁷⁾. Leta 1571. ga navajajo augsburški uradni poročni protokoli skupaj s Petrom Steurnagelom, licenejatom prava kot pričo pri poroki magistra Wangera, predikanta v Kremsu, z meščanko Suzano, hčerko Ulriha pl. Hoch¹³⁾.

V augsburških mestnih davčnih knjigah¹³⁾ je »Michel Claus, Apotheker« vpisan šele v letih 1568—1573 v mestnem okraju »unter den Wäsehen«. V dodatkih k tem knjigam za leta 1572., 1573., 1575. stoji, da mu je dovoljeno bivati eno leto izven mesta. Leta 1571. je plačal davka 4 fl 6 vinarjev, 1573 pa trikrat po 4 fl 10 kr 2 vinarja, menda za tri leta skupaj. Končno pa (1576) ni več plačeval svojega davka osebno, ampak ga je poravnal zanj ključavničar Toman Geiger, in sicer zopet tri zneske naenkrat, vsakega za 60 krajearjev več ko prej. Ob tem času, to je v letih 1573—1576, namreč ni bil več v Augsburgu, zato je njegov znanec ali sorodnik plačal davek mesto njega.

Davčni okraj »unter den Wäsehen« se je nahajal v predmestju, ki se imenuje sedaj »Jakober Vorstadt« ter vsebuje danes naslednje ulice in ceste: Unterer Graben, Franziskanergasse, Pulvergäsehen, Krankenhausgasse, Gänsbühl in Ridlerstraße¹³⁾. Stari naziv »unter den Wäsehen« danes v Augsburgu

¹²⁾ F. Minařik, Črtice iz zgodovine kranjske farmacije, 1930—33, drugo poglavje.

¹³⁾ Poročila mestnega arhiva v Augsburgu.

¹⁴⁾ A. dv. kom.: Niederösterreich. Herrschaftsakte, Apotheker 1564—1663. Pismo Klausovo cesarju Maksimilijanu II. z dne 24. febr. 1573. Fotografsko kopijo pisma hrani pisec.

¹⁵⁾ L. c. knjige vicedomskega urada No. 607 fol. 197 (4. X. 1585) — No. 608, fol. 246 (31. XII. 1586).

¹⁶⁾ Poročilo stolne župnije v Augsburgu.

¹⁷⁾ Elze, Briefe, str. 252.

ni več v rabi. Iz izpiskov iz zemljiških knjig, ki leže v mestnem arhivu, se da posneti, da tam v starejših časih ni bilo važnejših in večjih zgradb in da v tem okraju od 17. do 19. stoletja ni bilo nobene lekarne¹³⁾. Klaus torej ni bil samostojen lekarnar, ampak pomočnik, kakor ga imeuje Trubar²⁾ že leta 1561. To nam potrjuje tudi poročilo cesarskega upravitelja v Augsburgu Jurija Ilunga cesarju Maksimilijanu II., ki pravi, da Klaus ne more opustiti svoje službe (condition) v Augsburgu, če nima zanesljivega mesta na Dunaju¹⁸⁾. Zgodovina augsburških lekarn¹⁹⁾ tudi do danes ne pozna nobenega samostojnega javnega lekarnarja tega imena. Davek, ki ga je plačeval Klaus, ni bil obrtni, ampak premoženjski davek, mogoče tudi meščanski davek in prispevki za stražo¹³⁾. V okraju »unter den Wäschen« je bilo pač njegovo stanovanje.

Dejstvo, da je plačeval Klaus od leta 1568. davek, ki se je počasi stopnjeval, nam kaže, da so se njegove gnotne razmere polagoma popravljale. On sam piše cesarju¹⁴⁾, da se v Augsburgu precej dobro preživlja (»hab ich iesz hic mein zimblliche guette aufenhaltung«); cesarski upravitelj Ilung poroča ob istem času, da zapušča Klaus v Augsburgu dobro mesto²⁰⁾. Podobno poroča njegova vdova nekaj dni po njegovi smrti²¹⁾. Leta 1570. ga je cesar Maksimilijan II., ki se je mudil tedaj v Pragi, imenoval za dvornega lekarnarja¹⁴⁾. V nekem dunajskem zapisniku nosi že istega leta naslov »Hofapo-deckher«, kar nam kaže, da je že v tem času in še v Augsburgu delal poleg svoje službe zdravila za cesarja²²⁾. Ista listina nalaga cesarskemu upravitelju Ilungu v Augsburgu, da naj izplača Klausu na račun 100 tolarjev za nakup potrebščin za cesarsko veličanstvo²²⁾. Brez dvoma so te potrebščine (»Notdurffs«) zdravilne snovi, ki jih je moral Klaus kot strokovnjak za cesarja nakupiti, pa menda tudi pripraviti.

Dovoljenje, katero si je Klaus, ki je bil mogoče sam augsburški meščan, pridobil 1572 od mestnega vodstva, da sme Augsburg za eno leto zapustiti, nam kaže, da je bil v tem času pripravljen na odhod. On sam pripoveduje, da je po svojem imenovanju za dvornega lekarnarja (1570) pričakoval, da ga kmalu pokličejo na Dunaj¹⁴⁾. Dal si je tudi narediti razne potrebne priprave za laboratorij (»instrumenta«). Ker ga niso klicali, je sam pisal in poskušal izvedeti po drugih, kdaj naj pride in kakšne bodo njegove dolžnosti in služba, da bi se mogel pravočasno pripraviti za selitev. Ko ni dobil niti pismenega

¹³⁾ A. dv. kom.: Nied. üst. Herrschaftsakte, Apotheker 1564—1663. 26. II. 1573. Fotografsko sliko hrani pisec.

¹⁹⁾ Anton Werner, Zur Geschichte der Augsburger Apotheken 1346—1845. Zeitschrift des histor. Vereines für Schwaben 1910, Band 36, S. 33. (Poročilo lekarnarja dr. Adlunga, višj. vladnega svetnika v Berlinu.)

²⁰⁾ A. dv. kom.; akti n. avstr. komore: Augsburg 20. V. 1573. Pismo Ilungovo cesarju.

²¹⁾ I. c. prošnja vdove Klausove z dne 3. III. 1582.

²²⁾ A. dv. kom.; prot. dv. fin. zvezek No. 289, 1570 R fol. 212 v (30. V. 1570).

niti ustnega poročila, je končno dvomil, ali cesar sploh želi, da bi prišel na dvor, in opustil misel na selitev.

Istega leta, ko je bil imenovan za dvornega lekarnarja, je posodil Primožu Trubarju, ki je bil tedaj župnik v Derendingenu, 100 goldinarjev v zlatih tolarjih. Trubar sam poroča²³⁾, da je s tem denarjem dogradil svojo hišo ter kupil neobdelan vinograd. Ta znesek je obljubil Klausu, da ga bo vrnil v dveh letih. Dolgotrajna velika draginja, številni obiski kranjskih rojakov, ki jih je Trubar sprejemal pod svojo streho in podpiral, sto goldinarjev dote, ki jo je dal svoji hčeri, ohleka, ki jo je kupil svojim sinovom, izdatki za sina, ki se je izšolal za magistra, ter koučno njegove lastne tri dolgotrajne bolezni — vse to je povzročilo, da je Trubar poravnal ta dolg kasneje, ko je prvotno upal, da ga bo mogel. Obresti pa — pravi Trubar²³⁾ — da ho vsaku plačal »tri dni po sodnem dnevnu«. Ta šaljiva opazka in medsebojna pomoč obeh uroč nam kažeta, da je bilo razmerje med Trubarjem in Klausom iskreno in prijateljsko. Trubar imenuje Klauza v že omenjenih pisnih na tretje osebe: »mein lieber Schwager« ali »der gute Herr Klaus« ali »ehrenhafte fürnehme Herr Klaus«. Leta 1573. je Miha Klaus obiskal Trubarja v Derendingenu²⁴⁾.

Če je tudi naš celjski rojak Miha Klaus prva leta mogoče nerad bival v Augsburgu, je veudar brez dvoma ta služba njegovemu strokovnemu znanju koristila. Spomniti se moramo zgodovinskega dejstva, da je bilo mesto Augsburg v tem času poleg Nürnberga središče meščanske podjetnosti, delavnosti in napredka²⁴⁾. Mladi Klaus se je tu brez dvoma naučil mnogo koristnega in marsikaj videl, česar ob tem času še ne bi bil mogel videti v domačih krajih. Mogoče ga je ravno strokovna izobrazba, ki si jo je pridobil v tem mestu, usposobila, da je pozneje postal dvorui lekarnar, eden prvih dvornih lekarnarjev iz naših krajev. V tem času je v Augsburgu živel Adolf Oeco (1524—1606), izkušen in temeljito izobražen zdravnik, ki je postal mestni zdravnik in nadzornik lekarn v Augsburgu²⁵⁾. Njegova zbirka predpisov za sestavljanje in izdelovanje zdravil, zvana »dispensatorium pro rei publicae augsburgensis pharmacopolis«, je izšla 1564 prvikrat in po mnogoštevilnih izdajah 1734 zadnjikrat. Ta augsburški zakonik za lekarne so uvedli tudi po mnogih drugih evropskih mestih in deželah. Na Štajerskem in na Kranj.

²³⁾ Elze, Briefe, str. 516—517 in 498—500.

²⁴⁾ Dr. A. Adlung-Dr. G. Urdang, Grundriß der Geschichte der deutschen Pharmazie, Berlin 1935, str. 137.

²⁵⁾ Schelenz, Geschichte der Pharmazie. — P. v. Stellen, Kunst-, Gewerbe- und Handwerks-geschichte Augsburgs; Augsburg 1779, Bd. I. S. 242 (poglavje: Apothekekunst). — Lorenz Werner, Geschichte der Stadt Augsburg; Augsburg 1900, str. 268 in sled. (poglavje: Gelehrte des 16. Jahrh.). Prepise imenovanih poglavij zadnjih dveh knjig mi je oskrbel ravnatelj državne in mesne knjižnice v Augsburgu g. dr. Richard Schmidbauer.

skem je bil v rabi skozi poldrugo stoletje²⁶). Jasno je, da je tako strokovno izobražen mož mogel in moral v svojem položaju kot mestni fizik in preglednik lekarn le ugodno in oplodujoče vplivati na strokovno delovanje zdravnikov in lekarnarjev.

V Augsburgu je imel Klaus tudi priložnost videti in spoznati nove zdravilne rastline, ki so jih začeli uvažati iz Amerike. Veletrgovei so jih imeli tu v zalogi. Veletrgovina Fuggerjev na primer je gojila trgovske zveze z vseini kontinenti, posebno pa se je zanimala za trgovino z ameriškimi drogami. Tudi kemične surovine in kovine vidimo v tem času nakopičene v Augsburgu. Fuggerji so imeli na Tirolskem svoje lastne rudnike, odkoder so dobivali razne kovine²⁵). Za živo srebro, ki je bilo važna snov za alkemiste in paracelsiste, si je Fuggerjevo podjetje pridobilo monopol v Almadenu v Španiji²⁵), medtem ko sta veletrgovca Haug in Langenauer prejela v letih 1566—1571 pet tisoč centov živega srebra iz Idrije²⁷). Z veletrgovcem Haugom je imel tudi Trubar zveze²⁸) in ni izključeno, da je Haug ali Fugger ali kateri drugi izmed augsburških patricijev, ki so imeli zveze na dunajskem dvoru, opozoril dvorske kroge na strokovnjaka Miho Klauusa. Cesar Maksimilijan, ki je bil Trubarjev zaščitnik, se je mudil leta 1566. za časa državnega zbora dalj časa v Augsburgu ter je tu stanoval v Fuggerjevi hiši²⁹). Ker je cesar trajno bolehal, je mogoče, da je lekarnarski pomočnik Klaus pripravljaval zdravila zanj že v tej dobi.

Po smrti velikega zdravnika in preosnovatelja alkemije zdravilnim namenom Paracelsa († 1541) se je bolj in bolj množilo število njegovih pristašev, ki so smatrali zdravilno moč kemikalij za dragocenejšo ko pa njih čarobno moč, ki bi naj spreminjala svinec v zlato. Velik del zdravniških in lekarnskih strokovnjakov je sicer še odklanjal Paracelsova zdravila in tudi prvi dve izdaji službenega, že zgoraj imenovanega augsburškega dispensatorija (1564 in 1573) ne poznata in ne pripoznavata novih kemičnih zdravil. Šele proti koncu stoletja so tudi oficijelni zakoniki začeli predpisovati taka zdravila.

Kljub temu pa so bili v drugi polovici 16. stoletja Paracelsovi nauki že razširjeni. Miha Klaus je torej živel v dobi zanimivih strokovnih napredkov. Spomnim naj na prvega kranjskega paracelsista dr. Kristofa Homelija, katerega srečamo v Novem mestu že leta 1585³⁰). Tudi telesni zdravnik cesarja Maksimilijana II. dr. Bart. Carriechter († 1582) je uporabljal kemična zdravila²⁵). Dvorni lekarnar v Halle, Lenart Thurneysser (1530—1596) in Josip Quereetanus, dvorni zdravnik v Parizu (1521—1609), ki sta oba živela v

²⁶) F. Minařik, Črtice. Sedmi in deveti članek.

²⁷) Elze, l. c. str. 134.

²⁸) Elze, l. c. str. 134, 471, 474, 480, 487, 498, 503.

²⁹) Viktor Bibl, Maximilian II., der rätselhafte Kaiser. Hellerau 1929, str. 125.

³⁰) Avg. Dimitz, Geschichte Krains III, 222.

Klausovi dobi, sta bila odlična pristaša Paracelsovih nauk ter sta mogoče največ storila za njih razširjenje. Verjetno je, da je našel Klaus v Augsburgu, ki je bil živalno središče evropskega prometa, priložnost, da se seznanil z deli Paracelsa in njegovih somišljenikov in poskuša izdelovati kemične preparate bodisi sam bodisi v družbi tam bivajočih ali pa skozi Augsburg potujočih somišljenikov.

Kakor sem že omenil, je izdeloval Miha Klaus že 1570 v Augsburgu zdravila za cesarja. Na Dunaj pa so ga poklicali šele l. 1573. Dne 30. januarja tega leta je cesar naročil Juriju Ilungu v Augsburgu, cesarskemu upravitelju za švabsko deželo, naj posreduje, da pride Klaus na Dunaj s svojimi pripravami za prekapanje in naj mu izplača popotnico (»Zerung«)³¹⁾. Dne 20. februarja je poklical Ilung Klauza k sebi ter mu prečital cesarjevo pismo. V tem pismu je cesar želel, da bi se Klaus čimprej, kakor hitro bo Donava zopet plovna in bo mogoča prva vožnja proti Dunaju, odpravil na pot z vsemi pripravami, ki si jih je že dal narediti za destilacijo¹⁴⁾. Štiri dni po tem pogovoru je Miha Klhaus — tako se on sam podpisuje — pisal cesarju Maksimilijanu v tej zadevi pismo, ki je še ohranjeno¹⁴⁾. Glavne misli tega pisma so: Cesarjevemu ukazu bo Klaus rad in kmalu ustregel, kakor hitro mu bo mogoče. Toda tako kmalu, kakor to cesar želi, ne bo mogel priti. Gre že v tretje leto, odkar je bil od cesarja milostno nameščen za cesarskega uslužbenca. Od tega časa pa mu kljub njegovim prošnjam nikdo niti pismeno niti ustno ni sporočil, da se naj pripravi na pot. Če bi bil tako poročilo prej dobil, bi bil svoje stvari že davno uredil in bi mogel takoj odpotovati. Tako pa je mislil, da cesar več ne želi, da bi prišel dol in se resnično ni več pripravljval na scitev. Zato svojih zadev tudi ne more tako naglo urediti. Če bi takoj potoval, bi mu to povzročilo trenutno veliko škodo, kar pa cesar gotovo ne bo zabteval od njega. Tudi še niso vsi instrumenti izdelani. Razen tega še radi svoje plače nima nobenega veljavnega ukrepa v rokah. Goji pokorno upanje, da se bo cesar oziral na to, da ima prošilec mnogo malih otrok in jih pričakuje kmalu po božji milosti še več (»von den genad gottes noch teglich mer gewertig«). Tu v Augsburgu se sedaj precej dobro preživlja. Cesar se blagovoli milostno izjaviti, kolika bo njegova mesečna plača. Ne vprašuje za njo iz nezaupanja ali lakomnosti, ampak da bi mogel svoje življenje po plači urediti tako, da bi eno leto brez škode izhajal in da ne bi radi pomanjkanja in v stiski moral cesarja prositi za povišanje plače. Zato pokorno prosi, da mu cesar milostno dovoli odgoditev odhoda za kratek čas. Ne bo štedil z delom in trudom, da bo kar po veliki noči mogel odriniti.

Dva dni pozneje poroča tudi Ilung cesarju o svojem pogovoru s Klausom. Klaus mu je odgovoril, ko mu je sporočil vsebino cesarjevega pisma, da hoče z vso dolžno pokornostjo služiti cesarju ter se preseliti na cesarjevo

³¹⁾ A. dv. kom.; prot. dv. fin. zvezek No. 306—1573 R. fol. 32 v.

željo z ženo in otroki na Dunaj. Toda ker se do tedaj še nikdo ni pogajal z njim radi njegove dvorne službe in plače, mu je težavno zamenjati bivališče tu v Augsburgu za negotovo upanje. Zato prosi pokorno, da bi mu cesar blagovolil najprej milostno sporočiti višino njegove letne plače, da ne bi zaman opuščal svoje tamkajšnje službe in z ženo in otroki potoval tako daleč, končno pa obsedel med dvema stoloma¹⁸⁾.

Na ti pismi Klaus in Ilsung nista dobila odgovora. To nam kaže ponovno pismo Klausovo, pisano dne 15. marca 1573³²⁾. Na kratko ponavlja Klaus nekatere podatke iz prejšnjega pisma ter poroča cesarju, da še vedno čaka na odgovor na zadnje pismo in na odločitev cesarjevo. S pismom vred pošilja in poklanja cesarju nekaj steklenic destiliranih olj (»etliche distillirte Olea«), da bi cesarja s tem delom opozoril nase in da bi se cesar njega spomnil ter mu odpisal, da bi se čim prej mogel pripraviti na potovanje. Prosi cesarja, naj mu njegovega pisma ne zameri ter naj milostno sprejme od njega poslana dišeča olja. Kmalu potem je Klaus odpotoval na Wirtemberško. Na tem potovanju je obiskal tudi Trubarja v Derendingenu. Dne 2. aprila šele je dobil Ilsung nalog, da naj pošlje Klausu kmalu na Dunaj ter mu naj obljubi 15 goldinarjev mesečne plače³³⁾. Dne 20. maja piše Ilsung cesarju, da se je Klaus vrnil s potovanja in da mu je javil vsebino cesarjevega pisma. Klaus bo v osmih dnevih odpotoval z ženo in otroki. Zaradi plače pa da Klaus upa, da mu je bo cesar še malo zvišal, ker vendar v Augsburgu opušča dobro mesto. Zaradi povišanje plače da bo Klaus naprosil cesarja še osebno³⁴⁾.

Klaus je torej vstopil 1. junija 1573 v dvorno službo. Cesar je dal ukaz, da se s tem dnevom vpiše kot lekarnar cesarskega dvora³⁴⁾. Da je bil Miha Klaus leta 1573. že na Dunaju, nam potrjuje tudi neka listina iz novembra tega leta, ki omenja, da je ozdravil dva revna zakonska nekega lišaja (»von wilden Zitraeh«), ki sta dobila nato od dvora 20 fl miloščine³⁵⁾. Da je ostalo pri Klausovi plači 15 fl mesečno, beremo v raznih listinah, pač pa mu je cesar obljubil, da bo imel prosto stanovanje²¹⁾.

To stanovanje in delavnica, ki mu jo je cesar dal na razpolago, je bila hišica (Bestandhaus) doktorja Propereija, ki je obstajala le iz ene sobe³⁴⁾. Letna najemnina je znašala 40 fl, katero je obljubil plačati cesar. Stala je ta hiša pri avguštinskem samostanu. Vdova dr. Propereija pa je imela še dobiti denar od te hiše, mogoče od menihov sosednega samostana, ker je prosila pri dvoru, naj lišo zopet odstopijo menihom, da pride ona do svojega denarja³⁶⁾.

¹⁸⁾ A. dv. kom. Nied. österr. Herrschaftsakten, Apotheker 1564—1663. 15. marca 1573. Fotografsko sliko pisma hrani pisec.

³²⁾ I. c. prot. dv. fin. zvez. No. 306, 1573 R. fol. 133 v. (2. IV. 1573).

³⁴⁾ I. c.; prot. dv. fin.; akti n. a. komore: 14. III. 1582 poročilo komore cesarju.

³⁵⁾ A. dv. kom.; prot. dv. fin.: zvezek No. 304, 1573 E fol. 561.

³⁶⁾ I. c. zvezek No. 329, E fol. 10 v. (1. I. 1577).

Leta 1578. je Klaus še stanoval tam, končno pa je moral hišico zapustiti. Od tedaj do svoje smrti je plačeval najemnino iz lastnih sredstev³⁴⁾.

Po smrti cesarja Maksimilijana II. (12. oktobra 1576) je njegov sin in naslednik Rudolf, ki je bil pokrovitelj naravoslovnih ved, obdržal Miho Klause v dvorni službi. Ko je bil 1576 v Lineu razglašen seznan oseb, ki so tvorile dvor cesarja Rudolfa, je bil med njimi tudi Miha Klaus kot dvorni destilator z mesečno dvorno plačo 15 fl³⁴⁾.

Za primero naj omenim, da je dobival Antou Robitz, prvi štajerski dvorni in telesni lekarnar v Gradcu, na dvoru nadvojvode Karla II. približno ob istem času 12 fl mesečne plače. Tudi njemu je dvor plačeval najemnino za ofeino. On je pripravljaj in oddajal zdravila tudi za dvorno uradništvo in častnike po običajnih cenah, mogoče pa tudi za meščanstvo, ker je po ukinitvi službe dvornega lekarnarja ostala njegova lekarna odprta. Nadvojvodinja je imela lastnega lekarnarja. Prvi v njeni službi je bil Gregor Janariz³⁷⁾. Telesna zdravnika sta prejemale vsak 40 fl mesečne plače. Na prvi pogled se nam zdi, da je Klausu šlo gnotno boljše ko Robiču, ker je imel 3 fl mesečno več. V resnici pa je bil Klaus na slabšem. Tudi on je menda imel pravico prodajati zdravila celemu dvoru, toda samo tri leta je bil po njegovem prihodu cesarski dvor res na Dunaju, kajti po Maksimilijanovi smrti je njegov naslednik cesar Rudolf premestil sedež dvora v Prago. Pa tudi redno plačo je dobival le dve leti. Potem je začela izostajati. Cesar Maksimilijan je umrl, cesar Rudolf je bil v daljni Pragi, dvorne blagajne pa so bile — kakor je znano — v tem času mnogokrat prazne. Ko je Klaus umrl, mu je dvor bil dolžan plačo za več let. Njegova žena piše po njegovi smrti, da se je preživljaj le z velikim trudom. Da je sploh še mogel živeti, si je brez dvoma moral poiskati dohodke, bodisi da je lekaruarjem, ki še niso imeli destilacijskih priprav, dobavljaj eterična olja in druge svoje izdelke na veliko, ali pa je oddajaj na malo zdravila uradništvu ali meščanom.

9. januarja 1579 je podelil cesar Rudolf II. v Pragi Mibi Klausu in njegovemu bratu Petru grb in fevdno pismo (»Lehensartikel«), kar pomeni skoraj isto kakor plemstvo³⁸⁾. To odlikovanje je dobil, kakor nam poroča plemiško pismo samo, kot priznava za zasluge, ki si jih je pridobil kot destilator v službi umrlega cesarja Maksimilijana II. in v službi njegovega naslednika cesarja Rudolfa II. Listina opisuje njegov grb tako-le: Poševna črta, ki sega od desnega gornjega kota do spodnjega levega dela grba, deli ščit v dva dela. V zgornjem levem zlatem polju vidimo na desno gledajočega vrana z rdečim kljunom in rdečimi nogami. Vran stoji na levi nogi, desno nogo pa dviga. Spodaj v desnem modrem polju se blešče tri

³⁷⁾ Dr. Schniderschitsch, Geschichte der Pharmazie in Steiermark, I, str. 23.

³⁸⁾ Dunaj, Alte Gratialregistratur, državni akt. Fotografsko sliko pisma hrani pisec.

v trikotu stoječe zlate zvezde s šesterimi žarki, in sicer dve zgoraj, ena pa spodaj. Na grbu stoji bojna čelada. Okraski čelade so na desni modri in zlati, na levi črni in zlati. Zložek, ki leži na čeladi, je zvit iz trakov v vseh štirih barvah ter prehaja na vsaki strani v dva plapolajoča konec. Na tem zavitku stoji krokar, slikan na isti način in v istih barvah kakor na grbu. Vrau na grbu je vzet od Klausovega imena. Klaus ali Klausralie (kakor ga imekuje pisno samo) pomeni v nemščini planinskega krokarja (*Corvus cremita*). Zlata in črna cesarska barva nas mogoče spominjata na Klausovo cesarsko službo. Tri zlate zvezde na modrem polju pa so grb in barva celjskega mesta, kakor sem omenil že v začetku članka (slika 1).

Sl. 3. »Distillatio«. Bakrorez iz časa okoli 1570. (Iz knjige: Hermann Peters, *Aus phar-mazeutischer Vorzeit*. Berlin 1910.)

V testamentu se nazivlje Klaus cesarskega služitelja (kaiserlicher Diener). Ta naslov so nosile navadno le osebe, ki so stale dvoru jako blizu.

Iz omenjenih dejstev, da je poklical cesar Maksimilijan lekarniškega pomočnika Klause iz Angsburga na Dunaj v svojo osebno službo in da ga je cesar Rudolf odlikoval z grbom in nazivom cesarski služitelj, smemo sklepati, da je bil odličen strokovnjak in da si je s svojim vestnim delom pridobil in ohranil zaupanje olih cesarjev in njihovih strokovnih svetovalecev.

Iz navedenega je jasno, da je bil Klaus od svojega prihoda na Dunaj do svoje smrti cesarski dvorni in telesni lekarnar, torej plačan dvorni urad-

nik, zato ga tudi ne najdemo imenovanega v zgodovini dunajskih javnih lekarn. Pa tudi zgodovina dvorne lekarne ga do danes še ne pozna³⁹⁾.

Izraza destilator ali prekapljač (kaiserlicher Destilierer) tu ne smemo razumeti v današnjem smislu besede, ko imamo že skoraj v vsakem vinogradu prekapni kotel, ampak v smislu 16. stoletja, ko je bila destilacija še mlada, nova, malo znana spretnost, destilator pa napreden lekarnar in kemik. Beseda prekapanje je v tem času pomenila še razne druge kemične operacije, katere opisuje Hieronim Bruuschwyek v svoji knjigi *destilacija sestavljenih zdravil*, ki je izšla po 1500. Iz leta 1570. — torej iz Klausove dobe — je ohranjena slika z napisom: *destillatio*, ki nam jasno in nazorno kaže pomen te besede v tem času. Na sliki vidimo večje število oseb, ki se bavijo z raznimi deli, med njimi tudi vodjo laboratorija s knjigo v roki (slika 3).

Znani medicinski pisatelj Val. Cordus je šele 1540 napisal knjigo, kjer v posebnem poglavju opisuje destilacijo eteričnih olj. To poglavje, ki vsebuje prve obširne podatke o destilaciji hlapljivih olj, je bilo 1561 zopet izdano. Nürnberški dispensatorij predpisuje 1546 le tri destilirana olja, 1592 pa že 61. Če upoštevamo, da se je torej število v lekarni pripravljenih in uporabljenih hlapljivih olj povečalo v tem času na dvajsetkratno število in če prištejemo še veliko število raznih žganih vod, ki jih je medicina tega stoletja uporabljala, vidimo, da so bile tedaj mnogoštevilne in raznovrstne destilacije glavno delo apotekarskega laboratorija. Eterična olja so uvrščali med kemične produkte lekarnarskega laboratorija. Da so jih snatrali za pomembna in dragocna zdravilna sredstva, kaže dejstvo, da je poslal Klaus cesarju nekaj steklenie eteričnih olj v dar.

Ob približno istem času (1577) je goreči oznanjevalec Paracelsovih naukov L. Thurneysser uredil destilacijski laboratorij za farmaceutske in alkemistične namene (Destillierhaus und Laboratorium). Kakor ta destilatorij, tako je večina drugih kemičnih laboratorijev v 16. stoletju imela tudi ali pa celo samo alkemistične namene. Znano je, da so se mnogi evropski vladarji tega časa zanimali za umetno zlato. Cesar Maksimilijan II., čigar dvorni destilator in lekarnar je bil Klaus, je iz plemenitih nagibov podpiral stremljenje alkemistov. Njegov telesni zdravnik Garrichter (+1582) je bil znan alkemist²⁵⁾. Cesar Rudolf II., naslednik Maksimilijanov, za vse znanosti navdušen vladar, je postal takorekoč knez alkemije. Tudi Rudolfovi zdravniki so bili navadno pristaši alkemističnih stremljenj, omenim predvsem Tadeja pl. Hayeeka, v čigar hiši v Pragi je cesar Rudolf sam prisostvoval alkemističnim poizkusom. Mogoče je torej, da se je tudi Klaus kot dvorni

³⁹⁾ Leopold Hochberger-Josef Noggler, *Geschichte der Wiener Apotheken*, 1919, str. 37 (Hofapotheke).

lekarnar Maksimilijana in Rudolfa kakor njuni zdravniki zanimal za alkemistične probleme.

V začetku leta 1582. je Klaus že bolehal. On sam piše v svoji oporoki dne 19. jan. 1582, da je sicer pri jasni razsodnosti, pa slabotnega telesa⁴⁰). Umril je menda proti koncu ali zadnjega februarja istega leta, neki dvorni obračun vsaj poroča, da je služil do konca februarja leta 1582.⁴⁰). Dne 3. marca pa že piše njegova vdova sama, da je »pred kratkim« njen mož Miha Klaus umrl⁴¹).

V oporoki je Klaus vsaki svojih petih hčerk zapustil 150 renskih goldinarjev v gotovini, le najstarejši, ki je dobila že za doto 100 fl, je zapustil le 50 fl. Sinova sta dobila vsak po 200 fl. Oporoka nam poroča, da je imel Miha Klaus, ko je umrl, še na dobrem pri cesarju 1267 renskih goldinarjev na dvorni plači. Torej celih sedem let ni več dobival plače. Pri rimski cesarici pa je bilo »za udano in pokorno službo« še 150 fl zaostanka. Skupaj torej 1417 fl. Svoji vdovi je v oporoki izročil skrb in nalogo, da te zneske opominja in izterja (»einmalmen und einbringen«). Tudi upravo in užitek tega premoženja je prepustil vdovi, enako preživljanje otrok, da končno, če bodo dorasli, imetje deli z njimi. Za reveže je testiral dva funta fenigov, da jih razdele pri pogrebu iz roke v roko. Klaus je oporoko sam podpisal in zapečatil s pečatom, ki nosi začetne črke njegovega imena (slika 4). Kot priče pa so zapečatili oporoko poleg njega: doctor medicinae Kašpar Bierbaeh, medic. doctor Pavel Fabricius, dvorni matematik, dvorni prokurator Martin Aigner in dunajska meščana in lekarnarja Anton Robiz in Peter Schwab.

Sl. 4. Klausov pečat.
(Po povečani fotografiji narisal g. E. Baumgartner.)

Ker je mogoče, da je omenjeni Robiz iz naših krajev doma, še o njem nekaj besed. Menda je to isti Anton Robič, o katerem sem že prej poročal, da je bil prvi telesni in dvorni lekarnar na Štajerskem na dvoru nadvojvode Karla II. Ustanovil je dvorno lekarno v Gradeu, ki še danes obstoji kot javna lekarna »Pri zlatem jelenu« (Sporgasse). Prvokrat ga imenujejo listine kot dvornega lekarnarja v Gradeu 1566. Ostal je v tej službi do srede leta 1578. Ob tem času je svojo lekarno v Gradeu prodal ter se je preselil na Dunaj⁴¹).

Istega leta ga omenjajo že tudi dunajske listine⁴²) (Robiz, Robitz, Ropitz) kot lekarnarja »ad cancerum rubrum« na Dunaju. Ta lekarna »Pri

⁴⁰) Ta obračun dvornega blagajnika je napisan na prošnji Klausove vdove (glej opombo 47).

⁴¹) Schniderschisch l. c. II, str. 17.

⁴²) Leopold Hochberger-Josef Noggler, Geschichte der Wiener Apotheken, str. 15, 27, 28.

rdečem raku« se danes nahaja v hiši Hoher Markt 8, tedaj pa je bila še v hiši Hoher Markt 12. Omeniti je treba, da se je Robič dvakrat ponudil dunajski medicinski fakulteti, da bi na svoje stroške izdal prvi »dispensatorium« za dunajske lekarne. Pomanjkauje enakega skupnega predpisa za sestavljanje zdravil so obetili tedaj lekarnarji, zdravniki in bolniki že jako neprijetno, ker je delal vsak lekarnar po drugih — nemških ali italijanskih — knjigah in je oblast sama že 1570 zahtevala, da se tak skupen domači dispensatorij izda. Robitz je umrl 1594. Peter Schwab je imel lekarno »Pri zlatem jelenu« (danes I, Kohlmarkt 11). Robič in Schwab sta bila izpraševalca pri izpitih in preglednika lekarn (examinatores et visitatores), kar nam kaže, da sta v stanovskem in strokovnem življenju stala na vidnem in vodilnem mestu⁴²⁾.

Testament je bil na željo in prošnjo vdove uradno odprt dne 3. aprila 1582. Pa že pred objavo oporoke je vdova, kakor je bila obljubila rajnemu možu, začela dolgotrajno in potrpežljivo borbo za premoženje svojih otrok proti birokratizmu in praznim dvornim blagajnam. Dne 3. marca 1582 je zaprosila gospa Margareta²¹⁾ pri dvornu, da ji izplačajo redno dvorno plačo pokojnega moža, katera je izostala že sedem let, ter zaostalo najemnino za sobo in odpravnino. V prošnji poroča, da se je Mila pred leti naselil v Augsburgu, da je tam imel dobro mesto in je upal, da bo tam mogel živeti do smrti. Le na ukaz pokojnega cesarja Maksimilijana II. je prišel na Dunaj, ker mu je cesar obljubil 15 fl. mesečne plače in prosto stanovanje. Tudi sedanjí cesar Rudolf ga je uvrstil v svoj dvor. V tej službi je mož pred kratkim umrl. Klaus se je, dokler je živel, le z velikim trudom prebil skozi življenje (»mühsam durehgebracht«), ker ni dobival plače. Ona kot vdova pa tega ne more. Njen mož je devet let pošteno služil. Zato prosi za poravnavo zaostale plače in najemnine. Z dvora je šla prošnja na nižjeavstrijsko komoro, da ta izreče svoje mnenje. Komora je v svojem poročilu 14. marca³⁴⁾ istega leta potrdila žalostni položaj vdove in resnice njenih navedb. Gospodje komorski svetniki so cesarju predlagali, da se najemnina za stanovanje naknadno plača in ker vdova ne zahteva pokojnine, naj se ji dovoli milostna podpora⁴³⁾. Kajti umrli Klaus je bil »pobožen in koristen mož«. Cesar Rudolf je odobril to podporo, ki bi se naj izplačevala šest let, letno po 100 fl, na vicedomskem uradu na Dunaju. Glede zaostale plače pa ugotavlja neki akt z dne 30. avgusta istega leta⁴⁴⁾, da ima pokojni dvorni lekarnar še vedno na dobrem neizplačano dvorno plačo. Vdovi se naj izplača vsaj nekaj tega denarja. Dvorna komora naj zadevo zopet preišče ter naj poroča, kako stvar stoji z zaostalo

⁴²⁾ A. dv. kom.: a) prot. dv. fin.; akti n. a. komore 22. III. in 29. III. 1582; b) prot. aktov n. a. komore zvezek 135, 1582 E fol. 228 dne 10. III. 1582 in fol. 135, 22. III. 1582; c) prot. dv. fin. zvezek 375, 1582 R fol. 108; zvez. 377, 1582 R, fol. 215, 4. IV. 1582.

⁴⁴⁾ A. dv. kom.; prot. dv. fin.: 30. VIII. 1582. Bd. Nr. 373 1582 E fol. 225, Bd. No. 377 1582 E fol. 421.

najemnino za stanovanje in zaostalo dvorno plačo, za katero je vdova Klausova prosila. Dne 26. septembra je dobila dvorna blagajna nalog, da se naj zanima, kdo pravzaprav ima pravico do tega Klausovega premoženja⁴⁵). Tri mesece pozneje (11. dec. 1582) pa je vdova na svojo prošnjo dobila odgovor, da naj počaka, dokler ne prideta domov gospoda predsednik dvorne komore in dvorni blagajnik⁴⁶).

Približno eno leto po Klausovi smrti vdova še ni imela ničesar od zaostale moževe plače. To nam kaže nova prošnja, ki jo je vložila v tem času in ki je še ohranjena⁴⁷). Prošnja je naslovljena na cesarsko dvorno komoro. Priložen je prepis testamenta Klausovega in potrdilo cesarice Marije, da dobi Klaus še 150 fl. To potrdilo je napisano v špauščini dne 14. sept. 1582 v Beljaku. Pod potrdilom je nemški prevod. Znano je, da je bila cesarica španskega rodu⁴⁸). Vdova piše, da je upala, da ji bodo izplačali skozi leta zaostalo dvorno plačo po njenem možu in da bodo njene ponovne prošnje milostno in ugodno rešene. Četudi bi ji bilo najljubše, da bi mogla gosp. komorne svetnike s svojim molodovanjem pustiti pri miru, jo vendar silijo njena in njenih nedoraslih otrok revščina (»Notturft«), da zopet ponižno prosi, da bi ji vendar, ker je njena želja pravična in ker že tako dolgo in potrpežljivo čaka, končno milostno pomagali. Njen mož ima, kakor kaže uradni obračun⁴⁷), res še za sedem let dvorno plačo na dobrem. To znaša 1260 renskih goldinarjev in 150 fl dovoljenih od cesarice same. Skupaj torej 1410 renskih goldinarjev. Ta denar pa po testamentu pokojnikovem ni njena last, ampak ga mora deliti s sedmimi otroki, torej na osem delov. Na njo samo pride le osmina in užitek ostalega dela premoženja, ki je last njenih nedoraslih otrok. S temi dohodki pa mora otroke preživljati. Zato prosi, da ji milostno izplačajo za enkrat vsaj njen del in onega, ki pripada njeni hčerki Kunigundi, katero je pred kratkim omožila in ki še ni dobila svoje dote. Skupaj naj bi torej sedaj poravnali 352 renskih goldinarjev 4 β, ostali znesek (1057 R 4 β) pa naložili, da bi dobila primerne obresti, dokler ne bodo otroci dorasli. Naj pomislijo, da njej pri takih zaostankih ni mogoče izhajati. Če njeno prošnjo uslišijo, bodo storili delo božjega usmiljenja njej in njenim ubogim otrokom. To jim bo Bog vseganogočni bogato poplačal.

Tokrat je imela njena prošnja uspeh. To sklepamo iz dejstva, da poročajo kmalu potem razni zapiski, da ima Klausova dobiti le še 1057 R 30 kr in da

⁴⁵) I. e. Bd. No. 373 1582 E fol. 231 v.

⁴⁶) I. e. Bd. No. 371 1582 E fol. 711.

⁴⁷) A. dv. kom.: Niederösterreichische Herrschaftsakten, Apotheker 1564—1663. Prošnja nosi zunaj od druge roke napisan datum 15. febr. 1583 in je menda tega dne dospela na komoro. Na zunanji strani prošnje beremo obračun dvornega blagajnika. Fotografsko sliko prošnje hrani pisec.

⁴⁸) Fotografsko sliko tega potrdila hrani pisec.

se bo denar od začetka leta 1583. obrestoval po 5%⁴⁹⁾. Leta 1586. pa beremo, da je dobila že vso odpravnino izvzemši ostanek 125 fl¹⁵⁾.

3. Peter Klaus.

O Petru Klausu so že pisali zgodovinarji Elze, Dimitz in Radics⁵⁰⁾. Odgovarjajočih deželnih protokolov, ki jih Elze omenja kot vire, danes ni več mogoče najti⁵¹⁾, zato se moramo zadovoljiti s poročili imenovanih zgodovinarjev.

Da je bil Peter Klaus Mihov sorodnik, je domneval že Elze. Grbovno pismo³⁹⁾, katero sem že opisal, podeljuje obema bratom a Mihi in Petru istočasno isti grb in fevdno pravico in nam dokazuje, da je bilo mnenje Elzejevo pravilno.

Prvokrat slišimo o Petru 1569. V tem letu je bil še lekarniški pomočnik ter je prosil pri deželnih stanovih, da bi mu podelili službo in plačo deželnega lekarnarja v Novem mestu, kjer še ni bilo lekarne. Radi svoje lege blizu meje in kot zbirališče vojnih čet proti Turkom je bilo Novo mesto pred zgraditvijo Karloveca važen in prometen kraj, takorekoč drugo glavno mesto Kranjske. Mogoče je tudi Trubar, ki je bil v tem času že župnik v Derendingenu, posredoval za svojega svaka Petra. Dne 4. febr. 1569 so kranjski stanovi razpravljali o prošnji Petrovi. Sklenili so, da se naj izjavi prosilec, na kak način misli lekarno ustanoviti in s katero plačo misli izhajati. Deželni zdravniki pa se naj izjavijo do prihodnje deželne seje o tej zadevi. Uredili so jo končno tako, da je Peter dobil posojilo, da je mogel lekarno urediti. Letne plače pa, ki jo je dobil kot deželni lekarnar, mu niso izplačevali, ampak jo vpisovali v dobro na račun njegovega dolga. Menda je bila lekarna otvorjena 1570, najkasneje pa 1571, kajti v tem letu je Peter kot deželni lekarnar že zaprosil za povišanje deželne plače. Vzrok te prošnje je bil mogoče ta, da je lekarna slabo uspevala, ker ni bilo nobenega zdravnika v Novem mestu. Deželna vlada ni mogla ustreči njegovi prošnji, pač pa je sklenila, da pošlje enega zdravnika iz Ljubljane v Novo mesto. Toda ta želja dolenjskega prebivalstva in dolenjskega lekarnarja se je izpolnila šele 1575. V tem času pa ne slišimo ničesar več o Klausu v Novem mestu. Mogoče je sledil svojemu bratu na Dunaj ter vstopil pri njem za pomočnika, ker mu je cesar istočasno z bratom (»samunt seinem Bruder«) podelil grb.

⁴⁹⁾ A. dv. kom.; prot. dv. fin. 1583. 6. III. zvezek 383 1583 E fol. 105; zvezek 385 1583 R fol. 53 v.; fol. 4 v.; zvez. 381, 1583 E fol. 148.

⁵⁰⁾ Theod. Elze, Doktor und Apotheker in Rudolfswert, Mitteil. des histor. Vereines 1865, str. 31; Aug. Dimitz, Geschichte Krains III, str. 222; P. v. Radics, Die Geschichte des Apothekenwesens in Krain, Hygea, Praga, II, 1889.

⁵¹⁾ Poročilo g. Janka Sotošeka, srednješolskega suplenta v Ljubljani.

Zusammenfassung.

Der Aufsatz vereinigt bekannte und neue Tatsachen über die Familie Klaus aus Celje, die mit Primus Trubar, dem Gründer der slovenischen Literatur und krainischen Reformator in enger Verwandtschaft stand. In der Einleitung wird aus Trubars eigenen Briefen bewiesen, daß Michael Klaus, der Hofapotheker in Wien, aus Celje gebürtig war.

Der erste Teil des Aufsatzes sucht auf Grundlage der bekannten Namen der weiblichen Mitglieder der Familie Trubars und auf Grundlage des bisher unbekanntem Klaus'schen Testamentes zu beweisen, daß Klaus nicht der Schwiegersohn Trubars gewesen sein kann, sondern nur sein wirklicher Schwager, daß also Barbara, die erste Frau Trubars, eine geborene Klaus war.

Der zweite Teil bespricht das Schicksal Michael Klausens auf Grund der brieflichen Berichte Trubars und neuer Urkunden aus dem Stadtarchiv in Augsburg, sowie dem Stadtarchiv und dem Hofkammerarchiv in Wien. Von Klaus haben sich Briefe an Kaiser Maximilian II. erhalten, ein Gesuch seiner Witwe an die Hofkammer, sein Testament, sein Wappenbrief sowie andere Schriften und verschiedene Notizen und Anmerkungen besonders in den Hoffinanzprotokollen. Der Historiker Hans von Bourcy hat den Verfasser auf diese Quellen aufmerksam gemacht und ihm die notwendigen Abschriften und photographischen Kopien der Urkunden besorgt. Klaus war 1561 Apothekergeselle in Augsburg und hemülte sich um diese Zeit durch Trubar, mit dem er in herzlichen Beziehungen stand, vergeblich, eine Apotheke in Ljubljana zu bekommen. Er heiratete vor 1563 in Augsburg. Seine Frau hieß Margarete. In den Steuerbüchern Augsburgs ist er seit 1568 mit steigender Vermögenssteuer eingetragen. Er wohnte im Stadtteil »unter den Wäschen«. 1570 wurde er von Kaiser Maximilian II. zum Hofapotheker ernannt und arbeitete schon in Augsburg für den Kaiser. Jedenfalls hat ihm sein Aufenthalt in der gewerblich und fachwissenschaftlich aufstrebenden Stadt Augsburg ermöglicht, sein Fachwissen zu vertiefen und sich zu einem tüchtigen Apotheker und »Destillierer« heranzulinden. Im Jahre 1573 wurde er nach Wien berufen als Hof- und Leibapotheker des Kaisers mit einem Monatsgehalt von 15 rheinischen Gulden und freier Wohnung. Diese Wohnung, bestehend aus einem Zimmer, das zugleich Arbeitsraum war, kostete 40 fl jährlich und war das Haus des Dr. Propertius neben dem Augustinerkloster. Auch Kaiser Rudolf, Maximilians Nachfolger, zählte Klaus zu seinem Hof und verlieh ihm 1579 ein Wappen sammt Lebensartikel. Im Wappenbilde finden wir einen Klausraben und die Sterne und die Farben der Cillier. Ende Februar 1582 starb Klaus. Sein Testament ist am 19. Jänner 1582 geschrieben. Klaus siegelte mit einem Ringsiegel. Außer ihm siegelten als Zeugen: die Doktoren der Medizin Bierbach und Fabricius, der Hofprokurator Martin Aigner und die beiden Wiener Apotheker Anton Robiz und Peter Schwab. Aus dem Testament geht hervor, daß Klaus sieben Jahre keinen Hofgehalt mehr bekommen hat. Die Witwe suchte durch wiederholte Bittgesuche das Vermögen ihrer Kinder zur Auszahlung zu bringen, was ihr schließlich trotz der Geldkrise und bürokratischer Hindernisse in einigen Jahren gelang.

Der dritte Teil bringt einige ältere Nachrichten über Peter Klaus, Michaels Bruder, der 1569 als Apothekergeselle bei der Landschaft Krains das Ansuchen stellte, sie möge ihn als Landschaftapotheker in Novo mesto (Rudolfswert) in Unterkrain aufnehmen. Die Landstände erfüllten seine Bitte und gaben ihm gleichzeitig ein Darlehen, damit er die Apotheke errichten und einrichten konnte. Das Darlehen wurde in der Weise abbezahlt, daß ihm einige Jahre keine »Provision« ausbezahlt, sondern diese vom Darlehen abgezogen wurde, bis es bezahlt war. Vielleicht ist er um 1575 seinem Bruder nach Wien gefolgt, da er 1579 gemeinsam mit ihm das Wappen erhielt.

Doneski k prekmurski zgodovini.

(Viteški redovi.)

Ivan Zelko, Dobrovnik.

Madžarska država za Arpadovičev je svoje meje zavarovala s širokim mejno-obrambnim pasom, obstoječim iz gozdov, močvirja in puste zemlje¹⁾. V tem obmejnem pasu je bila tudi Slovenska krajina, predvsem gornji del, zlasti v XIII. stol., ko se je madžarski mejni obrambni pas pomaknil bolj proti vzhodu.

V XIII. stol. so nastopili na madžarsko-štajerski meji mirnejši časi²⁾. Posledica tega je bila, da so se na opustošenem ozemlju tako štajerskega kakor madžarskega mejnega obrambnega pasu izvršile velikopotezne kolonizacije. Že okrog l. 1199. se je pri Veliki Nedelji nastanil nemški viteški red.³⁾ Na prekmurski strani je l. 1192. pridobil Buzad-Hahold, po izvoru Hahold, Gorujo Lendavo⁴⁾. Kmalu nato, l. 1208., je prejel zemljišče Gorujo Lendavo iz kraljevih rok Nikolaj iz Železnega⁵⁾. Ob rečici Kučnici, nasproti Radgoni, pa je l. 1212. madžarski kralj Andrej II. podelil bratom Božjega groba neobljudeno zemljo (terra non habitata) Fous Frigidus, kar je danes Cankova, Mediasmaile in gozd⁶⁾. Meja tega zemljišča je bila natančno določena, in sicer: »Cumluspotoc«, ki teče v potok »Chuespotoc«, potem do rečice »Reedenie«, ki teče v reko »Tople« in od izvira »Cumluspotoka«, ki teče po sredi polja, se nadaljuje meja k potoku »Cepeseu«, obda goro »Mediasmaile« in gre k »Topli«. Po geografski legi pokrajine je ležalo omenjeno ozemlje med Kučnico (Chuespotoc) pri Koroveih in Cankovskim bregom (gora Mediasmaile) na vzhodu, čez katerega gre cesta, ki vodi iz Cankove k Sv. Juriju. Od Cankovskega brega pa je meja potekala dalje k potoku Dobeln (Tople) ter je darovano ozemlje tudi vključevalo današnjo vas Cankovo.

Brate Božjega groba je kralj uvedel v darovano posest po takratnem baru, grofu Nikolaju, obenem pa jih je oprostil tudi raznih dajatev. Noben grof ali sodnik ni imel od podložnikov bratov Božjega groba izterjevati prostih penozov (denarios liberos), funtov (pondera), desetine od prašičev (decimas porcorum) in ne penozov, ki se plačnjejo o Božiču, Veliki noči in na praznik sv. Štefana kralja, ampak vse to je kralj prepustil imenovanim

¹⁾ M. Kos, K postanku ogrske meje med Dravo in Rabo. ČZN 1933, str. 147.

²⁾ Ibidem, str. 150.

³⁾ Ibidem, str. 147.

⁴⁾ Vasvármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest 1898, str. 544.

⁵⁾ Gradivo V, št. 900.

⁶⁾ Codex diplom. Arpadianus cont. XI, str. 114. — Gradivo V, št. 200. — ČZN 1926, str. 1.

bratom. Sodstvo nad brati Božjega groba je kralj izročil magistratu imenovanih bratov in nihče drugi ni imel pravice izvrševati sodstva nad njimi. Nihče ni imel pristopa na zemljišče, ki so ga bratje Božjega groba dobili, in nihče ni smel ribariti ali loviti v njihovih vodah ali gozdovih. Od bratom podložnih kmetov tudi ni smel noben izterjevalec davkov zahtevati pristojbin na trgih ali pristaniščih. Končno pravi darovnica: Kdor bi pa protipostavno nadlegoval ljudi ali brate Božjega groba, bo padel v kraljevo nemilost.

Euake svoboščine in pravice, kot so jih dobili bratje Božjega groba na Cankovi, so madžarski kralji podeljevali tudi ostalim redovom, ki so se v teh časih naseljevali na ozemlju madžarsko-hrvatskega kraljestva. To izpričuje listina iz l. 1209., ko je Andrej II. podelil enake pravice vsem templarjem v svoji državi.

Odkod so se bratje Božjega groba priselili na Cankovo, o tem viri molče. Listina iz l. 1209.⁸⁾, s katero je Andrej II. ojačil posest templarskega reda na Hrvatskem in v Dalmaciji, omenja ob popisu meje templarske posesti tudi brate Božjega groba, katerih zemljišče je mejilo na posest templarjev. Tudi listini iz l. 1255.⁹⁾ in 1257.¹⁰⁾ izpričujeta, da so bratje Božjega groba imeli številna posestva na Hrvatskem, dočim v Kodeksu Arpadianu (XI.), ki objavlja darilne listine madžarskih kraljev iz l. 1000—1270, ni nobene listine, po kateri bi bratje Božjega groba dobili posest na Madžarskem. Iz tega bi bilo mogoče sklepati, da so bratje Božjega groba prišli na Cankovo s Hrvatskega.

Kos¹¹⁾ smatra brate Božjega groba za templarje, kar ni prav; Kovačič¹²⁾ jih imenuje viteze Božjega groba.

O bratih Božjega groba na Cankovi je ohranjena le listina, s katero so dobili navedeno zemljišče. Več zgodovinski viri ne poročajo. Tudi ni ohranjen kak drug zgodovinski dokument, na primer razvaline zgradbe (samostana ali cerkve), ki bi jo bratje Božjega groba v času svojega bivanja na Cankovi zgradili. Morda so se morali radi obmejnih nemirov kmalu preseliti v varnejše zaledje. Tak primer vidimo pri cisterijancih v Monoštru, ki radi nemških vpadov niso mogli obdržati v posesti Dobre¹³⁾.

Kovačič¹⁴⁾ trdi, da je bila Gornja Lendava središče templarskega posestva. Kdaj so dobili templarji to posest? Z gotovostjo vemo, da templarjev v Gornji Lendavi pred l. 1208. ni bilo. Tega leta nanreč je dobil Gornjo

7) Codex Arpad. XI, str. 96.

8) Ibidem, str. 100.

9) Ibidem, str. 406; Tkalčić, Monumenta historiae Episcopatus Zagrebiensis I. zv. 103. L

10) Ibidem, str. 439.

11) M. Kos, Zgodovina Slovencev. Ljubljana 1933, str. 139; ČZN 1933, str. 150.

12) ČZN 1926, str. 1; Slovenska štajerska in Prekmurje. Ljubljana 1926, str. 119

13) Gradivo V, št. 901.

14) ČZN 1926, str. 2.

Lendavo Nikolaj iz Železnega¹⁵⁾. Darovano ozemlje je obsegalo v glavnem Goričansko s središčem v Gornji Lendavi. Na Goričanskem sta imela poleg grofa Nikolaja posestva le še neki Ivan in neki Wolfer¹⁶⁾, katerih posesti sta bili sredi zemljišča grofa Nikolaja in ki sta bili označeni z mejo in mejniki. Leta 1214.¹⁷⁾ je madžarski kralj Andrej II. obnovil listino, s katero je Nikolaju iz Železnega prej (1208) podaril Gornjo Lendavo. Tudi v tej listini ni nobenih pripomb o templarjih v Gornji Lendavi. Toda ne dolgo za tem so morali dobiti posest na ozemlju Gornje Lendave, kajti po poročilu prekurorskega zgodovinarja Košiča¹⁸⁾ je red v sredi XIII. stol. grad Gornjo Lendavo že izgubil.

Radi jasnosti si oglejmo zgodovino Goruje Lendave v XIII. in v začetku XIV. stoletja.

Arpadoviči so po Štefaau I. uvedli v svoji državi fevdalni sistem. Mnogo tujcev, zlasti Nemecev, je v tej dobi doseglo ogrsko plemstvo. Madžari so prišleške plemiške rodbine najrajši naseljevali na meji v obrambnem pasu¹⁹⁾. Tako se je na zapadni strani Železne županije ob štajerski meji sredi XII. stol. naselil grof Wolfer, ki je l. 1157. ustanovil gisingško opatijo. On in njegova brata Henrik in Heidrik so ustanovitelji rodbine Gissingoveev (Heder)²⁰⁾.

Južno od tod, in sicer tudi ob štajerski meji, se je naselila druga prišleška rodbina, o naselitvi katere poroča listina iz l. 1192. V tem letu kupi Buzad-Hahold ali Hahold, od Parida, sina Ivana, Gornjo Lendavo in Feneti v Zalski županiji za 80 mark. Haholdova rodbina se je v Prekmurje preselila iz Turingije, iz wartburškega okraja, in se je razširila skoroda po vsej Železni županiji²¹⁾, dosegla v njej velik pomen ter naslednja stoletja pod imenom dolnjelendavskih Baufijev, ki so veja Haholdov²²⁾, vse do svojega konca²³⁾ (1644) gospodovala v Zalski županiji.

Gornja Lendava je bila kronska fevd. Zato ni nič čudnega, če jo je dobil iz rok kralja Andreja II. v dar za velike zasluge Nikolaj iz Železnega. Četudi je Gornja Lendava z Nikolajem iz Železnega dobila novega gospodarja, vendar lahko na podlagi zgodovinskih dokazov trdimo, da je rodbina Hahold v XIII. stoletju posedovala velik del Goričanskega, zemljišče Gornjo Lendavo, ki pa po obsegu ni vedno istovetno z zemljiščem, ki ga je dobil

¹⁵⁾ Gradivo V, št. 900.

¹⁶⁾ Ibidem.

¹⁷⁾ Gradivo V, št. 902.

¹⁸⁾ Jožef Košič, Zgodbe vogerskoga kraljestva, Sombotel 1848, str. 38, 39.

¹⁹⁾ Vasvármegye, str. 544.

²⁰⁾ Ibidem.

²¹⁾ Ibidem.

²²⁾ Ibidem, str. 545.

²³⁾ ČZN 1926, str. 6.

Nikolaj iz Železnega²⁴). Hahold, sin Haholda in veliki župan Železne županije, je l. 1236. povečal svojo posest s tem, da je kupil od Gogana, sina Ivana, zemljišče Lendavo (terram quandam Lynduan nomine)²⁵). To zemljišče je mejilo ob Haholdovo lastno zemljo. Kovačič²⁶) in M. Kos²⁷) sta rodbino Hahold v tem primeru lokalizirala na teritorij Dolnje Lendave, madžarski zgodovinarji in prav tako hrvatski zgodovinar Ivan Tkalčić²⁸) pa v Gornjo Lendavo. Tudi geografske okolščine govore za to. L. 1236. po Haholdu kupljeno zemljišče je omejeno sledeče²⁹): Meja se začneja v gozdu pri vasi Polana [»Palana«], vodi skozi gozd po poti do nekega hrasta, odtod preko gore in vinograda do hrasta in od tega doli do goščav ob vodi »Dobouneh«, ob tej vodi do dveh hrastov v veliki dolini, kjer je mejnik, od mejnika do »kraljevc gore« [»ad montem regis«] in od te do mejnika Haholdove lastne zemlje. Od tega mejnika poteka nadaljnja meja k drugemu pod lruško med vinogradi, od lruške do vode Ledave [»ad aquam Lyndua«]... Izhodišče meje je vas Polana. Kovačič in Kos sta vzela Polano na Dolinskem. Nedaleč od Polane so, kakor poroča listina, gora in vinogradi. Toda pri vasi Polana na Dolinskem nekaj ur daleč ni nobene vzpetosti. Brez dvoma bo treba označeno mejo iskati na Goričanskem, in sicer pri vasi Polana, ki je severno od Murske Sobote, dalje v smeri proti Bodonec in čez vzpetosti nad Brezovec proti Bodonskemu potoku (»Dobouneh«) in ob tem potoku, ob katerem je dolina, proti severu; nato na zapad proti hribu Králjevšček (mons regis!)³⁰). Od Králjevščka dalje proti zapadu do Lendavskega ali Gračkega potoka (»ad aquam Lyndua«).

Prav tako je nemogoče, da je bilo v območju Lendave zemljišče, ki ga je l. 1232. grof Hahold kupil od Strochona in njegovih bratov³¹). Pri označitvi meje se navaja gora »Wald«, ki bi morala biti nekje med Muro in Ledavo pri Hotizi, kar je geografsko nemogoče. Zato je treba iskati označeno posest v bližini sedanje avstrijsko-jugoslovanske meje in ob tedanji meji med Karautausko krajino in madžarsko državo³²) severno od Mure pri Radgoni. V tej zamisli nas podpira tudi dejstvo, da so nekatera imena, s katerimi je označena meja, nemška, na pr. kraj »Hoehs«, gora »Wald«. Prav tako dejstvo, da je Strochon zemljišče, ki ga je Haholdu prodal, dobil od kralja Henrika, vsekakor nemškega vladarja, ker med Arpadoviči ni bilo nobenega

²⁴) Gradivo V, št. 900.

²⁵) Vasvármegye, str. 545; Gradivo V, št. 901.

²⁶) ČZN 1926, str. 2.

²⁷) O. c., str. 139.

²⁸) Rad Jugoslavenske akademije, Zagreb 1877, XLI, str. 127.

²⁹) Gradivo V, št. 901.

³⁰) Cf. Jugoslovanska generalštabna karta.

³¹) Gradivo V, št. 903; Kovačič, ČZN 1926, str. 2.

³²) in ³³) Prim. zemljevid št. 5 v Kosovi Zgodovini Slovencev.

Henrika in je težko vzdržljivo mnenje, da bi nemški vladar podelil kak fevd svojemu vazalu v okolici Dolnje Lendave, ki je bila do XII. stol. za madžarskim mejnim obrambnim pasom³³⁾ in kamor oblast nemških kraljev za Arpadovičev ni segala.

V drugi polovici XIII. stol. se v Gornji Lendavi pojavi rodbina gorjelendavskih Banfijev. Ladislav IV. (1272—90) je namreč l. 1275. podaril Gornjo Lendavo nekemu Omodeju, ki je bil po izvoru iz Guthkeledove rodbine. Ta Omode je ustanovitelj gornjelendavskih Banfijev³⁴⁾. V začetku XIV. stoletja o tej rodbini v Gornji Lendavi ni več sledu³⁵⁾ in njen potomec, doljelendavski Mikloš Banfi, ban hrvatski, je l. 1323. pridobil zase neke posesti po Buzad-Haholdovi rodbini, kot Ivance, Bakovce in Petrovce. Težišče Haholdove rodbine, sedaj imenovane Banfi, ki je njena veja, se je v tem času preneslo v Zalsko županijo — v Dolnjo Lendavo, kjer je uspevala do svojega konca. Vzrok preselitvi³⁶⁾ so bili v veliki meri Gissingovci, ki so v prvih letih vladanja kralja Karla (1308—42) po vsej Železni županiji puštošili in si prilastili številna tuja posestva. Tako so Buzad-Haholdovi rodbini s silo vzeli tudi Gornjo Lendavo, katero pa so Buzad-Haholdovi s kraljevo pomočjo zopet dobili nazaj.

Malo preil koncem XIII. stoletja, l. 1297.³⁷⁾, je Štefan, sin Haholda in veliki župan v županiji Borsod, od kralja dobil v dar Belmuro [staromadžarsko ime za Soboto³⁸⁾].

L. 1333. je Gornja Lendava dobila novega gospodarja. Tega leta je dobil Gornjo Lendavo veliki župan Széchy Peter³⁹⁾, sin Nikolaja. Matični kraj Széchyjeve rodbine je bil Rima-Szécs v županiji Gömör. V Gornji Lendavi in večjem delu goričanskega Prekmurja je ta rodbina gospodovala do l. 1685.⁴⁰⁾

Kovačič⁴¹⁾ trdi, da so templarji izgubili svojo posest v Gornji Lendavi po razdružitvi reda in da je njihovo posest takoj nato dobila rodbina Széchy. Nasprotno pa prekmurški pisec in zgodovinar Košič⁴²⁾ poroča, da so bili v Gor. Lendavi hospitaliti in da jim je bila posest odvzeta že za kralja Bela IV. (1235—70). Vzrok temu je bil mejno-obrambni moment. Ko so Tataři l. 1241. vdrli na Ogrsko, je moral ogrski kralj Bela IV. zbežati⁴³⁾. Zatekel se je k

³⁴⁾ Vasvármegye, str. 547.

³⁵⁾ Ibidem, str. 548.

³⁶⁾ Ibidem.

³⁷⁾ Ibidem, str. 546.

³⁸⁾ ČZN 1933, str. 148.

³⁹⁾ Vasvármegye, str. 573.

⁴⁰⁾ Vasvármegye, str. 574.

⁴¹⁾ ČZN 1926, str. 2.

⁴²⁾ J. Košič, o. c., str. 37, 38.

⁴³⁾ Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje, str. 101.

Frideriku II., ki pa je izrabil sosedovo stisko in je od njega izsilil tri županije, med njimi tudi Železno, pod katero je spadalo Goričansko. Po odhodu Tatarov je ogrski kralj Frideriku II. odvzete županije iztrgal in mejno-obraubni pas proti Avstriji ponovno utrdil. To mu je dalo povod, da je templarjem, odnosno hospitalitom, odvezel grad Gornjo Lendavo in jo v obrambne svrhe proti Nemcem znatno utrdil. Po Košiču so hospitaliti izgubili Gorju Lendavo kmalu po l. 1248. Sicer pa o templarjih, oduosuo hospitalitih, v Gorju Lendavi iz srednjeveških virov zelo malo vemo in ostane sporno, kateri viteški red je bil tukaj naseljen.

Kovačič pristavlja, ko govori o templarjih v Gornji Lendavi⁴⁴): »V območje grada (=Gornja Lendava) je spadala tudi Murska Sobota ali Olsnica, zatorej se je templarska posest najbrž tudi tod raztezala.« To domnevo potrjuje katoliška vizitacija iz l. 1756.⁴⁵).

Ko je 15. marca 1698⁴⁶) po protestantskem viharju vizitacijska komisija po naročilu györškega škofa Kristjana Avgusta in pod vodstvom opata Štefana Kazó prišla v Soboto vizitirat, je glede soboške stare cerkve zabeležila sledeče: *Ecclesia est extra oppidum . . . uee nou ab antiquis catholicis (: et quidem uti numerus annorum in frontispicio, et super portam ecclesiae occidentalem legeretur :)* in anno millesimo, septuagesimo primo aedificata. Vizitacija iz l. 1756: *De aedificatione hujus ecclesiae ex primis fundamentis habita alias non constat, praeterquam quod Kazojana Visitatio doceat hanc ab antiquis catholicis fuisse aedificatam anno 1071. et narretur fuisse olim Templaristarum.*

O templarjih v Murski Soboti nam več poroča ista vizitacija, ko govori o kapeli v Selu. 12. marca 1698 se je opat Štefan Kazó mudil v Selu. Pri opisu kapele in njene notranjosti govori tudi o oltarjih ter ugotavlja: *aras quondam habebat ternas, quarum etiam nunc totidem existunt mensae ex lapidibus constructae, ac pro duendis aris adaptatae; una habet aram antiquissimam, statuis B. M. V. suum parvulum sinu gerentis, et praetitulati Divi Nicolai⁴⁷). Eppi spectabilem. Est labor, uti vetustissimus, ita etiam longe amenissimus. — Več o istem oltarju poroča vizitacija iz l. 1756.: *Altare tertium unicum ex parte Evangelij a Sanctuario est non consecratum, in cuiusvelut antiquissimi, et cum ipsa Ecclesia Coetanci Armario stant, ut supra duae statucae sculptae Beatissimae Virginis, et Sancti Nicolaj quoad vestes bene in aurato, ita ut haeretici putaverint esse puras aureas vestes, et ideo eas in Sancto Nicolao . . . probaverunt. In porta hujus Altaris Chausibilis, ex cornu**

⁴⁴) ČZN 1926, str. 2.

⁴⁵) Zapisniki o vseh treh vizitacijah (1627, 1698, 1756), ki jih tu navajam, se nahajajo v škofijskem arhivu v Szombathelyu.

⁴⁶) Popravi Gradnovo opombo v ČZN 1914, str. 144.

⁴⁷) Patron kapele.

Evangelij ab intus et Epiphania Domini, et Templarista in rubris vestibus, ac viridi capucio depictus apparet. Superius annunciatio B. V. Mariae, ab extra Sanctus Emericus, S. Stephanus, Sancta Clara, et S. Theresia Virgo, taliter ex parte epistolae, purificatio B. V., Nativitas Domini, et depictus Templarista, ab extra sanctus Adalbertus, Sanctus Ladislaus Rex, S. Theresia, et Sancta Ursula Virgo visuuntur. Infra altare in Caverna sculptae sunt statuac S. Barbarae, et Catharinae. Ad portam hujus cavernae ab intus est pieta S. Rosa Limana Virgo, ab extra S. Petrus. Ex parte Epistolae S. Tecla et S. Paulus.

Ista vizitacija govori nato o izvoru kapele v Selu: Traditur haec Ecclesia a Templaristis in Murajszombath tunc residentibus fuisse aedificata, ut ij dum huc pro recreatione exurissent, potuerint celebrare, et etiam locus apparet ab ecclesia versus occidentem ubi dieti Templaristae Residentiam recreationalem habuissent, uune vero undem locum ab aliis fundis parochialibus altiori situatione ex vallo antiquo distinctum D. Parochus pro agro habet.

Radi slik, ki so se nahajale ua obeli krilnih vrateih navedenega oltarja notranje in zunanje strani, je zgodovina tega oltarja zelo pomembna. Na obeli krilnih notranje strani je, kakor pravi vizitacija, naslikan tudi templar v pozirisanju.

Ko je bila selanska kapela v protestantskih rokah, je bila v svoji notranjosti zelo poškodovana. Oltarji so bili razrušeni. Ob vizitaciji l. 1698. so bile ohranjene le menze treh oltarjev, ki so pa bile še sposobne, da se oltarji lahko restavrirajo. Za časa naslednje katoliške vizitacije l. 1756. ni bilo glavnega oltarja več in vizitator sploh ni mogel ugotoviti patrona kapele, pravi namreč: In cuius Sancti honorem sit aedificata haec Ecclesia nou constat, cum sit antiquissima, et etiam Altare majus in Sanctuario, ubi in honorem eius Sancti, cui Ecclesia dicata est, haberi solet, non datur; sed per haereticos sit ejectum, et destructum.

Od oltarjev, v kolikor so bili ohranjeni, je l. 1698. vzbujal pozornost eden izmed stranskih oltarjev, na katerem sta bili podobi Matere božje z detetom v naročju in sv. Nikolaja. Bil je namreč zelo star (est labor vetustissimus) in obenem še izredno lep (longe auoenissimus). Podobi sta bili, tako poroča vizitacija 1756, iz dobe postanka kapele. Oltar so katoliški verniki kmalu po odvzetju kapele protestantom renovirali in obnovljeni oltar popisuje vizitacija iz l. 1756. Kakšen pa je bil prvotni oltar, vizitacija ne poroča. Vendar iz dejstva, da je obnovljeni oltar krilni oltar, sklepamo, da je bil tak tudi prvotni oltar. Prvotni oltar je propadel za časa protestantskih pastorej med leti 1599—1698. Že l. 1599.⁴⁸⁾ je bil pri tej kapeli pastor, ki je plačeval 1 forint davka. V tem času so vasi: Prosenjakovec (Prosenyákfalva),

⁴⁸⁾ Payr Sándor, A Dunantúli evangélikus Egyházkerület története. I. kötet. Sopron 1924, str. 267.

Čičéečka ves (Csekefalva), Selo (Laak), Fokovei (Falkócz), Berkovei (Habronak [1627], pozneje Berkeháza) in ena liša iz Vučeje gomile (Sidahegy) tvorile samostojno župnijo. L. 1627. je pri Selu pastiroval Jurij Bošani (Georgius Bossani)⁴⁹⁾. Za prve katoliške vizitacije (1698) je bila kapela še vedno v protestantskih rokah, a ni imela svojega pastora. Službo božjo je opravljal protestantski učitelj-kantor (ludirector) Jurij Novak (solet populo praeclegere, ae etiam contionari)⁵⁰⁾. Datum restavracije oltarja je odvisen od izročitve kapele katoličanom, ki se je izvršila med leti 1698—1756. Za natančnejši datum govore naslednje okolščine. L. 1670. je protestantski škof Szeczy Fekete István, ko se je mudil na Tišini, ordiniral za pastora v Selu Štefana Haleka⁵¹⁾. Toda ta Halek ni dolgo pastiroval v Selu. Šest let pozneje ga dobimo že pri Sv. Benediktu (Kaučovei), kjer je kot protestantski dušni pastir izvršil popravilo stropa v svetišču in oskrbel naslednji napis: *Domus mea, Domus orationis est. Item Ecclesias Domini, quas fundavere parentes; perdere nituntur nati pietate earentes. Item Verbum Domini manet in aeternum. Sub Ministerio Reverendi Viri Dñi Stephani Halek; Item renovatum est Anno Dñi 1676.*⁵²⁾ L. 1756. je bilo Selo podružnica Sv. Benedikta, kot je še danes. Gotovo, da se je Selo priključilo k Sv. Benediktu takrat, ko se je selanski pastor Štefan Halek preselil k Sv. Benediktu, ker po njegovem odhodu Selo ni imelo več svojega pastora, niti pozneje katoliškega duhovnika in je od takrat stalno podružnica Sv. Benedikta.⁵³⁾ Po odhodu Haleka iz Sela je zgodovina selanske kapele v zvezi s Sv. Benediktom. Sv. Benedikt pa so katoličani protestantom odvzeli l. 1733.⁵⁴⁾ Nič prej tudi selanska kapela ni prešla v katoliške roke⁵⁵⁾. Iz tega sledi, da se je restavracija krilnega oltarja morala izvršiti med leti 1733—1756.

Kaj pozno so torej nastale slike na obnovljenem krilnem oltarju, dobrih 400 let po razpustu templarskega reda (1311). Vendar je ljudsko izročilo o tukajšnjih templarjih moralo biti vse do protestantske dobe zelo živo in tako je lahko bilo le ob konkretnih predmetih, ki so rod za rodom spominjali na postanek kapele in njene ustanovitelje, kakor »poletna rezidenca«⁵⁶⁾ soboških templarjev, njene razvaline in imenovani oltar.

Zelo verjetno je, da je prvotni oltar v slikah predstavljal templarje prav na isti način kakor obnovljeni in da so se tudi ostanki te slikarije ohranili do začetka XVIII. stoletja. V času protestantizma pa je ljudsko izročilo o tem-

⁴⁹⁾ Protestantska vizitacija 1627.

⁵⁰⁾ Vizitacija 1698.

⁵¹⁾ Payr Sándor, o. c., str. 262, 268.

⁵²⁾ Visitatio 1756.

⁵³⁾ Visitatio 1756; Šematizem somhoteljske škofije 1793 in 1887.

⁵⁴⁾ Visitatio 1756.

⁵⁵⁾ Payr S., o. c., str. 268.

plarjih zelo obledelo. Saj je selánska kapela bila nad 130 let v protestantskih rokah in l. 1698. v Selu ni bilo nobenega katoličana, v okoliških vaseh, ki so s Selom tvorile župnijo, pa izkazuje statistika enega samega katoličana v Berkovecih⁵⁶⁾. Zato si težko predstavljamo, da se je obnova oltarja izvršila le na podlagi ljudskega izročila, čeprav to popolnoma ni izginilo nikdar. Po ljudski tradiciji je bil v Selu nekoč samostan⁵⁷⁾. In res so na njivah v okolici selánske kapele še danes vidni sledovi neke zgradbe.

Pri ohranjenih ruševinah se vsiljuje misel, ali niso to razvaline protestantskega župnišča. Ta možnost pa je izključena. Vizitacija 1698 pravi namreč: »*Domus parochialis est in xta saellum, ex parte orientali*«, dočim so razvaline »*ab ecclesia versus occidentem*« in vizitacija 1756 posebej govori o župnišču, ki je v tem času še stalo, četudi o razvalinah.

Prostor, na katerem so razvaline, je bil in je še v lasti pristojnega župnika, kar je ponoven dokaz, da so to razvaline neke cerkvene stavbe.

Razvaline h kapeli pripadajoče stavbe in ljudsko izročilo jasno izpričujeta, da so kapelo v Selu pozidali neki redovniki, ki so v Selu tudi bivali. Bili so to pač templarji. Vsaka druga razlaga, ki bi skušala pojasniti izvor kapele na drug način, n. pr., da je kapela pozidana po kaki bitki, ki bi se pri Selu vršila, ali po kaki drugi katastrofi, je manj verjetna, ker bi v tem slučaju kapela stala sama in brez stanovanjske zgradbe.

Kapela, ki je še danes v dobrem stanju, predstavlja veliko umetniško vrednost in je obenem s prezbiterijem v Turnišču najstarejši spomenik romanske umetnosti v Prekmurju.⁵⁸⁾ S svojo rotundo podobno obliko je edinstven primer centralne zgradbe v vsej okolici. Čas njenega nastanka je pozna romanska doba⁵⁹⁾, ki je v slovenskih krajih v prvi polovici XIII. stoletja prešla v gotiko⁶⁰⁾. Cerkevica je poslikana z dvojno plastjo slikarjev, katerih starejša je po mnenju Kovačiča⁶¹⁾ iz početka kapele in po Steletu⁶²⁾ iz prve polovice XIV. stoletja. Stele pravi: Slogovno pripadajo te slikarije k risarskemu slogu, katerega izhodišče je v Franciji in ki je v 1. polovici XIV. stoletja obvladal celo Zapadno in Srednjo Evropo⁶³⁾. Na vsak način ni velike časovne razdalje med postankom kapele in postankom prve plasti slik, kajti l. 1311. so bili templarji že razdruženi.

O templarjih v Murški Soboti vemo le toliko, kolikor govori o njih vizitacija 1756 v zvezi s Selom. Stara soboška cerkev je nastala pred prihodom

⁵⁶⁾ Visitatio 1698.

⁵⁷⁾ Kovačič, o. c., str. 119.

⁵⁸⁾ Slovenska krajina. Zbornik ob petnajsetletnici osvobojenja, str. 22.

⁵⁹⁾ Ibidem.

⁶⁰⁾ Stele, Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih, Ljubljana 1924, str. 19.

⁶¹⁾ Kovačič, o. c., str. 119.

⁶²⁾ Slovenska krajina, str. 29.

⁶³⁾ Dom in svet 1926, str. 246.

templarjev (1071). Za župnika Franca Hülla (1827—1880) je bila na zunanji južni steni cerkve vidna letnica 1252⁶⁴), kar je vsekakor leto renovacije. Stelè domneva, da je do danes ohranjeni prezbiterij ostavek poznoromanske cerkve⁶⁵). V to dobo pade hivanje templarjev v Murski Soboti in za proučevanje te dobe bo potrebno preiskati škofijski arhiv györske škofije, kamor je Murska Sobota dolga stoletja pripadala pred ustanovitvijo sombotelske škofije (1777)⁶⁶).

Po umiritvi Madžarov je s XIII. stoletjem nastopila za Prekmurje doba večjega razmaha v kulturnem in cerkveno-organizatoričnem oziru. Viteški redovi so bili glavni in morda edini organizatorji cerkvenega življenja na ozemlju današnje murskosoboške dekanije. V Monoštru pa je isto službo vršil red cisterijancev, ki je l. 1183. od Bele III.⁶⁷) dobil veliko posest in jo delno ohranil do danes.

Zusammenfassung.

Die Ritterorden in Prekmurje. Mit der zu Beginn des XIII. Jahrhunderts eingeleiteten Kolonisation von Westungarn bekamen im J. 1212 die kroatischen Brüder des heiligen Grahes Cankova. Nach dem J. 1208 übergab König Bela IV. Gornja Lendava den Templern oder den Hospitaliten, welche Frage nach mittelalterlichen Quellen noch offen steht. Aus den katholischen Visitationsprotokollen vom J. 1756, aus welchen im Artikel Auszüge veröffentlicht werden, ist aber ersichtlich, daß die Besitzer von Gornja Lendava Templer waren, welche auch Murska Sobota und Selo besaßen und welche in Selo den Grund für die kunstgeschichtlich wichtige romanische Kapelle legten. Im Zusammenhang mit den Templern werden auch die mittelalterlichen Besitzer von Gornja Lendava und die Kirchengeschichte von Selo erörtert.

Izvestja.

Poročilo o izkopavanju rimske naselbine v Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah.

Dr. Fran Lorger.

S proučevanjem v Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah odkrite (ČZN XXIX, 147—150) rimske vile sem nadaljeval od 27. novembra 1934 do 4. januarja 1935.

V zasledovanju zidu, ki tvori v prvem poročilu spodnji zaključek tlorisa (pr. št. 1, p. 148) in ki izhaja neposredno iz poslopja nad prostorom V, sem našel 84.50 m jugozapadno od točke A, pri kateri sem začel z izkopavanji, vogel, ki je zgrajen iz 0.20 m

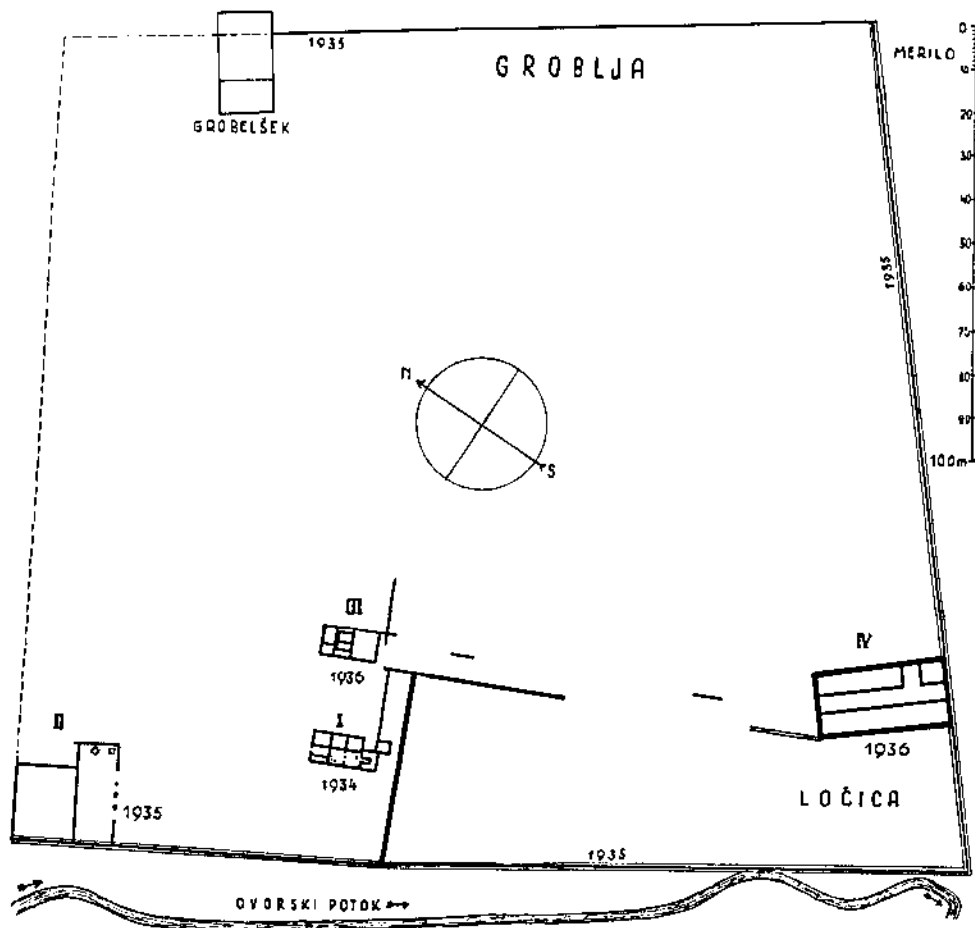
⁶⁴) Marijin list 1910, str. 118.

⁶⁵) Slovenska krajina, str. 24.

⁶⁶) Cf. dr. Franc Ivanóci, Vázlatok a régimúlt korhól VIII. Muraszombai-Szobota v Szombathelyi újság, Szombathely, 22. apr. 1900, št. 16.

⁶⁷) Gradivo V, št. 901; ČZN 1926, str. 1.

debelih enakomerno obdelanih apnencev. V tem oglu se zid obrne pravokotno proti severovzhodu, kamor sem ga sledil približno 15 m, nakar se zid izgubi v gospodarski cesti kmeta Grobelšeka, ki se proti Grobelšekovi kmetiji poglubi v zemljo do 2 m. Vsi poizkusi, ugotoviti v cesti sami ali v njeni bližini sledove rimskega okolnega zidu, so bili brezuspešni; domnevam pa, da je voznja po sledi starega zidu in vodna erozija rimski zid uničila ter ohranila v glinastem terenu samo večje kose kamenja, ki so se

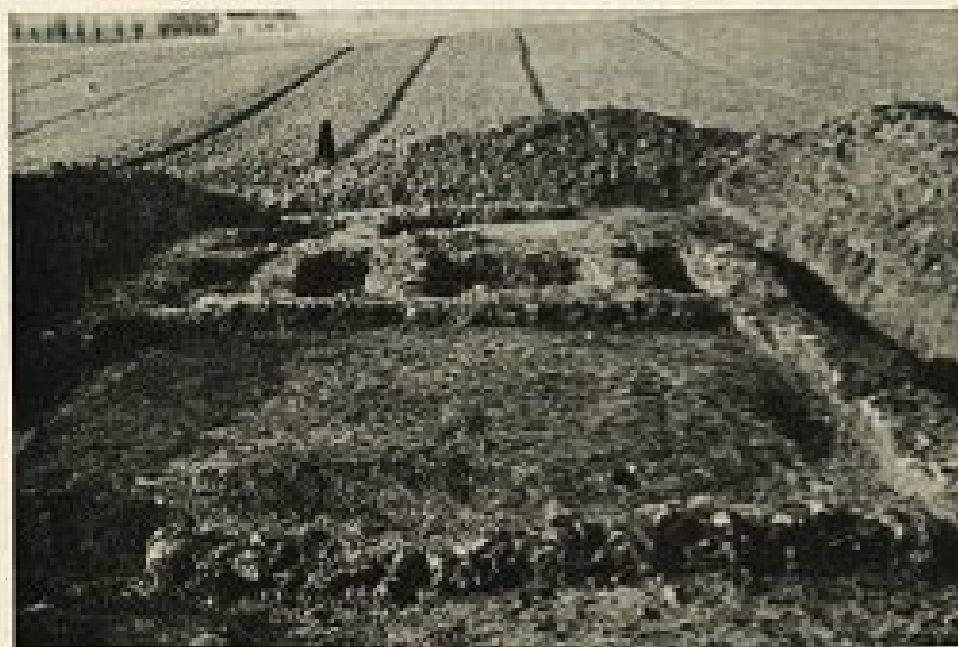

Sl. 1. 1934—1936 odkriti tločrt rimske vile v Grobelcah pri Šmarju pri Jelšah.

s svojo odpornostjo obdržali in tako postali temelj kmetove gospodarske ceste. Da poteka Grobelšekova cesta iznad Dvorskega potoka do Grobelšekove kmetije po starem rimskem okolnem zidu, potrjuje druga enaka cesta, ki vodi od Grobelšekove kmetije proti jugovzhodu in to tako, da se strneta obe cesti na severu od Grobelšekove kmetije v pravem kotu. V tej drugi Grobelšekovi cesti stopa rimski zid na dan kot cestni tlak ali cestna podlaga; ker pa se ta cesta uporablja samo za časa poljskih del, prva pa trajno, je rimski zid v tem primeru mnogo boljše ohranjen ko v prvem.

Sl. 2. Zidovje v poslopju IV.

Sl. 3. Temelji poslopja III.

Po kakovosti odgovarja severovzhodni zid severozapadnemu in ima 0.80 m širok temelj, na katerem stoji 0.55 m debel zid. Kakih 100 m od Grobelšekove hiše proti jugovzhodu pa se zid izgubi v močvirnih travnikih, da ga ni bilo mogoče doseči, nakar pa se vogelno obzidje pokaže zopet 139 m jugovzhodno od Grobelšekove hiše. V tem vzhodnem voglu se zid zopet obrne proti jugozapadu v vzhodno fronto; ugotovil sem v 4 poizkusnih jamah njegovo bistveno skladnost z ostalinimi zidovi.

Radi močvirnega ozemlja je bilo težko ugotoviti južni vogel in jugozapadni zid sploh. Pomagala pa mi je pri tem ugotovitev rimskega zidu v strugi Dvorskega potoka, odkoder sem ga sledil proti vzhodu in zapadu ter pri tem ugotovil pravokotni priključek na severozapadni in nepravokotnega na jugovzhodni okolni zid. Zanimivo pri tem je, da pade južni vogel zopet točno v cesto, kolovoz, ki vodi z bližnjih polj v dvorsko cesto, radi česar je ta vogel danes razrušen. Z njegovo ugotovitvijo je bila mogoča tudi točna izmera jugozapadnega zidu v dolžini 220.75 m in jugovzhodnega zidu v dolžini 136.25 m. Povprečna širina trigonometrično izmerjenega, obzidanega zemljišča znaša torej 200 m, površina z okolnim zidom obdanega zemljišča pa 40.000 m². Lega jugozapadnega zida v današnjem mokrem terenu pa nam priča, da je Dvorski potok moral teči tik ob zidu rimske vile ter da je smer Dvorskega potoka od rimske pa do današnje dobe ostala ista.

Severozapadni zid se je dvigal od Dvorskega potoka do Grobelšeka za 22 m, jugovzhodni pa je bil približno 40 m od juga proti severu raven, se nato dvignil na približno 2 m visoko teraso, na kateri sem l. 1936. proučil stavbo, odkoder se je polagoma vzpenjal do približno 3 m višje ležečega vzhodnega vogla. Severovzhodni zid se je menjajoče vzpenjal in izravnal do severnega vogla, ki leži na mestu današnjih Grobelšekovih gospodarskih poslopij, kjer je bilo izkopavanje naravno nemogoče.

V zapadnem voglu obzidja sem odkril dvoje prostorov, II, z 0.55 m močnimi temeljnimi zidovi; vogelni prostor je 18 m dolg in 24.30 m širok, prednji pa je velika, 22.50 m dolga in 7.90 m široka dvorana, porticus, ki je odprta proti jugozahodu s polovico dolžine. Odprto verando delijo trije 0.80 m dolgi in 0.55 m široki zidani stebri v štiri, nekaj nad 2 m široke vhode. V notranjosti pa sta bila tik severne stene baza in glavič stebra, izklesana iz belega peščenca, dolga 0.60 m, s podstavkom visokim 0.26 m in oglavjem 0.33 m. Proti stebriku obrnjena stran je bila pri obeh ravno obdelana, a različno široka, pri podstavku 0.41 m, pri oglavju pa 0.30 m. Obe meri podajata širino okroglega stebra, ki je vezal bazo z glavičem in ki se je primerno ožil od spodaj navzgor. Zidovje v II leži v vlažni zemlji ter je izpostavljeno preperevanju in razpadanju v mokroti. Radi tega so preperele tudi slikarije in stukature. Kajti, da je bil prostor II opremljen podobno kakor I, dokazujejo fragmenti marmorja in okrajnikov, ki so bili že vsi do skrajnosti prepereli. To pa je dokaz, da je bil prostor dekorativno umetnostno izoblikovan in opremljen.

Obširno obzidje in stavbe, odkopane v zapadnem voglu obzidja, nam kažejo, da 1934 odkrita stavba I ne more imeti značaja osrednjega poslopja. Temu nasprotuje velikost, ki pokriva komaj 110 m², ter njena periferna lega v obzidju. Ohranila pa je stavba I svojo značilnost radi svoje lege, ker je manj izpostavljena preperevanju ter so se radi tega slikarije, stukature itd. ohranile do danes, obratno od stavb II, kjer jih je uničilo preperevanje in vlaga. Osrednje poslopje bodo mogla odkriti šele nadaljnja proučavanja. Po primeri z l. 1909. v Mali Pristavi, komaj četrt ure vzhodno od Grobele izkopano stavbo (Jahrbuch f. Altertumskunde III, 1909, 110—114) pa vidimo, da imamo v poslojju I kopalnico rimske vile. Dimenzije, centralna kurjava,

položaj prefurnija, lega odvodnega žleba, položaj caldarija, frigidarija in apodyterija v Mali Pristavi ter v Grobeleah govorijo pri poslopiju I za rimsko kopalnico.

Nadaljnja analogija med Malo Pristavo in Grobeleami pa dokazuje, da ina naša naselbina značaj rimske vile, kjer se nahajajo stanovanjske in gospodarske stavbe v notranjosti približno 800 m dolgega obzidja. V kolikor v Mali Pristavi obzidje ni jasno, je vzrok v tem, da še ni izkopano; začenja pa se z enostavnim iz poslopja navzgor potekajočim zidom. Okolno obzidje bo pa haš z ozirom na značaj naših rimskih vil potrebno upoštevati tudi pri ugotovljenih, a še ne proučenih rimskih vilah v šmarškem okraju: Podbreg na severni in na južni strani železnice, Spodnje Mestinje, Velika Pristava ter med železniško postajo Grobelno in Zavrčjem.

Sl. 4. Podstavek in glavič iz poslopja II.

Od rimske vile na Grobeleah proti vzhodu, v smeri proti Mali Pristavi, se nadaljujejo rimske ruševine v obliki kamena in marmornatih drobečev na njivah kmeta Franea Jecla; ni pa na teh njivah, ki so nagnjene proti jugu proti šmarški železniški postaji, opaziti ostankov opeke. Lastnik pripoveduje, da je iz njiv izkopal že mnogo kamena in to delo tudi obdelanega in poleg tega marmornato ploščo z napisom. Vprašanje je sedaj, ali se je sistem rimskih vil nadaljeval po sončnih obronkih od Grobele proti Mali Pristavi, ali pa imamo nad šmarškim kolodvorom ostanke grobeljskega grobišča.

Za datiranje nastanka rimske vile na Grobeleah pri Šmarju pri Jelšah nam še manjkajo zadostna oporišča. Solidnost zidov, zlasti pa s sigurnostjo ugotovljena umetnostna oprema ter hišna kultura pa dovoljujejo sklep, da je grobelska vila nastala v času gospodarskega in stavharskega procvita II. stoletja po Kristu. V nadaljnjih dveh stoletjih je bila rimska vila gradbeno izpopolnjena in dopolnjena, nato pa jo je uničil ogenj v dobi preseljevanja narodov.

V letu 1936 sem nadaljeval z izkopavanji od 12. februarja do 7. aprila ter odkril poslopji III in IV.

Stavba III odgovarja s svojim obsegom 1934 odkriti bližnji kopalnici. Za njo so značilni manjši prostori v srednjem in zahodnem delu za večjo vzhodno sobo. O njeni notranjosti govori v manjših kosih najdeni barvani omet, sličen ometu v poslopiju I. Pomen stavbe je zaenkrat še nejasen.

Poslopje IV pa je pravokotna stavba, dolga 31,55 m in široka 16,5 m, katere vzhodna fronta je strnjena z vzhodnim okolnim obzidjem. Leži na približno 1 m

visoki terasi, ki se je razvila iz ruševin stavbe same ter ima zunanje zidove debele 0.90 m. Notranji zidovi delijo celotno notranjost v manjše dele ter niso vzdani, temveč samo prizidani na močen zunanji zid. Primera poslopja z današnjimi hlevi dovoljuje domnevo, da imamo v stavbi IV hleve rimske višje 5.20 m širokimi prostori ter 3.20 m širokim hodnikom, ki je mogoče služil tudi kot remiza za vozove.

Poleg stavb III in IV sem izkopal od poslopja III v smeri proti severovzhodu enostaven 18.50 m dolg zid ter s preseki ugotovil zid, ki veže poslopji III in IV. V prostoru med tem zidom in poslopjem IV sem naletel na ruševine stavb, katerih še nisem proučil.

Pri poslopju III sem našel novce Konstantina (gloria exercitus), ročaj amfore ter večje komade terrae nigrae.

Zanimiva je primera ledinskih imen na Grobelcah z ledinskimi imeni v Ločici v Savinjski dolini. Celotna naselbina pri Šmarju pri Jelšah se zove Grobelce; Groblje je cesta, ki vodi od Grobelšeka vzdolž severnega zida v Šmarje; Ločica je svet nad Dvorskim potokom ob jugovzhodnem okolnem zidu. V Savinjski dolini pa je Grobelce ime za teren nekdanjega rimskega tabora. Groblje je mostišče blizu tabora in Ločica se poleg imena vasi pojavlja tudi kot ledinsko ime.

Najdba rimskih zlatnikov pri Ptujju.

Anton Smodič.

L. 1933. sta našla cestar Jakob Vrečar in njegova žena Neža na svoji njivi v Krčevini (parcela 922/I) rimski zlatnik cesarja Valentinijana I. (364—375 po Kr.). Po prizadevanju konservatorja g. notarja V. Skrabarja je Muzejsko društvo v Ptujju novce kupilo in ga uvrstilo v svojo numizmatično zbirko.

Ta 4,548 g težki zlatnik kaže na averzu desno obrnjeno doprsje cesarja Valentinijana I. z diademom, cesarskim plaščem, oklepom in napisom D. N. VALENTINIANVS P. F. AVG = D(ominus) n(oster) Valentinianus p(ius) f(elix) Aug(ustus). Na reverzu sedita nasproti med napisom VICTORIA AVGG = Victoria Aug(ustorum) Valentinijan in njegov sin Gracijan ter držita v rokah kroglo. Kakor običajno je med njima v sredini še stoječa Viktorija. Pod prizorom je označba kovnice OSISC = o(bryzon) Sisc(ia), to je Siscia, današnji Sisak.

Sredi julija 1936 sta Vrečarja zopet našla na istem prostoru dva izborna ohranjena rimska zlatnika, in sicer cesarja Valentinijana I. in njegovega sina Gracijana.

Eden zlatnik ima na averzu napis: D. N. VALENTINIANVS P. F. AVG = D(ominus) n(oster) Valentinianus p(ius) f(elix) Aug(ustus). Cesarjeva, z diademom in oklepom okrašana podoba na averzu odgovarja prejšnjemu solidu, drugačen pa je reverz. Obdaja ga napis RESTITVTOR REI PVBLICAE (obnovitelj države), med katerim vidimo stoječega vladarja, ki drži v desnici labarum s Kristusovim monogramom χ (Christos = Χριστός), v levici pa kipec boginje Viktorije. Pod njim je označena kovnica S M LVG = s(acra) m(oneta) Lug(dunensis), to je Lugdunum, današnji Lyon. Rob tega zlatnika je nekoliko obrezan.

Na drugem zlatniku je na averzu upodobljen desno obrnjeni cesar Gracijan (367—383 po Kr.), ki nosi na glavi biserni diadem, čez ramena pa cesarski plašč. Obdaja ga napis D. N. GRATIANVS P. F. AVG. = D(ominus) n(oster) Gratianus p(ius) f(elix) Aug(ustus). Reverz ima napis PRINCIPIVM IVENTVTIS namesto pravihnega princeps iuventutis, kar znači načelnika vojaško organizirane mladine. Z nimbom in lovorjem ovenčani cesar Gracijan stoji pokonci v razkošni vojaški opremi

ter gleda na desno. V desnici drži poševno nagnjeno sulico, v levici pa kroglo. Spodaj je znak S M T R = s(acra) m(oneta) Tr(evirorum), to je v Treveri, današnji Trier.

Vsi trije zlatniki so izvrstno ohranjeni (Stempelglanz). Domneva, da pripadajo nekemu zakladu, ki so ga najbrž v dobi gotskih vpadov zakopali v okolici Poetovija, ni neverjetna, zlasti ker datirajo najdeni zlatniki iz ene in iste dobe.

Ali se je slovensko ljudstvo zavedalo, kaj je bila pravna podlaga za njegovo avtonomno sodstvo?

D r. M e t o d D o l e n e.

Če hočemo na to vprašanje prav odgovoriti, moramo najprej sledeče ugotoviti: V pradavnih časih, po naselitvi Slovencev v svoji novi domovini, je bilo brez dvoma kolikor toliko potrebno pravosodstvo. Izvrševali so ga, kakor pri vseh Jugoslovanih, najuglednejši in najizkušenejši možje iz ljudstva, ki so kot sodišče »dobrih ljudi« krojili pravico po svoji pravni zavesti, preizročeni jim od dedov in pradedov. Le tako si moremo razlagati, da je prišlo sredi srednjega veka do izvestnih zvrsti avtonomnega ljudskega sodstva, ki so se mogle ohraniti prav do konca XVIII. stoletja, ko so se ustanovljala državna sodišča. Seveda si ne smemo predstavljati nikakšnih stalnih sodišč, ki bi bila na razpolago vsakomur ob vsakem času. To so bila sodišča, ki so poslovala le redko, enkrat, dvakrat, največ štirikrat v letu.

Mnogo ne vemo o tem, kako se je vršilo avtonomno ljudsko pravosodstvo do dobe, ko nam že viri o njem poročajo. Brez dvoma je šla stvar vzporedno z germansko pravno institucijo vaških sodišč (imenovanih »Dorftaidinge«), ki so se izobličila in razmahnila v slovenskih vinogradniških predelih v »vinogorske zборе ali shode«, drugod pa v »veče« ali »kvatrna sodišča«. Povsem naravno je, da so patrimonialne in vinogorske gosposke na slovenski zemlji trpele avtonomna ljudska sodišča Slovencev, ker se je nekaj podobnega vršilo tudi med Nemci, zlasti v alpskih pokrajinah. Podlaga za pravosodstvo na takšnih avtonomnih sodiščih, kjer si je ljudstvo samo krojilo pravde in pravico, pa je bila še dolgo zgolj p r a v n a z a v e s t l j u d s t v a. Vsekakor pa so patrimonialni in vinogorski gospodje stvar smatrali tudi za vir dohodkov, ki naj se stekajo v njihove blagajne.

To je dalo povoda, da so se morda že sredi srednjega veka zapisovala nekakšna pravila, v katerih so se zrealile najvažnejše določbe prava, a zlasti tudi pravice do sodnih »sportelnov« za gosposko. Da so pa ta pravila prišla res do veljave, je bilo treba, da so se čitala na početku sojenju namenjenega zborovanja. Tako so prevzela tista pravila vlogo »Weisartikel«-ov v germanskem pravu. Postala so p r a v n a n a p o t i l a za sojenje.

Dokler so se takšna pravila glasila pri raznih gosposkah različno, seveda ni bilo brez pritožb in pojavila se je med deželnimi stanovi na Štajerskem želja, da se pravila poenotijo in uzakonijo. Redigiranje pravil je trajalo nad deset let, koncem koncev pa je prišlo, da je avstrijski vladar Ferdinand I. leta 1543. potrdil »das Bergbüchlein«, po slovensko »G o r s k e b u k v e«. Izdane so bile samo za Štajersko, njih veljavnost pa je prešla po Kranjskem ročinu (»Landhandfeste«) Fridrika IV. (1440—1493) avtomatično tudi na Kranjsko, Istro in Slovensko marko. Poskus, ki so ga l. 1595. napravili deželni stanovi na Kranjskem, da bi dobili svoje posebne Gorske bukve, se je izjalovil. Nasprotne trditve zgodovinarja Ivana Vrhovca so ostale brez dokaza.

Po našem mnenju so Gorske bukke le polagoma prodirale med slovensko ljudstvo, prav gotovo pa samo v prevodih. Nemškega originala slovensko ljudstvo ne bi bilo razumelo. Prevodi pa so se sčasoma zelo krajšali, tupatam pa tudi drugače glasili kot nemški izvirnik. Vedno pak je morala vsebina ustrezati dotlejšnjim običajem po pravni zavesti, sicer bi se slovenski vinogradniki upirali. Da so se tupatam dejanskim poskusom uvesti novotarije uprli, je listinski večkrat izpričano dejstvo. Če se je torej prevod sam izražal o značaju gorskih bukkev, da so zakon; če je tudi ta ali oni prevod navedel ime zakonodavca Ferdinanda I. na začetku besedila; — glavno je bilo za slovensko ljudstvo, ki so mu čitali pred sojenjem gorske bukke v slovenskem prevodu, da je vsebina ustrezala dotlejšnjim in sodobnim pravnim običajem. Andrej Reelj, župnik na Raki, prvi znani prevajalec gorskih bukkev, pravi sam l. 1582., da je besedilo »iz novega« prevodeno in navaja ime vladarja Ferdinanda I., od poznejših prevodov pa ga samo nekateri omenijo in še to mimogrede. Iz gradu Vagnšperk imamo iz časa Ivana Vajkarta barona Valvasorja dvoje prevodov, drugi, ki ima skrajšano besedilo, navaja zakonodavčevo ime pokvarjeno; naslovljen je »Gorske Freyeste ad cesarje Ferdinando 2:3.«

Podčrtamo dejstvo, da nemškega izvirnika za slovensko ozemlje kar nič ni bilo treba. Zadostovalo je, da se je obdržala kontinuiteta predpisov, ki so veljali za sloboščince vinogradnikov. Posnemale pa so se, kakor to vemo iz ohranjenih zapisnikov, tudi na drugih avtonomnih ljudskih sodiščih, zlasti na kvatrnih in celo nepristranskih sodiščih, ki so bila importirana iz nemškega pravnega področja. Če bi bila obstajala zavest, da so slovenske gorske bukke prevod v nemškem jeziku izdanih gorskih bukkev, bi se vinogorske gosposke prav gotovo povrnila na prvotni tekst, vsaj toliko, kolikor jim je prihajal v prid. To pa se ni zgodilo, niti ne tam, kjer je bilo čisto jasno, da gre za sodne »sportelne«. Izvirnik gorskih bukkev iz l. 1543. piše n. pr., da se mora za vsako tožbo plačati pristojbina; slovenski prevodi izza srede XVII. stoletja tega mesta nič več ne prinašajo; resnično: okrog petindvajsetisoč zapisnikov o pravnih, ki smo jih prečitali, nikjer niti z besedico ne omenja plačila pristojbine za tožbo. To pač ni več naključje, ampak norna, zavestno odstopanje od izvirnika, ki ga niti gosposka, niti ljudstvo ne pozna več kot zakonito podlago za izvrševanje avtonomnega sodstva: Tožnina je pala, dasi ni dvoma, da bi jo gosposke rade pobirale... po izvirniku, če bi ga poznale. Na njegovo mesto je prišlo samo po sebi prepričanje, da so bile že v pravnem času priznane pravice, da sodi ljudstvo v okviru gorskih bukkev, da pa je pravi vir sojenja pravna zavest, ki jo čuvajo in, če treba, obrazujejo ljudski sodniki sami.

Vprav s tem se popolnoma strinja dejstvo, da sodstvo ljudskih sodnikov ni šlo po enem samem kopitu, ampak da se je v istih vprašanjih izživljalo na različnih sodnih zborih ali shodih, zlasti še v raznih dobah, različno. To nam pokaže podrobna analiza rešitev pravnih, o čemer smo že večkrat pisali, pa tu ne maramo več navajati podrobnosti. Na drugi strani pa glede poznavanja virov za avtonomno pravo navedemo lahko tehtne okoliščine, ki kažejo in dokazujejo, da je prišel nemški izvirnik gorskih bukkev pred vsem tudi na strani gosposke v pozabo.

Najprej se smemo sklicevati na »Slavo Kranjske« Ivana Vajkarta barona Valvasorja. On je bil sam gorski gospod, ki je dopuščal, da so njegovi vinogradniki izvrševali sodstvo na vinogorskih zborih. To dokazuje dvoje slovenskih prevodov gorskih bukkev, ki sta se na njegovem gradu našla. On govori v svojem delu tudi o neki vrsti ljudskega sodstva v Istri, ki se mu zdi neumestno; nikjer pa ni z besedico

omenil vinogorskih zborov. Če bi vedel za pravno podlago teh zborovanj, bi jo bil gotovo omenil in prinesel vsaj glavne določbe o organizaciji vinogorskih zborov. Saj bi se s tem v nemškem svetu kot vesten zgodovinar le proslavil. Da tega ni storil, je pač krivo, da za nemški izvirni zakon »Bergbüchlein« iz l. 1543. nikoli ni zvedel. Tiskani izvodi na Kranjskem pač niso bili potrebni, ne l. 1543., ne h koncu XVII. stoletja, ko je živel in pisal gorski gospod Valvasor.

H koncu XVIII. stoletja je znani veliki šolnik Blaž Kumerdej zasnoval rokopis »Versuch einer historisch-kritischen Krainischslavischen Grammatik«. Rokopis se nahaja v Študijski knjižnici v Ljubljani in je datiran 1791.¹⁾ V predgovoru je zapisal Kumerdej dobesedno tole: »Noch im Jahre 1615 machten die böhmischen Landstände eine Verordnung: Niemanden zum Landeseinwohner oder zum Staatsbürger aufzunehmen, der nicht böhmisch konnte; Pfarr- und Schuldienste dürften nur der Landessprache kündigen verliehen werden; so dauerte es nicht nur in Böhmen, sondern auch in anderen Ländern, welche dem Hause Oesterreich gehören, bis auf Ferdinand II.; bis dahin war diese Sprache die Hof-, Staats- und Kanzleisprache; in Krain traf ich eine Weinbergsordnung von K. Ferdinand I. in der Landessprache an, welche mir von dem Aufhebungskommissario des Stifts Sittich zur Übersetzung ins Deutsche mitgeteilt worden; wohin sie aber nachher gekommen ist, ist mir nicht bekannt. Seit dem K. Ferdinand II. mischten sich in das Monopolium der Wissenschaften gewisse Leute ein, denen dieser gleichgültiger Kaiser so viele Kollegien gebauet hat.« Pripomnimo, da je bil »Aufhebungskommissär« državni upravitelj Stične, ki je pripala državnemu religijskemu skladu. Listinski je dokazano, da so vinogradniki pod gorsko palico Stične imeli svoje vinogorske zборе ne samo za časa Kumerdejevega predgovora, ampak tudi še v dobi francoske revolucije, o čemer bo še govora. Omenjeni upravitelj je torej naprosil Kumerdeja, da mu prevede slovensko besedilo gorskih bukev na nemško, dasi je vedel, da gre za »Weinbergsordnung« in da se obavljajo v Klevevžu in drugod pod stičensko gorsko palico vinogorski zbori, kjer se tudi sodi. Kumerdej pa tudi ni vedel, da je dobil v roke prevod nemškega zakona, ki bi ga zanimal tudi kot slovenskega rojaka.

Dalje: Franc Anton pl. Breckerfeldt je izročil l. 1781. Kmetijski družbi v Ljubljani svoje predloge, kako naj bi se preosnovalo vinogorsko pravo; ni pa vedel, da gre za zakon, ki ga Kmetijska družba ne bi mogla premeniti.

Heinrich Georg Hoff je v svojem l. 1808. izdanem delu »Gemälde des Herzogtums Krain« priobčil nemški tekst gorskih bukev in pripomnil, da se po gradovih trči večkrat na takšne bukve. Ne omenja pa, da bi bil zasledil kjerkoli na Kranjskem še vinogorske zборе, dasi imamo dokaze v zapisnikih o vinogorskih zborih, da so se vršili pod gorskimi palicami Stične, Soteske in Žužemperka tudi še v l. 1808. in pozneje. Iz nemškega teksta Hoffove »Weinbergsordnung« pa izhaja čisto jasno, da ga je sam prevedel iz slovenskega »prevoda«, česar bi gotovo ne bil storil, če bi bil zvedel, da je bil original nemški, ampak bi bil poiskal tega. Če se primerja njegov nemški prevod, se vidi ne samo po vsem besedilu, ampak po napakah, ki jih je napravil, da je on prevedel slovenski prevod, imenovan »Gorski artikelni« (iz časa pred 1781. l.), ki mu je bil na razpolago v deželnem muzeju, na nemški jezik. Vedel pa ni za izvirnik in je napravil prevod po svoje ter uporabljal n. pr. za izraz »mejaš« — »Bergnachbar«, za »sogornik« pa »Weingärtner«, dočim bi ustrezalo originalu »Berggenosse« in »Berghold«.

¹⁾ Za vest o tem rokopisu in za njega uporabo se toplo zahvaljujem tudi na tem mestu kolegi g. red. univ. prof. dr. Francetu Kidriču (Ljubljana). — Pis.

Da je izvor vinogorskega prava kot podlaga za sojenje na samih ljudskih zborih, torej pri sodnikih iz ljudstva, prišel popolnoma v pozabo, spričuje v največji meri dejstvo, da so vinogradniki na treh goricah gorske gosposke graščine Klevč, ki je spadala pod Stično, l. 1801. sami iz svoje moči izpremenili besedilo gorskih bukev in se najslavesneje zavezali, da se bodo poslej držali strogo tega teksta. To se je zgodilo vpricho zastopnika gosposke Stične in zapisalo v oficialno knjigo protokolov o vinogorskih zborih. Kako bi se moglo to zgoditi, če bi se bila gosposka zavedala, da gre za izpremembo od vladarja izdanih zakonitih predpisov? Še manj pa bi smeli misliti, da so za tak značaj gorskih bukev vedeli vinogradniki. Pri tem pa ne smemo domnevati, da bi se bila izprememba izvršila kar brez vpoštevanja državne zakonodaje. Cesar Jožef II. je zabranil v svojih odredbah, zlasti v podložniškem patentu z dne 1. septembra 1781., izrekanje denarnih kazni. Resnično, v vseh treh na novo sklenjenih izdajah gorskih bukev ni nobenih denarnih kazni več, vse prej zagrožene so bile sedaj nadomeščene s kaznimi v vinu ali moštvu.

V naslovu stavljen o vprašanje je treba torej brez dvoma zanikati. Če pa se vpraša, za kaj so vinogradniki slovenskega ozemlja smatrali svoje prevode gorskih bukev, je odgovor na to edino ta-le: Za svoje svoboščine, po katerih smejo izvrševati pravosodstvo na svojih ljudskih sodiščih (— od XVIII. stoletja dalje pač samo na vinogorskih zborih ali shodih —) po svojih pravnih običajih, kakor so ustrezali ljudski pravni zavesti. Mi bi celo mislili, da to ni veljalo samo za dobo, recimo: od XVII. stoletja dalje, ampak da je slovensko ljudstvo smatralo od tistih dob, ko se je razlegal po slovenskem ozemlju klic po »stari pravdi«, gorske bukve za zapis (kodifikacijo) že od prej, pred gorskimi bukvami veljavnega ljudskega prava. Da so to samo prevodi, tega ni nihče vedel, še manj upošteval. Zato tudi ni nikjer moči zaslediti uspehov stremjenja po ustanovitvi posebnih, za slovensko ozemlje veljavnih gorskih bukev, ampak poslovalo se je, ne glede na štajerski izvor gorskih bukev, po slovenskih prevodih, ker so bili sproti prirojeni po slovenskih potrebah.

Slovstvo.

Kos Milko, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani. II. Historični odsek. 3. Ljubljana 1936. 8°. 156 str.

Frankovska država je konec VIII. stoletja s Karlom Velikim začela likvidirati samostojne plenienske germanske oblasti na njenem vzhodu ter je v začetku IX. stoletja z obojestrano obrske velesile priključila svojemu univerzalističnemu cesarstvu ves vzhod tja do Labe, Donave in Jadrana. Vzhodna frankovska državna meja je sedaj od Severnega morja do Jadrana posegala v zahodna bivališča Slovanov in tako je vprašanje vzhodne frankovske državne meje postalo tudi vprašanje bodočnosti skrajnega zahodnega slovanstva v Srednji Evropi. Obenem s tem je v Srednjem Podonavju in na Jadranu prodrla vzhodna frankovska državna meja v interesne sfere balkanskih velesil Bolgarske in Bizanije. V križanju frankovskih, bolgarskih in bizantinskih interesov menjavajo obmejne slovanske oblasti svoja stališča do odločilnih treh velesil po trenutnih političnih položajih ter se razvijajo pod vplivi vzhoda in zahoda.

Z aneksijo obrske velesile po Frankih razširita Oglej in Salzburg svoja cerkvena področja in svoje kulturne vplive na vzhod; prvi do Drave na sever, drugi do Donave in Drave na vzhod. V bizantinskem interesu nastali poizkus Ljudevita Posavskega, odtegniti se frankovski nadoblasti, utrdi s svojim neuspehom frankovsko in nemško moč v Karantaniji, kjer za vedno ponela politično vodstvo slovenskih knezov, katere nadomestijo nemški. V nadaljnjem IX. stoletju pa so odpor slovanskih oblasti za Labo in Donavo, vojaška moč Bolgarov, notranjepolitično pa dinastična trenja v frankovski državi tako oslabil frankovsko zunanjepolitično akcijo, da je postala nesposobna za izvršitev nadaljnjega frankovskega zunanjepolitičnega programa na vzhodu, ki je šel za likvidacijo slovanske sile za Labo in Donavo.

Oslabitev frankovske države v notranjih, predvsem dinastičnih bojih je prekinila frankovsko ekspanzijo na vzhod in omogočila Veliki Moravski pod Rastislavom, da se je dvignila ter vplivala na razvoj notranjepolitičnih prilik v podonavskem delu frankovske države. Vpliv bizantinskega vzhoda pa je povzročil v Rastislavovi Veliki Moravski poleg težnje po mednarodnopolitični osamosvojitvi tudi akcijo za kulturno emancipacijo Velike Moravske od Nemecev, ki je našla svoj izraz v pokristjanjevanju pod domačim vodstvom z bizantinskima misijonarjema Konstantinom in Metodom. Velikomoravske težnje po politični in kulturni emancipaciji od frankovskega nemštva pa so rodile tudi v mejach frankovske države pobornika za kulturno in cerkveno osamosvojitve izpod frankovske, to je salzburške cerkvene oblasti, v spodnjepanouskem knezu Koclju.

V borbi za vzdržanje salzburškega cerkvenega gospodarstva na spodnjepanonskih tleh proti na apostolski tradiciji Sirmija obnovljeni Metodovi panonski nadškofiji je nastal 871 v Salzburgu spis *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*; in to pod vplivom vneta borea za salzburške pravice v Panoniji, nadškofa Adalvina, da s spisom potrdi historične salzburške nadškofijske pravice proti sodobnemu »uzurpatorju« *Metodu.*

Conversio Bagoariorum et Carantanorum je za slovensko zgodovino VIII. in IX. stoletja najvažnejši vir. Naša zgodovina je bila dosedaj v njegovi uporabi navezana na W. Wattenbachovo izdajo v *Monumenta Germaniae, Scriptorum* iz 1854, medtem ko poljudna objava J. Majeigerja v prevodu J. E. Bilyjeve zgodovine sv. Cirila in Metoda iz 1863 za zgodovinsko znanstveno rabo ni prišla v poštev. Številna in bogata literatura, ki je po Wattenbachovi izdaji Konverzije obravnavala iz nje izviraajoča vprašanja, pa je vedno bolj otežkočala pregled črez vse sodobne izsledke in ugotovitve ter je pri nas izdajo Konverzije naravnost terjala takoj po izdaji F. Kosovega Gradiva I.

Tej znanstveni nujnosti je ustregel M. Kos, ki je s širokim zgodovinskim, paleografskim ter bibliografskim znanjem uredil, komentiral in objavil Konverzijo. Redakcija in komentar uvede v dosedanja mišljenja o Konverzijinih poročilih ter podaja končno utemeljena stališča političnega, kulturnega, cerkvenega, topografskega in kronološkega značaja, upoštevaajoč pri tem izčrpno stališča zgodovinske literature ter navezujoč na nje samostojne ugotovitve. Z obširno in vsestransko razlago teksta doznamo vsebino Konverzije z življenjem sv. Ruperta, s staro zgodovino karantanskih Slovencev s Samom in karantanskimi knezi, s pokristjanjevanjem Karantanije po Salzburgu, z razmahom salzburške, iz škofije v nadškofijo povzdignjene misijonske centrale na vzhod v Panonijo, kjer vrši Salzburg novo misijonsko delo, poteni ko ga je v Karantaniji dovršil. Kakor nam priča Konverzija prej o preteklosti karantanskih Slovencev, podobno govori sedaj o uničenju obrske sile po Frankih, o frankovskih administrativnih ukrepih v Srednjem Podonavju, o spodnjepanonskih knezih, zlasti Pribini in Koclju, ter o sv. Metodu. Vsepovsod pa poudarja izvršeno misijonsko delo Salzburga in iz izvršenega dela sledeče pravice salzburške cerkve v Panoniji ter Karantaniji. S Kosovo izdajo in razlago je postala Konverzija za vsakega Slovenca in Jugoslovana splošno razumljiv zgodovinski vir. Trden znanstveni temelj, objava vira v originalu in potreben nemški résumé

pa bo omogočil izrabo Kosove Kouverzije tudi izven slovenske kulturne skupnosti v vsej Srednji Evropi, S tem se bodo tudi posamezna, po M. Kosu še odprta historično-topografska vprašanja (razne lokalizacije) mogla v toku časa najhitreje približati svoji rešitvi.

Salzburg je po politični Svetopolkovi kratkovidnosti navzlic papeževemu zavzemanju za nadškofa Metoda dosegel v svojih težnjah uspeh v dejanski obnovitvi salzburške cerkvene oblasti nad Panonijo. Toda le za kratko dobo. Rastislavovo idejo cerkvenopolitične in kulturne samostojnosti Srednjega Podonavja je čez dobrih 100 let povzel Štefan, vladar novih prišlekov, ter jo uresničil za Madžare in tako za večno končal salzburško cerkveno gospodarstvo v Panoniji.

Političnega trajnega rezultata Kouverzija kot politični spis takô ni rodila. Ostala pa je prvi in najvažnejši vir za naš zgodnji srednji vek v Karantaniji in Spodnji Panoniji. In kot tak nam je danes v Kosovi redakciji na vsestransko razpolago.

Franjo Baš.

Metod Dolenc, Pravna zgodovina za slovensko ozemlje. Akademsko založba, Ljubljana 1935. 8°. 569 str.

Ob študiju bogate »Pravne zgodovine za slovensko ozemlje«, ki jo je izdal moj akademski učitelj, vseuč. prof. dr. jur. et hon. c. M. Dolenc nekako za svojo šestdesetletnico, mi je jasno, da se je lotil pisatelj te težke naloge predvsem iz dveh vzrokov. Bolj kot drugi je občutil nujno potrebo, da prejme mlajši rod čimprej v roke učbenik, ki naj bi ga vodil »skozí pravni razvoj našega naroda od prvih časov naselitve do današnjega položaja v kraljevini Jugoslaviji«. Kajti brez temeljite izobrazbe v naši narodni pravni zgodovini ne moremo pričakovati, da li mlajša generacija sama nadaljevala tradicije svojih akademskih učiteljev ter sodelovala pri raziskavanju preteklosti našega naroda.

Kakor vsak velik znanstvenik, ki se je poglobljaj desetletja v številne probleme določene vede, jih obdeloval v monografijah in osvetljeval od raznih strani, si je želel tudi pisatelj, da bi mu bilo dano, zbrati vse svoje ugotovitve v zaključnem sistemu ter jih zapustiti svojim učencem in širši javnosti.

M. Dolencu je zrastle učit knjige iz življenjskega dela. Poglobil se je v tisoče zapisnikov o vinogorskih pravnih ter pričel zlasti zadnjih dvajset let študije o pravosodstvu kostanjeviške opatije, novomeškega inkorporiranega urada nemškega viteškega reda, cistercijske opatije v Kostanjevici, jezuitske rezidencije v Pletorju, klevčevške in koštanjske graščine ter žužemberške in soteške gorske gospode iz 16. do 18. stoletja. Del teh študij je izšel tudi v ČZN (XI, 1914; XX, 1925; XXII, 1927; XXV, 1930). Pisatelj nam je odkril naravnost nov svet običajnega prava našega kmeta-vinogradnika, ki je ohranilo kljub pozni dobi mnogo mladostnega in primitivnega značaja ter je bogato prepojeno s čutnim elementom. Poteze kolektivizma je M. Dolenc sam posebe podčrtal in opisal. (Die Rechtsidee des Kollektivismus im slov. Volksrechte, Przewodnik historyczno-prawny II. Lwów 1931, 93—107.)

Že v monografijah je razporedil snov običajnega prava po sledečih vidikih: organizacija ljudskih sodišč, osebno in rodbinsko, zasebno stvarno, dedno, obvezno (obligacijsko), odškodninsko in kazensko pravo. Širše sinteze je pripravljaj s spisi o slovenskih ljudskih sodiščih v dobi od 16. do 18. stoletja (Rad jugosl. akad. 239 knj. 1—55) in o osebno in rodbinsko pravnih vprašanjih v pravosodstvu slov. ljudskih sodnikov (Zbornik znanstvenih razprav pravne fakultete X, 1934).

Bil si je popolnoma svest, da veje iz »gorskih bukev« in zapisnikov vinogorskih pravnih pred vsem neko specialno pravo in kazensko sodstvo, ki ga je treba izpopolniti s sliko običajnega prava drugih predelov slovenske zemlje. Zanimal se je n. pr. tudi za običajno pravo blejskega kota, zadnja leta je proučeval pravne razmere v naših mestih.

n. pr. v Brežicah od l. 1585. do l. 1631. (Zbornik znanstv. razprav XII, 1936, 26—67) in z zadovoljstvom ugotovil, da so obstajale tudi drugod po naših krajih podobne pravne razmere zlasti v sodnem postopanju (kvatrna, nepristranska sodišča.)* Toda gorskim pravnim enakovrednih virov žal ni našel.

Ko je prevzel M. Dolenc spomladi l. 1934. težko, a častno nalogo, da napiše pravno zgodovino Slovencev, se sicer ni omejil na dobo po kmečkih puntih in reformaciji 16. stoletja, ki jo je do dobra poznal iz virov, toda jedro in težišče celega dela je moral ostati oris običajnega prava po 16. stoletju (str. 226—231, 241—256, 271—482, deloma že 106—109, 119—122 in dr.). Za srednji vek ni razpolagal pisatelj z enako bogatimi lastnimi raziskavanji ter se je moral opirati na dela drugih, ki v svojih spisih niso imeli enotnih smernic in niso poudarili onih vidikov, ki zanimajo ravno pravnega zgodovinarja. Zato ga ugotovitve, ki jih je črpal iz literature, niso mogle popolnoma zadovoljiti. Na taki podlagi sestavljeni prvi del knjige je moral ostati nepopoln.

Pisatelj izhaja iz Kadlečeve slike prvobitnega pravnega in socialnega reda Slovanov. Pri tem pa je kombiniral pravno zgodovino slovenskega ozemlja z zgodovino narodnega prava ter si postavil sila obsežno in težko nalogo. Za njo manjkajo resne predštudije o oblikah rodbinskih in vaških zajednic, o eminentnem pomenu zemljiških gospodstev za razvoj naroda, o organizaciji prafara, desetinskem pravu (n. pr. bistveni razliki med Gorenjsko in Dolenjsko). Prohlem županov in staroslovenskih pravnih zahteva po publikacijah J. Kelemine čimprejšnjega razčiščenja (prim. Glasnik muzej. dr. XVI, 1935, 34—60 in dr.). O kosezih na Kranjskem še vedno ni monografije. Poudariti moram, da nikakor ne sežejo vse njihove naselbine v najstarejšo dobo. Fevdništva v naših krajih nikakor ne smemo presojati zgolj iz vidika zahodnoevropske pravne zgodovine. Pri nas so bile cepljene fevdne uredbe na slovansko podlago, kar ni moglo biti brez učinka. Zato nujno rabimo študijo o razmerju med fevdništvom in slovanskim pravnim redom. Enako bi bilo želeli, da dopolnj L. Hauptmann svojo odlično knjigo o »razvoju Kranjske« z opisom deželskih sodišč, za katero je pričel zbirati gradivo pokojni A. Kasprič. Vsekakor pa ne bomo smeli (prim. Dolencova knjiga str. 123, 129) smatrati karolinške sodne reforme za temelj in izhodišče pri razvoju sodstva visokega in poznejšega srednjega veka. Ne smemo prezreti silnega preobrata po investiturnem hoju ob začetku 12. stoletja, ki je vodil višje sodstvo od sistema kompozicij k kriminalnemu sodstvu poznejše dobe. Zato ne smemo trditi, da so vedno nastala deželska sodišča iz razkroja grofij in da je izviralo vse višje sodstvo od kralja. (Prim. H. Hirsch, Die hohe Gerichtsharkeit im deutschen Mittelalter, Prag 1922, zl. 211—238.)

M. Dolenc je skušal prikazati tudi posamezne institute našega slovenskega prava. Mlajša generacija ho morala po tej poti krepko naprej. Nujno potrebno je, da se ustanovi, morda v pravnozgodovinskem seminarju univerze v Ljubljani, s sodelovanjem pravnikov-akademikov kartoteka pravnih izrazov z vsemi ugotovitvami iz tiskanih in neobjavljenih virov po vzoru, kakor jo imajo na vseučilišču v Bratislavi v seminarju prof. R. Rauscherja ali v Heidelbergu v institutu za izdajo »Deutsches Rechtswörterbuch« pri prof. E. v. Künßbergu. Na podlagi take kartoteke bi mogli kmalu izdati nekaj podobnega kakor predstavlja Prz. Dąbkowskega, Księga alfabetyczna dawnego prawa prywatnego polskiego (Pamiętnik historycznoprawny XI. 3, Lwów 1932). Tedaj bomo doumeli vodilno vprašanje prof. M. Dolenca, »kako je izrinjalo germansko pravo slovensko pravo in koliko slovenskega prava se je ohranilo kljub bohotno se razširjajočemu in prevladujočemu germanskemu«. Zato nam mora služiti Dolencova »Pravna zgodovina za slovensko ozemlje« kot ka žipot in podlaga za bodoča raziskavanja, njen pisatelj pa kot vzor neumornega

*) Prim. 32 Leykheb = gostilničar, 44 Dreissinger = carinik, ki je pohiral »Dreißigst« ob meji, glej Pirchegger, Gesch. d. Steiermark (1283—1740), 237.

znaustvenika, ki je pač zaslužil, da bi izpolnila tiskarna in založnica napram njemu vse obveznosti (prim. Pr. zgodov. str. XII, Slov. Pravnik L. 1936, 96 in dr.).

Dr. Jos. Žontar.

Fr. Ks. Lukman, *Martyres Christi. Trideset poročil o mučencih prvih stoletij z zgodovinskim okvirom*. Celje 1934. 8°, VIII + 281 str.

Prof. ljubljanske univerze Fr. Lukman je v svoji knjigi *Martyres Christi*, ki jo je založila Mohorjeva družba kot sedmo knjigo svoje znanstvene kujižnice, znanstveno zbral, uredil in v slovenskem prevodu izdal trideset poročil o krščanskih mučencih prvih stoletij. Ta poročila so zgodovinsko zanesljivi viri iz prvih krščanskih stoletij, ki so neprecejljive vrednosti tako za zgodovinarja prve dobe krščanstva kakor tudi za slehernega bralca, ker mu živo stavijo pred oči borbo Kristusovih učencev za pravice vesti in njihovo moralno zmago nad silo, ki je terjala od njih zaradi njihovega pričevanja o Kristusu kri in življenje. Knjiga je razdeljena na dva dela. V prvem delu nam pisatelj poda zgodovinski okvir za pretresljive podobe mučencev, v drugem delu pa njih podobe, kakršne nam sijejo nasproti iz pristnih zgodovinskih poročil samih. Sledita dodatka: imenik mučencev, ki se v poročilih omenjajo, ter izbrano slovstvo o dobi preganjanj kristjanov v rimski državi. Priložena geografska karta kaže dežele rimskega cesarstva okoli Sredozemskega morja z mesti, ki se v knjigi imenujejo.

V zgodovinskem okviru nam pisatelj znanstveno točno označi razmerje poganske rimske države do krščanstva ter postanek, razvoj in pomen poedinih preganjanj; pojasni naslov »martyr« in poda splošni uvod v poročila o mučencih. V drugem delu nam pod naslovom *Acta martyrum* nudi v slovenskem prevodu trideset izbranih poročil s posebnimi uvodi pred tekstom, ki nas pouče, kako so poedina poročila nastala in kakšna je njih zgodovinska vrednost, ter z opombami za prevodi, ki nam povedo, kar je za pravilno umevanje poročil potrebno. Med poročili nahajamo tri poročila o mučencih na tleh uče države: o mučeništvu sv. Ireneja, škofa v Sirmiju, sv. Poliona, lektorja v Cibalah, in sv. Kviriua, škofa v Sisciji.

Večina poročil v Lukmanovi knjigi je bila sestavljena ali prirejena za javno branje pri bogoslužnih sestankih rimskih kristjanov, ki so se vršili za obletnico smrti mučencev. Zato so važna tudi za zgodovino liturgičnega češčenja mučencev in iz tega vidika tudi za versko življenje.

Knjiga je v vsebinskem in formalnem pogledu vredna vse livale in ima trajno vrednost. O njej sem v ostalem poročal že v Slovincu dne 27. jan. 1935 in v Bogoslovnem Vestniku XV (1935), 73 sl.

J. Turk.

Burgenland • Westungaru. Handbuch des Grenz- und Auslaudeutschtums. Band I. Str. 659—746 (1935).

Zdi se mi na mestu, da opozorim čitatelje ČZN na vrsto člankov, ki so pod zgorajim naslovom izšli v novi enciklopediji obsejnejega in prekomnejega nemštva, to pa predvsem zato, ker posamezni doneski upoštevajo tudi jugoslovanski živelj v nekdanji zapadni Ogrski med Donavo in Muro. Članke historične, geografske, etnografske, statistične in druge vsebine je napisala in s preglednimi zemljevidi, tabelami in bibliografskimi podatki opremila vrsta avtorjev. Nas morejo posebej zanimati prispevki o zgodovini nemštva v zapadni Ogrski (E. Klebel), o teritorialni in gospodarski preteklosti omenjenega ozemlja (O. Brunner in K. Schünemann), dalje v članku »Avstrijsko Gradiščeansko od l. 1918« odstavki, ki govorijo o gradiščeanskih Hrvatih, ter končno zadnji članek, ki razpravlja o nemštvu v Prekmurju (*Das Deutschtum des Übermurgebietes*). Slednjega je napisal G. Werner, ki je že pred tem objavil v *Geographische Jahresberichte aus Österreich*, 17, 1933, razpravo pod enakim

naslovom. V Prekmurju so pravzaprav le tri nemške vasi z 959 Nemci (štetje iz l. 1921.): Ocinje, Kramarovi in Fikšinci. V sosednjem pasu, ki ga Werner šteje med mešanega, je po statistiki iz l. 1921. napram 8658 Slovenceem naštetih 906 Nemcev. Namesto povsem nepotrebnega razpravljanja o jugoslovanskih in posebej prekmurskih političnih razmerah bi želel v članku več stvarne vsebine in objektivnega gledanja.

Posebno pomemben v zbirki se mi zdi članek Klehlov o zgodovini naselitve v zapadni Ogrski med Rabo in Donavo. Njegovi izsledki potrjujejo rezultate, do katerih je prišel avtor tega referata v svojem članku K postanku ogrske meje med Dravo in Rabo v ČZN 1933, 144—153. Potek historične kolonizacije na Gradiščanskem se sklada z onim v Prekmurju. Tu kot tam imamo opraviti z enakimi ali vsaj podobnimi silami, ki so usmerjale politično življenje in premikanje prehivalstva. Frankovska in Pribinova-Koeljeva Panonija se razteza preko obeh pokrajin. Panoniji med Alpami, Dravo in Donavo je posvetil Klebel posebno karto, ki predočuje tamkajšnje kultivirano in nekultivirano zemljo, politične meje in naselja na tem ozemlju v IX. stoletju. Mnoge lokalizacije krajev iz Pribinove in Koeljeve dobe nikakor niso tako sigurne, kakor bi to izgledalo po priloženem zemljevidu. Klebel jih je izdelal, sledeč izvajanjem svoje razprave *Die Ostgrenze des Karolingischen Reiches, Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich*, 21 (1930), vendar se mi zdi večina njegovih krajevnih ugotovitev kaj problematične vrednosti (primerjaj sedaj moje *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, str. 86 dalje).

Zelo lepo se pa skladajo Klehlove ugotovitve o mejnem pasu med Rabo in Donavo z mojimi glede podobnega pasu med Rabo in Dravo. Nad plast redke slovanske in nemške naselitve v zapadni Panoniji v IX. stoletju se je v mejnem koridorju, ki se je kot slabo ali povsem neobljuden pas vrnil med sklenjeno madžarsko ozemlje ter meje inark na zapadu, vlegla v XI. in XII. stoletju nova kolonizacijska plast, ki je izpolnila z novo došlimi naseljenci, med Donavo in Rabo nemškimi, med Rabo in Dravo pa slovenskimi, dolg in ozek teritorij od črte Dunaj—Bratislava do Drave pod Ptujem. Večina prekmurskih Slovencev izvira iz kolonizacijskega toka, ki je — kot že v IX. stoletju — prodiral, pospešen od kolonizacijskih akcij države in zemljiških gospodstev, iz prostora v zaledju v vzhodne Slovenske gorice in v predele onostran Mure. Slovenci vzhodno od črte Radgona—Ptuj tvorijo z onimi, ki jih danes imenujemo prekmurske, kolonizacijsko enoto, ki se je ustalila v XII. stoletju. Nenačuden potek jugoslovanske jezikovne in danes deloma tudi državne meje, ki s čudnim pomolom sega v našem Prekmurju do Rabe, se da lepo razložiti z napolnitvijo vsaj deloma prazne medmejne cone s svežimi slovenskimi naseljenci v XII. stoletju, prav tako kakor so medmejne predele severno od Rabe naselili v istem času novi dotoki Nemcev. Val slovenskih doseljencev v obmejnem pasu med Rabo in Muro je okrepil tamkajšnje slabotne ostanke prejšnjega slovanskega prebivalstva in povzročil, da se je edino tu onostran Mure mogel obdržati do danes slovenski živelj, današnji prekmurski Slovenci.

Naselbine stražarjev in »gyepű«-sistem ob vzhodnih prekmurskih in gradiščanskih mejah nam lepo kaže, do kod je segalo slovensko oziroma nemško kolonizacijsko območje v medmejnem pasu. Stavek, ki sem ga napisal v omenjeni svoji razpravi: »kaže se, da so naselbine neslovanskih stražarjev v odseku med Muro in Rabo vplivale na oblikovanje tamkajšnje slovensko-madžarske meje«, je dobil svoje potrdilo z izsledki, do katerih je prišel Klebel glede podolnih naprav ob nemško-madžarski meji med Rabo in Donavo.

Tudi nadaljnja kolonizacijska zgodovina Gradiščanskega kaže presenetljivo podoben razvoj kot ona za Prekmurje ugotovljena. Tu in tam postanek velikih zemljiških gospodstev v XII. stoletju, tu in tam naseljevanje svobodnih zemljiških posestnikov, kasnejši malo-plemiških »nemešnjakov«. Šele turške vojne in njim sledeče migracije Hrvatov v XVI. stoletju so prinesle v kolonizacijsko zgodovino Gradiščanskega novo poteco.

Cvrtje iz domačih in tujih logov (9—10). Urejuje prof. Jakob Šolar s sodelovanjem uradniškega odbora. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 1936.

9. Izbor prekmurske književnosti. Priredil prof. Vilko Novak. 84 str.

Prekmurski jezikovno-kulturni okoliš predstavlja v slovenski književnosti samosvoji zaključen del, ki so ga povzročile iz preteklosti izvirajoče kulturne, socialne in politične posebnosti. Radi tega dejstva je bilo potrebno, prekmursko književnost obravnavati kot celoto zase. Kljub tej posebnosti je v Izboru vse presojanje izvršeno z osrednjega slovenskega stališča in radi tega je prof. Novak, ki je knjigo priredil, na prav posrečenu način organično vključil prekmursko pokrajinsko slovstvo v celotno slovensko.

V prvem poglavju (»Prekmursko narječje«, str. 5—8) so podane glavne značilnosti prekmurskega narječja, razdelitev v govore in opredelitev glede na slovenska narčja. Čeprav so obravnavali isto snov zlasti A. Pavel, Ramovš i. dr., vendar to kratko poglavje ni samo ponovitev dosedanjih dognanj, temveč je v marsičem samoniklo. Napisano je hilo že pred izidom Ramovševih Dialektov.

Stedi jedrnat pregled prekmurske književnosti (str. 9—20), ki pa je glede smotra knjige preveč zgoščen. Odlikuje to poglavje originalna razdelitev prekmurske slovstvene zgodovine, ki smo jo srečali že v zborniku Slovenska krajina istega avtorja. Potrebna pa nam je še vedno obširnejša študija o predmetu.

Po kratkem uvodu pride na dobo, ko so bile natisnjene prve knjige v prekmurščini. Prvi ohranjeni prekmurski tisk »Abecedarium szlowenszko« iz l. 1725. je v Narodnem muzeju v Budapešti in je bil radi nedostopnosti tudi literarnim zgodovinarjem vsaj po vsebini in ohliki do sedaj malo znan. Novak je z objavo naslovne strani abecednika in s ponatisom njegove 7. strani omogočil, da se s prvo ohranjeno prekmursko knjigo po Izboru seznanijo širša slovenska javnost. Potrebno pa bi bilo oskrbeti posnetek celotne knjige. — Podčrtati je treba Novakovo ugotovitev o drugem znamenitem prekmurskem pisatelju Mihaelu Severju, da je on prvi izmed vseh Slovencev v knjigi zapisal naziv slovenski narod. Zanimivo so tudi ugotovljene odvisnosti od Dalmatina. — Pri presojanju jezika Štefana Küzmicha je nova ugotovitev, v koliko je Š. K. zajemal iz drugih knjižnih virov in v koliko je izviren. V letnici smrti pa se je vrnila tiskovna napaka (prav: 1779).

Pregled nadaljuje z nastopom katoličanov, katerih predstavnik je Mikloš Küzmich. Kakor pri vseh važnih pisateljih, tako tudi pri tem dovolj izčrpno obravnava jezikovno stran, toda njegov pomen bi bilo treba bolj poudariti. Sporna je letnica rojstva Miloša Küzmicha. Novak in SBL navajata l. 1738., a Gáfin (gl. ČZN 1936, 47) 1737; enako Kalendar Srca Jezušovoga 1936, str. 29. Težava je v tem, ker krstne knjige M. K. rojstne faze niso ohranjene in tudi v arhivu somboteljske škofije ni teh podatkov, ker je škofija nastala šele l. 1777. Pač pa dobimo precej točne podatke v vizitacijah iz l. 1777. in 1778. Vizitacija 1777 poroča o M. K., da je 40 let star in duhovnik 14 let (annorum phys. 40, sac.[erdotii] 14). Potemtakem je moral biti rojen l. 1737. Naslednje leto, in sicer 4. in 5. sept., je spet bila vizitacija pri Sv. Benediktu, kjer je M. Küzmich župnikoval, in je vizitator zabeležil, da je M. K. star 40 let in duhovnik 15 let. Iz tega sledi, da je M. K. bil rojen po 5. sept. 1737., ker 5. sept. 1778. še ni izpolnil 41. leto. Na podlagi teh podatkov se bo treba odločiti za letnico 1737. — Pri »Starišinstvu i zvačinstvu« (1807) hi pisatelj pregleda moral omeniti, da ta knjiga ni edinstven primer te vrste v prekmurski književnosti. Tako protestantska skupina kot katoličani so imeli vsak svoje »Starišinstvo«. Brez dvoma je v Izboru navajano »Starišinstvo...« protestantsko (prim. Čaplovič, Croaten und Wenden in Ungarn, Prossburg 1829, str. 84). Da so imeli katoličani že pred l. 1853. svoje lastno »Starišinstvo...«, izpričuje opomba körmendinskega tiskarja Forenca Udvaryja v knjigi »Novi Jezuš moje pošelnye«, ki jo je on natisnil l. 1853. Notica na koncu knjige pravi:

»Pri Udvary Ferenczä Körmedin varoskom kuigvezäti sze nájdejo in odävajo vu szlovenszkom jeziki szpräviseam katolicsanzskim vö dane naszledävajouese knige«; navaja sedem knjig in šesta je: »Sztarasinszka i Zvacsinszto«. Domneva se, da je to izdajo priredil J. Košič. Naslednjo izdajo iz l. 1895. navaja dr. Lenaršič v Kalendarju Srea Jez. 1910, str. 51. — V zadnjem poglavju (Delo katoličanov v 19. stol.) je s pravilnim poudarkom preneseno težšče na Jožefa Košiča, ki je bil do zadnjih let malo znan, skoraj neupošteván, vendar je za vsakega dolrega poznavalca prekm. literarne zgodovine eden izmed najpomembnejših prekm. pisateljev. Njegova tehtna dela (Zobrisani Sloven in Slovenka med Mürov in Rašov. Zgodbe vogrskoga kraljstva, Navuk vogrskoga jezika itd.), jezikovna originalnost in gladkost sloga so redke primeri pri prekm. pisateljih. Novak je prav hitro spoznal njegovo pomembnost ter mu skušal že v prejšnjih člankih prihoriti mesto, ki mu gre. (Prim. ČZN, 1935, str. 160, Novine XII. št. 52.) Košič je prvi, ki je v prekm. knjigi obravnaval skoraj samo posvetno učno snov. Ko bodo nadaljnja literarna raziskovanja dognala, ali je Košič tudi avtor »Starin železnih in salajskih Slovenov« in kaj je še razen do sedaj znanih knjig priredil za tisk (na pr. Starišinstvo), bo lahko o njem podati pravilno in izčrpno oceno. V opombah je tudi prvič ugotovljen K.-ev rojstni kraj. — Z Augustičem, ki je l. 1875. začel izdajati prvi prekm. mesečnik »Priatelj«, in Borovnjakom Novak zaključuje literarni pregled z oznako pomena književnega dela v Slov. krajini.

Pomanjkljivost pregleda je v tem, ker končuje v skladu z izborom tekstov in radi šolske uporabe z 19. stol., zakaj tvornost prekm. literarnih delavcev ne zamre z 19. stol., v prvi vrsti pri katoličanih ne, marveč v najhujšem narodnostnem boju z velikim elanom lutne na dan in se loti dela, ki je pripravljalo osvobodjenje. Z 20. stol. je nastopil »nov, prehodni rod«, ki so ga predstavljali dr. Fr. Ivančič, Ivan in Jože Baša, oba Klekla, Š. Kühar in Sakovič, o katerem govori Novak v opombi na str. 72. O tem prehodnem rodu, ki je takoj v zač. 20. stol. začel izdajati publicistično slovstvo (Kalendar 1904, Mariju list 1904, Novine 1913), bi moral govoriti v posebnem poglavju tudi že zaradi 3. naloge, ki jo stavi na koncu knjige. Radi te pomanjkljivosti si bo vsakdo, ki bo skušal rešiti 3. nalogo, ustvaril napačno sodbo o obsegu in značaju dela protestantov in katolikov. Prireditelj je pojem »književnost« omejil na knjižna dela in si je študijo o obsirni publicistični dejavnosti novega časa vsekakor pridržal za drugo priliko.

Za pregledom navaja slovstvo (str. 20), na podlagi katerega bi se naj čitatelji knjige natančneje seznanili s prekm. pisatelji in z njihovim delom.

Na 50 straneh sledi bogat in večje izbran izbor tekstov. Tako glede sorazmerja kot pomembnosti mu ni mogoče oporekati. Prednost izbora spoznamo, če pogledamo slovenske učbenike, ki skušajo dijaštvo seznaniti tudi s prekm. književnostjo. — Pri izboru tekstov so zastopani vsi važnejši pisatelji, ni pa zastopano 20. stol., oziroma najnovejša oblika prekm. narčja, ki bi radi 5. naloge moralo biti navedeno.

Nedoslednost je pri nekaterih tekstih Mikloša Küzmiča, ker ni označeno pod naslovom, odkod je prireditelj besedilo vzel, marveč šele v opombah.

Opombe (str. 71—76) so zelo na mestu. Pomota je na str. 74. Tekst »Spitavajouči pojbič« je vzet iz »ABC na narodni šoul hasek« 1790 in ne iz »Slovenskega Silabikara« 1780.

Kratki slovarček (Pomen nekaterih izrazov, str. 77—81) je važen predvsem za tiste, ki prekmurščine polhize ne poznajo.

Dodana so še »Vprašanja in naloge«.

S to knjigo je slovensko dijaštvo in ostalo izobraženstvo v strnjanih besedah dobilo celoten in jasen pregled prekmurske književnosti, ki smo ga do danes pogrešali. Gotovo ni zgolj slučaj, da je Izbor izdala Mohorjeva družba, ki je že 69 krat (1868 prvič) poslala svoje knjige v Slovensko krajino in vezala Slovence tostran Mure s Slovenci onstran 50 let pred osvobodjenjem. Radi tega ji gre priznanje.

Literarni zgodovinar, ki bo hotel obravnavati prekmursko književnost, ne bo mogel iti mimo tega dela.

Ivan Zelko.

10. Josip Jurčič: Deseti brat. Priredil France Koblar. (36 str. uvoda, 225 str. teksta, 13 str. opomb, dodatek z grafičnim očitom gradnje, Levstikovima pismoma o Desetem bratu in vprašanju.)

Zo dejstvo, da smo dohivali Jurčičevega Desetega brata tekom sedemdesetih let, odkar je izšel prvič, skoro vsako desetletje v novi izdaji, priča dovolj o njegovem pomenu.

Nalogo, ki je čakala novega prireditelja poljudno znanstvene izdaje, da namrcé resu-mira vse, kar se je doslej o romanu pisalo, in ob razvoju literarne vede na novo osvetli, je rešil Koblar nad vse zadovoljivo. Izhajajoč iz Prijateljevih, Grafenauerjevih in Breznikovih dognanj je poglobil oblikovno analizo z zanimivimi ugotovitvami in obogatil vsebinsko analizo z novimi sodobnimi sociološkimi vidiki.

Opombe vredne so tudi opombe, ki razlagajo tujke, citate in vse, kar je količkaj razlage potrebnega. Posebno zgoščena zgodovina avstrijskega šolstva (str. 267) utegne dijaštvu dobro služiti.

Ob koncu naj pripomnim le še, da piše prireditelj vseskozi »družaben« (str. 10, 12, 18 itd.), kjer smo se v zadnjih letih navadili pisati »družben«.

Jaroslav Dolar.

ДР. АЛЕКСА ИВИЋ: АРХИВСКА ГРАЉА О СРПСКИМ (И ХРВАТСКИМ) КЊИЖЕВНИМ И КУЛТУРНИМ РАДНИЦИМА. 1740—1890. Београд—Суботица 1926. Књига друга. 1700—1897. Београд 1931. АРХИВСКА ГРАЉА О ЈУГОСЛОВЕНСКИМ КЊИЖЕВНИМ И КУЛТУРНИМ РАДНИЦИМА. Књига трећа. 1760—1894. Београд 1932. Књига четврта. 1723—1887. Београд 1935. (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа. Друго одељење, књига 2., 3., 5. и 9. Издала Српска краљевска академија.)

V štirih knjigah arhivskega gradiva se nam predstavljajo južnoslovauski kulturni in knjižni delavci, kot so jih videle avstrijske oblasti, ki so posvečale seveda mnogo večjo pažnjo njihovemu političnemu prepričanju, kakor njihovemu knjižnemu, oziroma kulturnemu delu. Ker pa so bili ti književniki socialno in politično le malopomembni ljudje, v dunajskih in budimpeštanskih arhivih, po katerih je Ivić sistematično iskal, ni najti grupiranja materiala. To je tudi vzrok, da gradivo ni kronološko urejeno. Vendar pa je radi izčrpnih imenskih seznamov ob koncu knjig dobro uporabno.

Najvažnejši je menda material, ki ga nudijo policijski in cenzurni spisi v arhivu dunajskega notranjega ministrstva, dalje spisi informacijskega urada v dunajskem državnem arhivu, protokoli nekaterih srbskih pravoslavnih občin, akti iz budimpeštanskega državnega in mestnega arhiva, arhiva vojnega in finančnega ministrstva na Dunaju, pisma v madžarski akademiji znanosti i. dr.

Čeprav je Ivić iskal pred vsem dokumentov, ki se tičejo bolj srbske, oziroma hrvatske literarno zgodovine, je, kakor že izprememba naslovov kaže, s časom svoje področje tako razširil, da ho Grada tudi slovenskemu literarnemu zgodovinarju radi velike oddaljenosti in težke dostopnosti originalnih dokumentov delo olajšala.

Izmed Slovencev je najboljše zastopan K o p i t a r. Njegovi nazori o srbskem živem narodnem knjižnem jeziku (Grada I, 135, 136 in dr.), njegov temperamentna obramba Vukovih prizadevanj, ki jih skuša vedno znova in znova s podčrtavanjem političnih protiruskih momentov avstrijskim oblastem približati (I, 196—202, I, 203—208, III, 10 in dr.), včasih celo z nevarnostjo, da pride sam v nemilost (I, 211—215), njegov vloga pri nakupu atoških rokopisov (III, 33—51), njegova pot v Pariz (IV, 75—82), njegov misija v Rimu

(III, 53—56), korespondenca z Rumyjem (IV, 82—108) in odločitev o njegovi zapuščini (III, 56—58), vse to je sedaj dokumentarično pred nami.

Mnogo je objavljenega tudi o Bleiweisu (IV, 289—296), o njegovi remuneraciji za predavanja iz sodne medicine, njegovem ruskem odlikovanju, častnih darovih in o proslavi dvajsetletnice Novic.

Razen tega prinaša Građa zanimive osebne literaruo politične karakteristike, ki so jih dajali policijski agentje, oziroma oblasti o slovenskih književnikih, n. pr. o Metelku (IV, 336), Cegnarju (IV, 406) o »ultranacionalnih ekstravagancah« Tomanovih (IV, 382, 383) in o Levstiku (IV, 408).

Važna so tudi poročila o obeh blejskih shodih 1861. in 1862. z listami vidnejših udeležencev (IV, 374—377, 379—382), o ozadju Naprejeve tiskovne pravde (IV, 391—395), o obisku Hrvatov v Ljubljani 1867 (IV, 384) in o Miklošičevi uradniški karieri (III, 230—234).

Izmed drobiža bi bilo omeniti začetke slovenskega delavskega gibanja v Trstu (IV, 407), izstop poštarjev iz čitalnice (IV, 379), Vošnjak-Zarnikovo intervencijo za domnevanega pogrešanca (IV, 409, 410) in mnogo sličnega.

Jaroslav Dolar.

Društveni glasnik.

Muzejsko društvo v Ptujju.

(15. V. 1935—6. V. 1936.)

Na občnem zboru MDP dne 6. V. 1936, ki se je vršil pod vodstvom predsednika dr. J. Komljanca, je bil odobren zadnji zapisnik, nakar so sledila poročila o delu v preteklem letu.

Tajnik A. Smodič je poročal, da je imelo MDP v preteklem letu devet odborovih in eno slavnostno sejo. V jeseni 1935 je MDP vršilo pod vodstvom univ. prof. dr. Schmida arheološka izkopavanja na Spodnji Hajdini (ČZN XXX, 129 s.). V ostalem zaznamuje preteklo poslovno leto celo vrsto rimskih odkritij. Na jugozapadnem pobočju Panoramame so bili odkriti rimski grobovi, zidani večinoma v obliki podolžnih zabojev ter obrobljeni in pokriti z rezanim kamenjem. Ponekod pa so bili za grobove uporabljeni odlomki starejših rimskih oltarjev in spomenikov, tako n. pr. kos Jupitrovega oltarja z napisom I O M DEPUL. Lep je manjši okrušek tanjše marmornate plošče, na katere spreduji strani je upodobljena ptica, morda golob, ki zoblje grozdje; zadnja stran pa kaže globoko izklesano rozeto. Drug grob na severnem pobočju Panoramame je bil pokrit z opeko, na katero je Rimljan z ostrim predmetom vrtal dirjajočega kouja. Večji sarkofag je zgrajen iz tankih plošč pohorskega marmorja. Ostanki raznih posod, žar, skledic, vrčev itd. niso bili redki. Izmed obilice rimskih novcev so najvažnejši iz poavgustove dobe in med njimi so najpogostejši novi cesarjev Konstancija, Konstantina Velikega, Valcusa in Valentinijana. Te najdlje se nahajajo na ptujskem gradu. Na Spodnji Hajdini se je našel dobro ohranjen bronast kipec boginje Palade Atene, ki je bil morda okras na rimski čeladi. Poleg bronastega okraska, pripadajočega k jermenju rimskega meča, je bilo vse najdišče bronastega Ateninega kipeca polno opek, črepov in ostankov rimske žrmlje. Nadalje je važen veliki bron cesarja Kaligule in na velikem gornjihajdinskem groblju nizka skleda iz terre sigillate s pečatom CTS iz I. stol. po Kr. Letošnjo pomlad pa so bili pri podiranju R. Havelkove hiše v Miklošičevi ul. št. 12 in pri kopanju temeljev za novo stavbo odkriti ostanki starokrščanske bazilike. Sledeča izkopavanja

pod vodstvom univ. prof. dr. W. Schmida bodo skupno z vsemi ptujskimi starokrščanskimi najdbami objavljena v ČZN. Pred stopniščeni v grajsko ptujsko pisarno je bila najdena napisna plošča iz l. 243. po Kr. (L. Annius Arrianus et C. Cervonius Paop eos). Končno je omeniti še slabo ohranjen nagrobni napis, odkrit v tlaku župnijske cerkve na Hajdini, in velik rimski relief, katerega je dobilo MDP v varstvo iz zakristije hajdijske cerkve.

V ostalem je bil izdelan po tajniku Alojzu Smodiču arheološki zemljevid za ptujski muzej ter je MDP sodelovalo pri izdelavi arheološkega zemljevida kraljevine Jugoslavije. Društvena knjižnica je narastla in velik del knjig je bil vezan. Knjižnica danes odgovarja vsem zahtevam znanstvenega arheološkega dela ter spada po svoji vsebini med najboljše strokovne knjižnice Dravske banovine. Pomnožil pa se je tudi arhiv.

Kronika MDP belcži 11. in 12. septembra 1935 ohiisk srednjecvropskih arheologov, katere je MDP skupno z mestno občino pogostilo, udeležbo na 10-letnici muzeja v Varaždinu 16. novembra 1935 ter sodelovanje na sestanku za ustanovitev Zveze znanstvenih društev v Ljubljani, kjer je MDP zastopal predsednik dr. J. Komljanec. Pri odkritju spomenika Fr. Buliču 15. septembra 1935 v Zagrebu sta društvo zastopala dr. J. Komljanec in dr. A. Remec ter položila na spomenik društvenega častnega člana lovorjev vence. Ko je postalo radi naraščajočih zbirk zopet aktualno povečanje muzejskih prostorov, se mora MDP zahvaliti mestni občini, da ho tudi to vprašanje v bližnji bodočnosti ugodno rešeno.

Za tajnikom je podal blagajniško poročilo prof. I. Alič. Naglašal je, da število članov stalno pada in to predvsem radi znižanja plač uradništvu. Radi tega je društvo navzano skoraj izključno na vatopnino in na subvencijo kr. banske uprave Dravske banovine. Preglednika računov ravn. Zavadlal in trgovec Cvikl sta ugotovila popoln red v hlagajniškem poslovanju in predlagala absolutorij celokupnemu odhodu, kar je občni zbor soglasno odobril.

Dnevni red občnega zbora je bil s tem izčrpan in občni zbor zaključen.

A. S.

Prekmursko muzejsko društvo.

Prekmursko muzejsko društvo je imelo redni letni občni zbor dne 27. septembra 1936 ob pol 11. uri v Meščanskem domu v Soboti. Ob pričetku se je predsednik spomnil umrlega društvenega preglednika, g. notarja Antona Kodra. Sledila so poročila odbornikov. Knjižnica je v minulem poslovnem letu pridobila okoli 100 števil, med drugim 62 prekmurskih tiskov od prof. S. Milača v Mariboru. Arheološka pridobitev so najdbe ob Muri: del vodovodne cevi, vaze itd. Nalranega je dosti folklornega gradiva, ki ho letos preštudirano in pripravljeno za objavo. Društvo je priredilo 18. avgusta 1936 ogled gotske cerkve v Turnišču; vodil je knjižničar Ivan Zelko, udeležilo se je 30 oseb. Izdalo je razglednici turniškega alikanega svetišča in portala soboškega gradu. Važna pridobitev so društveni prostori v gradu v Soboti, ki jih je odstopila občina. V bodočih počitnicah ho društvo postavilo nagrobnik dr. Fr. Ivanociju in spominsko ploščo Miklošu Küzmiču, oboje pri Sv. Benediktu v Kančovecih. Ob tej priliki ho PMD proslavilo 200-letnico Küzmičevega rojstva in izdalo posebno brošuro o Ivanociju in Küzmiču.

Občni zbor je izvolil sledeči odhor: predsednik prof. Vilko Novak; podpredsednik Fran Gumilar, šol. upr.; tajnik prof Viktor Smolej; knjižničar Ivan Zelko, kaplan; blagajnik Mirko Štubelj, učitelj; arhivar Bela Horvat, šol. upr.; odbornik Miroslav Kokolj, strok. učit.; preglednika župan F. Hartner in dekan Ivan Jerič.

Občni zbor je sprožil vprašanje uličnih imen v Soboti, zvezo članstva z društvom in pridobivanje naraščaja za delo v snislu društvenih namenov.

V. N.

V oceno in zameno doposlane tiskovine.

Od 1. julija do 31. oktobra 1936.

- Kr. Srpska akademija, Beograd: Posebna izdanja. 114. Svetosavski zbornik. Knj. I. Rasprave. 1936. — Spomenik. LXXXIV. 1936. — Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda. II. 10. Ivić A., Spisi bečkih arhiva o prvom srpskom ustanku, knj. 2. 1936; III. 6—7. Izvori za istoriju Južnih Slovena. Serija peta, Solovjev A. i Peterković M., Istorisko-pravni spomenici. 1936. Serija šesta, Izvori na grčkom jeziku I. Solovjev A. i Mošin V., Grčke povelje srpskih vladara. 1936.
- Jugoslavenska akademija, Zagreb: Rad. 252, 253. 1935.
- Deutsch-ausländischer Buchtausch, Berlin: Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus im ehemaligen und im neuen Österreich. 57. Wien und Leipzig 1936.
- Znanstveno društvo za humanistične vede, Ljubljana: Razprave. 14. Historični odsek. 5. Zwitter Fr., Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni. 1936.
- Slovenska Matica, Ljubljana: Melik A., Slovenija I, 2. 1936.
- Slovenski ústav, Praha: Ročenka. VIII. 1936.
- Archeografo Triestino. XLVIII. Trieste 1935.
- Balticoslavica. II. Wilno 1936.
- Bratislava. IX, 4—5; X, 1—2. Bratislava 1935—1936.
- Časopis Matice Moravské. LX, 1. Brno 1936.
- Časopis Vlasteneckého spolku musejůko v Olomouci. XLIX, 2. Olomouc 1936.
- Český časopis historický XLII, 2, příloha: Klik J., Čtvrtý desetiletý rejstřík bibliografický 1925—1934. Praha 1936.
- Dobry J., František Palacký a numismatika. Praha 1936.
- Dom in svet. Nova knjiga. IV, 5—6. Ljubljana 1936.
- Centralnaja Evropa. IX, 3—4. Praga 1936.
- Süddeutsche Forschungen. I. München 1936.
- Fundberichte aus Österreich. II, 2. Wien 1936.
- Gajret. XVII, 6—9. Sarajevo 1936.
- Germania. XX, 3. Berlin 1936.
- Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. XLVII. Sarajevo 1935.
- Bonner Jahrbücher. 140—141, 1. Darmstadt 1936.
- Misijonski koledar za 1937. Groblje.
- Ljubljanski škofijski list. LXXXIII, 7—9. Ljubljana 1936.
- Martelanc I., II. evharistični kongres za Jugoslavijo v Ljubljani 1935. Ljubljana 1936.
- Mentor. XXIV, 1—2. Ljubljana 1936.
- Napredak. XI, 7—10. Sarajevo 1936.
- Pivec-Stelè M., Slovenska knjižna produkcija v letih 1919—1935. Ljubljana 1936.
- Popotnik. LVIII, 1—2. Ljubljana 1936.
- Slovenski pravnik. L, 7—10. Ljubljana 1936.
- Južni pregled. X, 1—9. Skopje 1936.
- Slovanský přehled. XXVIII, 7. Praha 1936.
- Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. XVI, 1. Beograd 1936.
- Nova revija. XV, 3—4. Makarska 1936.
- Československo-jihoslovenská revue. VI, 5. Praha 1936.
- Slavia occidentalis. 14. Poznaň 1935.
- Sodobnost. IV, 6—9. Ljubljana 1936.
- Slovenski učitelj. XXXVII, 7—10. Ljubljana 1936.
- Bogoslovni vestnik. XVI, 3. Ljubljana 1936.
- Planinski vestnik. XXXVI, 7—9. Ljubljana 1936.
- Ribiško-lovske vestnik. III, 7—10. Ljubljana 1936.

Zdravniški vestnik. VIII, 6—7. Ljubljana 1936.
 Franjevaški vijesnik. XLIII, 7—10. Beograd 1936.
 Zapisi. XVI, 3. Cetinje 1936.
 Numismatické zprávy. 13. Praha 1936.
 Ljubljanski zvon. LVI, 7—10. Ljubljana 1936.
 Žena in dom. VII, 7—10. Ljubljana 1936.

Od publikacij ZDM so v zalogi še:

ČZN II—X; XIV—XXIV. Cena Din 60, za člane Din 40 (v inozemstvu Din 50). XXV—XXX. Cena Din 75, za člane Din 50 (v inozemstvu Din 60). Kazalo ČZN I—XX. Cena Din 50, za člane Din 30 (v inozemstvu Din 40). — Kovačič Fr.: Ljutomer. Zgodovina trga in sreza. Din 50, po pošti Din 53. — Kovačič Fr.: Nadžupnija Sv. Križa pri Rogiški Sladini. Din 25. — Marolt Marijan: Umetnostni spomcniki Slovenije. III. Dekanija Celje. I. Din 50, za člane Din 35. II. Din 50, za člane Din 35. — Strmšek Pavel, dr.: Dramatično društvo v Mariboru. Din 10. — Štrekelj Karel, dr.: Historična slovnica slovenskega jezika. 1—2 à Din 10, 3 à Din 3. — Vrstovšek K., dr.: Dr. Matija Prelog. Din 3. — Zgodovinska knjižnica. I, 1.: Krajevne kronike. Din 3. — Zgodovinska knjižnica. II, 1.: Prazgodovinske izkopine. Din 3.

Poleg teh ima ZDM v zalogi tudi naslednje publikacije: Kragelj Jos.: Tolminski opravilnik. Din 3. — Mravljak Jos.: Vuzenica. II. Din 15. — Orožen Ignac: Das Dekanat Oberburg. Din 25. — Strmšek Pavel, dr.: Zur älteren Geschichte der westlichen Südslawen. Din 10.